

Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914.

Treći dio: Apostolski pohod Crkvi u Hercegovini u siječnju i veljači 1911. u svjetlu suvremenih izvora: Pitanje materijalnih dobara Mostarsko-duvanjske biskupije

PETAR VRANKIĆ
Augsburg
E-mail: vrankic@t-online.de

DOI: <https://doi.org/10.47960/2712-1844.2024.10.227>
UDK: 27-5(497.6)"1910-1914"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. lipnja 2024.
Prihvaćeno: 7. kolovoza 2024.

Sažetak

U ovom prilogu, trećem dijelu opširnijega proučavanja povijesti apostolskog pohoda Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914. i drugom dijelu apostolskog pohoda papinskog delegata Pierrea Bastiena Katoličkoj Crkvi u Hercegovini, autor nastavlja svoja, već 2021. godine započeta istraživanja i objavljivanja na tu temu. Dok je cijeli pohod u Bosni i Hercegovini trajao od prosinca 1910. do rujna 1914., u Hercegovini je trajao vrlo kratko, u siječnju i u veljači 1911. U već spomenutom prvom prilogu o pohodu Katoličkoj Crkvi u Hercegovini, autor se ograničio na pastoralni vid pohoda: susret sa svjetovnim i redovničkim svećenstvom, posjet pojedinim župama i franjevačkim zajednicama. To je bio uopće prvi apostolski pohod u Vrhbosanskoj crkvenoj pokrajini, koja je bila kanonski ustanovljena bulom pape Leona XIII. *Ex hac augusta Principis Apostolorum (Ex hac augusta)* 5. srpnja 1881. Potreba apostolskog pohoda dala se već od veljače 1910. naslutiti, no bila je donesena tek 8. studenoga 1910. na sjednici Zbora za izvanredne crkvene poslove, a potvrdio ju je 28. studenoga 1910. papa Pijo X. u pismu upućenu nadbiskupu Stadleru, njegovim sufraganima i bosanskohercegovačkim franjevačkim provincijalima. Novoimenovani apostolski pohoditelj, belgijski benediktinac Pierre Bastien, dobivši nalog i upute za apostolski pohod stigao je 28. prosinca 1910. u Sarajevo. Bio je

opozvan tek u rujnu 1914. Dok je na početku svoga pohoda u Sarajevu nastojao uspostaviti potrebne kontakte crkvene i političke naravi s odgovornim ljudima u Crkvi, društvu i u politici, sustigla ga je nova naredba iz Rima da odmah pođe u Hercegovinu i preispita novonastalo financijsko i pastoralno stanje u biskupijama Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan, poslije smrti biskupa fra Paškala Buconjića. Ovaj prvi i specifični pohod hercegovačkim biskupijama bio je obavljen u siječnju i veljači 1911. Uradak se koncentrirao na ostvarivanje materijalnih dobara u Hercegovačkom vikarijatu i kasnije u biskupiji Mostar-Duvno te materijalno stanje iste biskupije nastalo neposredno prije i poslije smrti biskupa Buconjića u prosincu 1910. Tom je prigodom došlo do rasprodaje i donacije svih biskupskih/biskupijskih dobara, koja su bila povezana s tridesetogodišnjim radom biskupa fra Paškala Buconjića, što je izazvalo zainteresiranost i zabrinutost kako u sjedištu metropolije u Sarajevu, tako i kod Svete Stolice u Rimu.

Ključne riječi: Apostolski delegat Bastien; biskup Buconjić; kardinal državni tajnik Merry del Val; mons. Lazarević; fra Radoslav Glavaš; fra Luka Begić; fra Nikola Šimović; fra Lujo Bubalo; mons. Stjepan Hadrović; hercegovački franjevci.

The Apostolic Visitation to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina 1910-1914

Part Three. The Apostolic Visitation to the Church in Herzegovina in January and February 1911 in the Light of Contemporary Sources: The Question of the Material Assets of the Diocese of Mostar-Duvno

Original scientific article
Received: 30 June 2024
Accepted: 7 August 2024

Summary

This article, the third part of a broader study of the history of the apostolic visitation to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina 1910-1914 and the second part of the apostolic visitation of the papal delegate Pierre Bastien to the Catholic Church in Herzegovina, is a continuation of the author's research and publications on this topic, which he began in 2021. While the entire visitation to Bosnia and Herzegovina lasted from December 1910 to September 1914, the visitation to Herzegovina lasted only a very short time, from January to February 1911. In the first article on

the visitation to the Catholic Church in Herzegovina, the author limited himself to the pastoral aspect of the visitation: meetings with the secular and religious clergy, visits to individual parishes and Franciscan communities. This was the very first apostolic visitation to the Vrhbosna Church Metropolis, which had been canonically established by the bull of Pope Leo XIII, *Ex hac augusta Principis Apostolorum* (*Ex hac augusta*), on 5 July 1881. Although the need for an apostolic visitation had been raised in February 1910, the decision to conduct one was not made until 8 November 1910, at a meeting of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs. The decision was confirmed on 28 November 1910 by Pope Pius X in a letter addressed to Archbishop Stadler, his suffragans, and the Franciscan provincials of Bosnia and Herzegovina. The newly appointed Apostolic Visitor, Belgian Benedictine Pierre Bastien, arrived in Sarajevo on 28 December 1910, after receiving his orders and instructions for the apostolic visitation. He was not recalled until September 1914. While he was trying to establish the necessary contacts of a church and political nature with the responsible people in the Church, society and politics at the beginning of his visitation in Sarajevo, he received a new order from Rome to immediately go to Herzegovina and to examine the newly arisen financial and pastoral situation in the dioceses of Mostar-Duvno and Trebinje-Mrkan after the death of Bishop Fra Buconjić. This first and specific visitation to the Herzegovinian dioceses was undertaken in January and February 1911. The article focuses on the acquisition of material assets in the Herzegovinian Vicariate and later in the Diocese of Mostar-Duvno, as well as the material state of the same immediately before and after the death of Bishop Buconjić in December 1910. On this occasion, all episcopal/diocesan assets associated with the thirty-year tenure of Bishop Fra Paškal Buconjić were sold or donated, which sparked interest and concern both at the metropolitan headquarters in Sarajevo and at the Holy See in Rome.

Keywords: Apostolic delegate Bastien; Bishop Buconjić; Cardinal State Secretary Merry del Val, Mons. Lazar Lazarević, fra Radoslav Glavaš; fra Luka Begić; fra Nikola Šimović; fra Lujo Bubalo; Mons. Stjepan Hadrović; Herzegovinian Franciscans.

Uvod

Zahvaljujući Konvenciji (ugovoru) između Svete Stolice u Rimu i Carško-kraljevske vlade u Beču od 8. lipnja 1881.¹ bila je uvedena bulom

---

¹ ANGELO MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, I., Città del Vaticano, 1954., str. 1014-1015.

pape Leona XIII. *Ex hac augusta* od 5. srpnja 1881.² redovna crkvena hijerarhija (uprava) u Bosni i Hercegovini. Ovom je bulom osnovana biskupija Mostar-Duvno koja je postala pravno i moralno nasljednica Apostolskog vikarijata u Hercegovini.³ Apostolski vikarijat u Hercegovini, koji je prethodio biskupiji Mostar-Duvno, osnovan je 1846. godine poslije četrnaestogodišnje (1832.-1846.) spektakularne i žestoke interne borbe, koju je ikada doživjela Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini. Sukob i borba izbila je tada između apostolskog vikara, biskupa fra Rafaela Barišića, bosanskoga franjevca, koji je pripadao lokalnom samostanu Kraljeva Sutjeska, i definitorija (starješinstva) Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Sporno pitanje u sukobu bila je nemogućnost uskladiti biskupsku jurisdikciju, tj. ovlasti apostolskoga vikara, s franjevačkim privilegijima i izuzetcima, koje se uvijek postavljalo prilikom osnivanja i cijepanja župa, imenovanja ili opoziva župnika i kapelana kao i Barišićeva načelnog stava da se oslobodi od pritiska franjevačkog starješinstva i da, osobno želeći, uz pomoć Kongregacije Propagande uvede u Bosanski vikarijat i biskupijsko svećenstvo. Sukob i borba između dviju sučeljenih strana ušla je u povijest kao *Barišićeva afera*.⁴ Borba biskupa Barišića s franjevcima Bosne Srebrene trajala je punih 14 godina i nju će kasnije nazvati jedan odani štovatelj i franjevački đak "krvavim listom naše novije crkvene historije".⁵ Apostolski vikar i biskup Barišić nije htio

---

² Usp. Papinsku bulu *Ex hac augusta Principis Apostolorum cathedra (Ex augusta)* od 5. srpnja 1881 u: *Leonis XIII pontificis maximi acta*, II., Romae, 1881., str. 288-312.

³ *Leonis XIII pontificis maximi acta*, II., str. 306-307. Usp. dolje bilj. 29.

⁴ JULIJAN JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, II., Sarajevo, 1915., str. 22-56; JOSIP MATASOVIĆ, *Fojnička regesta*, Spomenik Srpske kraljevske akademije, 67 (1932), str. 61-432, Beograd, 1930., ovdje, str. 308-371; ILIJA KEČMANOVIĆ, *Barišićeva afera*, Sarajevo, 1954., str. 10-99; PETAR VRANKIĆ, *La Chiesa cattolica nella Bosnia ed Erzegovina al tempo del vescovo fra Raffaele Barišić (1832-1963)*, PUG, Roma, 1984., str. 95-215; PETAR VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegovina (1878-1918)*, Paderborn - München - Wien - Zürich, 1998., str. 330-331, 335-336.

⁵ Tugomir Alaupović piše da se stvar povlačila po Rimu, Beču i Carigradu. Izlazila je pred bosanske paše i vezire, dovodila u Bosnu apostolske vizitatore i papine delegate, zalazila u svijet, zavodila ga i navodila na kriva svjedočanstva. Usp. TUGOMIR ALAUPOVIĆ, "Biskup fra Marijan Šunjić", u: *Serafski perivoj*, 24, Visoko, 1910., str. 203-213, ovdje str. 207.

biti više poslušni sluga franjevačkoga starješinstva Bosne Srebrene, kao što su to franjevci kako od njegovih prethodnika tako i od njega samog zahtijevali. Osim mnogih drugih otvorenih pitanja i nužnih promjena, Barišić je počeo razmišljati o uvođenju i odgoju vlastita biskupijskoga klera, koji će biti ovisan o biskupu kao glavi mjesne Crkve. Već je u svojoj okružnici od 6. siječnja 1834. napisao onu glasovitu rečenicu: "Kad poglavari premještaju i raspoređuju župnike, mi ćemo biti četvrta životinja koja govori: amen, praporac što zveči i cimbal što ječi".⁶ Godine 1844., deset godina kasnije, uz mnoge druge prijašnje napade i optužbe, napisao je tadašnji nezakoniti provincijal fra Stjepan Marković: "Ako je on (Barišić), dakle, prijatelj Reda i Provincije, što će mu novo sjemenište? Jer, naša tri sjemeništa u malo su godina toliko dala gojenaca i radnika u Gospodnjem vinogradu da obilno dostaju i ima ih također previše... A kad nam oduzme pravo odgajati novake ili barem to pravo učini beskorisnim podižući novo sjemenište i uvodeći svjetovni kler..., što će nam njegova blagost ostaviti? Osim prežalosno ropstvo".⁷ O istovremenom "sužanjstvu" apostolskoga vikara pod vladavinom franjevačkog starješinstva, o nepostojanju biskupske kuće i sredstava za uzdržavanje kao i o zabrani i sprječavanju djelovanja biskupijskih svećenika glagoljaša, posebno u duvanjskom kraju i u cijelom Apostolskom vikarijatu, provincijal Marković nije napisao nijedno slovo.

Do prividna ili konačna izmirenja u Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini između dviju sukobljenih strana, koje su pomagale različite političke snage i sile iz svojih interesa, nije moglo brzo doći. Dok su biskupa Barišića izdašno pomagali Sveta Stolica, Carska vlada u Beču i novoimenovani hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović-Stočević, dotle su franjevački poglavari u Bosni uživali zavidnu materijalnu i političku pomoć od bosanskog vezira u Travniku,

---

⁶ J. JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, II., str. 28.

⁷ "Si igitur ille est amicus Ordinis et Provinciae, quid illi novum Seminarium? Nostra enim tria Seminaria intra paucos annos tantos produxerunt alumnos et operarios in vinea Domini, ut abunde sufficiant, et supersint etiam... Iam autem erepto nobis iure Novitios educandi, vel inutili ad minus reddito per erectionem novi Seminarium, et introductione Cleri saecularis... quid tandem eius Clementia Nobis patietur remanere? Nisi tristissimam servitutem?" J. MATASOVIĆ, *Fojnička regesta*, str. 271.

muslimanskog plemstva (age, begovi i paše) po Bosni, Visoke Porte u Istanbulu, vlade Kneževine Srbije u Beogradu te jednog dijela *ilirskih* krugova u Hrvatskoj. Tek je 1846. godine došlo do novoga crkveno-politički prihvatljiva rješenja: podjele Bosanskog apostolskog vikarijata na dva samostalna vikarijata: Apostolski vikarijat u Bosni i Apostolski vikarijat u Hercegovini, koji je bio dodijeljen biskupu Barišiću.⁸

U sukobu između biskupa Barišića i provincije Bosne Srebrene sudjelovala je na Barišićevoj strani većina franjevaca rođenih u Hercegovini, koji su gotovo svi pripadali samostanu u Kreševu u kojem su sačinjavali većinu. Oni su bili većinom školovani u Italiji i bili su djelomično nezadovoljni svojim položajem u provinciji Bosne Srebrene. Franjevački definatorij Bosne Srebrene nije se uvijek dovoljno brinuo za njih niti je planirao intenzivnije podupirati katoličko dušobrižništvo u Zapadnoj Hercegovini. Na provincijskim kapitulima hercegovački franjevci premalo su bili promicani ili birani na važnije samostanske i provincijske službe. Posljednji provincijal Hercegovac iz kreševskog samostana bio je fra Petar Kordić (1817.-1820.). Nije dan Hercegovac nije bio apostolski vikar. U tom ozračju devetorica hercegovačkih franjevaca, sigurni u potporu apostolskoga vikara, biskupa Barišića i hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića, sastali su se 8. srpnja 1843. u Posušju i obratili se Svetoj Stolici (Rimskom zboru za širenje vjere) i papinskom nunciju u Beču Lodovicu Altieriju (1836.-1845.) te podnijeli molbu za gradnju vlastita samostana u Hercegovini.⁹ Generalni ministar reda Josip Maniscalco iz pijemontske Aleksandrije, upitan od Svete Stolice za molbu hercegovačkih franjevaca, reagirao je negativno, što Svetu Stolicu nije iznenadilo niti spriječilo tražiti alternativno rješenje.¹⁰ Barišićeva želja i borba za emancipaciju apostolskoga vikara od miješanja redovničkih poglavara u njegovu jurisdikciju kao i njegova topla preporuka

---

⁸ P. VRANKIĆ, *La Chiesa cattolica*, str. 205-215; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 334-335.

⁹ BAZILIJE STJEPAN PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II., 1700-1849, Mostar - Zagreb, 2003., str. 528-534; BAZILIJE STJEPAN PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci. Sedam stoljeća s narodom*, Mostar - Zagreb, 2011., str. 49-53.

¹⁰ Arhivio di Propaganda Fide (AP), SC *Bosnia*, vol. 12, fol. 340r-341v.

za pravedna nastojanja hercegovačkih franjevaca podignuti vlastiti samostan,¹¹ premda je u sebi bila pozitivna i korektna, bila je istovremeno i vrlo kontradiktorna. Ne sluteći ništa negativno, sada je Barišić počeo podupirati u Hercegovini upravo ono protiv čega se već punih dvanaest godina u Bosni borio. No, historijski gledano, može se reći da su to u ono doba bile vrlo važne i dalekosežne predradnje za postavljanje temelja budućoj crkvenoj organizaciji u Hercegovini: Osnivanje Apostolskoga vikarijata u Hercegovini, osnivanje buduće Mostarsko-duvanjske biskupije, buduće franjevačke kustodije te na kraju i Franjevačke provincije u Hercegovini. Sveta Stolica odobrila je gradnju samostana 6. veljače 1844. U siječnju 1846. bila je dogovorena podjela Bosanskoga vikarijata i osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini. Biskup Barišić, iscrpljen četrnaestogodišnjom borbom s bosanskim franjevcima, vratio se u lipnju 1846. u Hercegovinu u nadi da će uspjeti u svojim najvažnijim planovima i namjerama. Najprije se nastanio u Seonici i ostao tu sve do 1851. godine. Te je godine prešao u Mostar i nastanio se u Vukodolu. On je već 1847. godine uz pomoć vezira Ali-paše Rizvanbegovića kupio zemljište, na kojem je od 1847. do 1851. bila sagrađena biskupska rezidencija, prva biskupijska nekretnina s kućnom kapelicom u novosnovanom Hercegovačkom vikarijatu.¹² Tako je Barišić, za razliku od svojih predšasnika u Bosni, koji su se "skrivali" u jednom od triju franjevačkih samostana, nastupio kao odlučan vjerski poglavar svoga puka i utvrdio svoju rezidenciju u glavnom gradu novoproglašene osmanske pokrajine, Hercegovačkog pašaluka (*Hersek Paşaluk*).¹³ U novoj biskupskoj kući nalazilo se od 1849. godine i sjelo katoličke župe u Mostaru.

---

¹¹ AP, SC *Bosnia*, vol. 12, f. 367r.

¹² AP, SC *Bosnia*, vol. 13, fol. 226r-227v; RADOSLAV GLAVAŠ, *Život i rad fra Rafe Barišića*, Mostar, 1890., str. 87-88; P. VRANKIĆ, *La Chiesa cattolica*, str. 238-239; ANTE MARIĆ, "Biskupska kuća u Vukodolu", u: *Hum*, 1, Mostar, 2006., str. 248-254.

¹³ KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, "Biskup Kraljević u obrani svog naroda", u: *Hrvatski kalendar za просту godinu 1966*, god. 23., Chicago, 1966., str. 98-117, ovdje, str. 99; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 335.

Biskupijska dobra u doba biskupa Barišića

Biskup Barišić, kao katolički i hrvatski prvak u Hercegovini, bio je i dalje uspješan u stvaranju biskupijskih dobara. Tako je već 1851. godine uzeo kredit od 4.000 franaka i kupio zemljište iz carskoga posjeda u Duvnu i postupno otplatio uzeti kredit.¹⁴ Istovremeno je dao posaditi lozu i uzgojiti vinograd u blizini svoje rezidencije u Vukodolu. Godine 1858. kupio je od katolika Grge Ančića dodatan teren za 453 franaka koji je pridružio posjedu u Vukodolu.¹⁵ Obratio se 1862. godine Omer-paši Latasu, vrhovnom zapovjedniku oružanih turskih snaga u borbi protiv Crne Gore i ustanika u Bosni, i dobio dozvolu za izgradnju katoličke crkve u Mostaru. Molba je pozitivno riješena 29. svibnja 1862. Po njoj je ne samo dobio ferman za gradnju crkve, nego i prostrano zemljište uz rječicu Radobolju do ušća u Neretvu. Tadašnji sultan u Carigradu, Abdul Aziz, darovao je za gradnju katoličke crkve, *Barišićeve katedrale*, 2.500 forinti. Kako je biskup Barišić bio već obolio i u ljeto 1863. umro na Širokom Brijegu, kamen je temeljac položio i posvetio njegov dugogodišnji i zaslužni tajnik fra Marko Kalamut.¹⁶

Biskupijska dobra u doba biskupa Kraljevića

Barišićev suborac za biskupska, biskupijska i franjevačka prava u Hercegovini, fra Anđeo Kraljević (1807.-1879.), postao je njegov nasljednik. Dana 25. rujna 1863. bio je imenovan upraviteljem Hercegovackoga vikarijata, 7. prosinca 1864. proglašen je za apostolskog vikara u Hercegovini i za biskupa posvećen u Zadru 25. ožujka 1865.¹⁷ Kao biskup i novi apostolski vikar u Hercegovini najprije je započeo

---

¹⁴ AP, SC *Bosnia*, vol. 16, fol. 238r-239v; ROBERT JOLIĆ, *Župa Seonica. Spomen knjiga*, Tomislavgrad, 2006., str. 85.

¹⁵ AP, SC *Bosnia*, vol. 13, f. 248, f. 238r-241r; BAZILJE STJEPAN PANDŽIĆ, *Acta Franciscana Hercegovinae*, III., (1850.-1892.), Mostar - Zagreb, 2003., str. 222-223.

¹⁶ R. GLAVAŠ, *Život i rad*, str. 133; P. VRANKIĆ, *La Chiesa cattolica*, str. 244; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 335.

¹⁷ AP, SC *Bosnia*, vol. 15, fol. 421r, 654r; MIROSLAV PREMROU, "Serie documentata dei vicari apostolici di Bosniae ed Erzegovina 1735-1881.", u: *Archivum Franciscanum Historicum*, 22 (1929), str. 177; *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, vol. VIII., 1846.-1903., Patavii, str. 381.

s gradnjom mostarske crkve 7. ožujka 1866. i tako je podigao zajedno s franjevcima prvu crkvu sv. Petra i Pavla i time bitno pridonio nastanku druge važne biskupijske nekretnine u Vikarijatu, stolne crkve (*katedrale*) u Mostaru.¹⁸ Treća važna institucija i nekretнина u Hercegovačkom vikarijatu bila je biskupijska škola za hrvatsku katoličku djecu, koju je Barišić osnovao pokraj svoje biskupske rezidencije u Vukodolu. Kako je bila previše udaljena za većinu katolika u gradu, koji su ponajviše prebivali u ulicama Zahumska, Podhumska i Predhumska, od Gornje Mahale preko Podhuma do Donje Mahale, biskup je Kraljević, zahvaljujući pomoći francuskoga konzulata u Mostaru i drugim milodarima, kupio 1866. godine prostranu kuću u Podhumu i pretvorio je u katoličku školu, koju su od tada pohađala muška i ženska djeca. Škola je bila besplatna, kako za djecu iz bogatijih tako i za one iz najsiromašnijih obitelji, i bila je podupirana milodarima iz Liona te materijalnom pomoću prisutnih zapadnih konzula u Mostaru.¹⁹ Među daljnje važnije institucije i nekretnine u Apostolskom vikarijatu u Hercegovini treba dodati i katoličku tiskaru (*Typographia Missionis Catholicae in Hercegovina*), koju je vlada u Carigradu odobrila i biskup Kraljević planirao. Odmah ju je smjestio u prostorije prvotne pučke škole u biskupskoj rezidenciji u Vukodolu, izdašno pomagao te do 1876. godine savjesno nadgledao. Tiskaru je vodio neumorni franjevac, kasnije dijecezanski svećenik, Franjo Milićević.²⁰ Biskupu Kraljeviću bili su veoma važni odgoj i školovanje ženske djece. Stoga je on, nakon što se raspitao, pozvao 1872. godine Sestre milosrdnice iz Zagreba i dao za njih sagraditi kuću

---

¹⁸ PETRUS BAKULA, *Schematismus topographico-historicus Custodiae provincialis et Vicariatus Apostolici in Hercegovina pro anno Domini 1867*, Spalati, 1867., str. 106-107; IDEM, *Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, Mostar, 1970., str. 100-101; ANGELUS KRALJEVIĆ, *Schematismus topographico-historicus Vicariatus Apostolici et Custodiae provincialis franciscanico-missionariae in Hercegovina pro anno Domini 1873*, Mostar, 1873., str. 123-130.

¹⁹ P. BAKULA, *Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, str. 101-102.

²⁰ ŠIMUN MUSA, "Hrvatska narodnoprporodna postignuća u Hercegovini", u: *Hum*, 2, Mostar, 2007., str. 9-53, ovdje str. 16-26; IVAN ŠEVO, "Fra (don) Franjo Milićević - utemeljitelj tiskarstva u Hercegovini", u: *Fra (don) Franjo Milićević. Hrvatski narodni preporoditelj, u povodu 180. obljetnice njegova rođenja*, Mostar, 2016., str. 129-139.

ispod Šoinovca, gdje su brzo otvorile školu za žensku djecu i mladež.²¹ Premda su kuća i škola bile poklonjene sestrama bile su i dalje biskupijska nekretнина. Prigodom dolaska sestara spjevao je ugledni franjevac fra Petar Bakula, najbolji Kraljevićev suradnik, lijepu pjesmu "Šest milosrdnih sestara". Iste su godine otvorile školu u koju je bilo upisano 69 djece. Pri Zavodu Sestara milosrdnica bio je otvoren i prvi dječji vrtić u Hercegovini 1905. godine.

Odnosi između biskupa Kraljevića i hercegovačkih franjevacu bili su na početku primjerni. On je bio jedan od prvih franjevacu koji je tražio odcjepljenje od Bosne Srebrene i preseljavanje hercegovačkih franjevacu u budući vlastiti samostan u Hercegovini. Hrabro je vodio svoju subraću prema željenom cilju. Bio je gvardijan i graditelj samostana na Širokom Brijegu, dvaput kustod i jedanput tajnik kustodije. Stoga je bio poštovan i cijenjen među subračom. I kao apostolski vikar imao je u početku dobre odnose sa subračom. Prilike su se promijenile izborom fra Andrije Karačića (1807.-1889.) za kustoda 1871. godine. Fra Andrija, poslije svoga povratka u Hercegovinu u prosincu 1854., zbog svoga naslova i iskustva u Bosni kao apostolski provikar (1847.-1854.), bez biskupskoga naslova, bio je u Hercegovini cijenjen kao vrlo sposoban redovnik i upravitelj. Njegova bosanska subraća, posebno provincijsko starješinstvo i biskup Strossmayer nisu bili istoga mišljenja. Oni su ga omalovažavali, izbjegavali, kao uljeza tretirali i bili sretni da se konačno preselio u Hercegovinu.²² Sada se fra Andrija, koji je obnašao već nekoliko službi u Kustodiji i postao kustod u Hercegovini, svakako važno vodeće crkveno mjesto, počeo vladati kao nekoć članovi starješinstva Bosne Srebrene prema Barišiću i predbacivati vikaru Kraljeviću da se nedovoljno brine za Kustodiju, da ne dijeli pravedno milodare, posebno za novi samostan na Humcu te je stoga 1873. godine inscenirao pravi sukob prigodom objavljivanja novoga šematizma, koji je pokojni Bakula započeo i biskup Kraljević djelomice prepravio i objavio.²³

---

²¹ *Kratka povijest Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu*, Zagreb, 1930., str. 119.

²² P. VRANKIĆ, *La Chiesa cattolica*, str. 260-273.

²³ B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 103-107. Već u naslovu Kraljevićeva Šematizma primjećuju se ispravke. U naslovu stoji na prvom mjestu Vikarijat, a tek onda Provincija, dok je kod Bakule obrnuto. Bakula piše da se Provincija

I fra Paškal Buconjić (1834.-1910.), od 1874. novi kustod, nije imao dovoljno obzira i poštovanja prema nenametljivu stilu biskupa Kraljevića te je započeo zastupati interese Kustodije na štetu Apostolskoga vikarijata, što je dovelo do daljnjeg rušenja međusobna povjerenja i do novih sukoba između dvojice vodećih katoličkih prvaka u Hercegovini. Kraljević, poznajući u dušu Osmanlije, višestoljetne ugnjetavače Crkve i naroda u Hercegovini, bio je oprezniji i nije htio provocirati vladajuće Turke i domaće muslimane i postupao je puno obzirnije. Buconjić, međutim, od mladosti odgojen u Italiji, bez osobna iskustva o ugnjetavanju kršćana u osmanskom sustavu, vjerujući slijepo u svemoćnu Austriju, ponašao se više kao uvjereni austrijski privrženik te je težio biti jedini predstavnik katolika u Zapadnoj Hercegovini, premda se poslije morao skrivati po Dalmaciji i Humcu, posebno u doba poznatog ustanka u Donjoj i Gornjoj Hercegovini. Vrhunac sukoba nastao je kad je "netko" iz starješinstva Kustodije, na čijem je čelu stajao kustod Buconjić, poslao Bečkoj vladi anonimno pismo, koje je na kraju stiglo i u ruke austrijskoga konzula u Mostaru kao i do vikara Kraljevića, u kojem se upozoravalo kako vikar Kraljević uzalud troši novac koji dobiva kao pomoć iz inozemstva. Premda se ovo nije moglo dogoditi bez znanja kustoda Buconjića, uprava Kustodije se formalno ogradila od tih kleveta i optužbi te je zajedljivo nadodala: *Optužbe i klevetničko pismo lako je pobiti, ako se iznesu točni računi.*²⁴ U očima biskupa Kraljevića nije to bila samo uvrjedljiva primjedba, nego je to bila izdaja kustoda

---

i Vikarijat nalaze (*sub regimine spirituali*) pod duhovnom upravom Male braće od obsluženja, vrlo pretenciozna tvrdnja, koja je za svakog biskupa bila izazovna! Kraljevićevo izdanje navodi, bez ikakve ideologije, da je njegova publikacija Šematizam Apostolskog vikarijata i Provincijalne kustodije franjevačkomišionarske u Hercegovini. Za ljubomornog kustoda Karačića bilo je to degradacija Hercegovačke kustodije. Stoga je on bojkotirao cijelo izdanje novoga šematizma, koje je ostalo nerasprodano. B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 107. Pritom se fra Andrija nije pitao kolika će biti materijalna šteta i hoće li time inicirati trovanje odnosa između apostolskih vikara i Male braće, između malog brata apostolskog vikara i malog brata kustoda u Hercegovini. Dr. fra Vencel Kosir bio je dovoljno mudar pa je izostavio u naslovu svoga prijevoda i izdanja Bakulina šematizma iz 1967. godine zatrovane riječi uglednog pokojnika Bakule. Usp. P. BAKULA, *Hercegovina prije sto godina*, str. 3.

²⁴ AP, SC *Bosnia*, vol. 16, str. 692-694; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 116.

Buconjića. Stoga se on potužio u Rimu na postupke kustoda Buconjića i djela hercegovačkih franjevaca, kojima je vjerno služio i zatražio 19. veljače 1877. apostolski pohod Crkvi u Hercegovini. Tadašnje Kraljevićevo izvješće nije bilo pohvalno za pojedine franjevačke župnike: "Više je župnika, osobito u posljednjem desetljeću, otpočelo pretjeranim daćama tako kruto gnjaviti narod da neki s pomoću turskih pomagača, neki također uskraćujući sakramente, skupljaju uobičajenu milostinju, na začuđenje samih nevjernika. Kad Biskup opomene da blaže rade sa siromašnim narodom, odmah mu bezočno odgovaraju: Ako ne želiš da tako radim, ti mi providi da časno živim, ići ću u samostan, a traži župnika koji će im služiti besplatno, pjevajući starinsku tužbalicu: Ne mogu drukčije živjeti. Pravi nećaci Judini (*Veri nepotes Judae*)".²⁵ Malo nakon toga, čuvši za Kraljevićevu zamolbu za apostolskim pohoditeljem, zatražio je i kustod Buconjić apostolskoga pohoditelja preko Generalnog ministra reda, ovaj opet preko Zbora za širenje vjere, što mu je bilo odobreno. Budući da će se kasnije apostolski pohoditelj, splitsko-makarski pomoćni biskup Kazimir Forlani (1872.-1879.), posve prikloniti mišljenju franjevaca i kustoda Buconjića, apostolski pohod nije donio za Kraljevića željne plodove. Stoga je on pošao u Beč i u razgovoru s nuncijem Jacobinijem (1874.-1879.) sažeo mu svoja bolna iskustva s tadašnjim franjevačkim starješinstvom i dijelom franjevaca u Hercegovini, koja nas podsjećaju na Barišićevu aferu i na njegove lamentacije iz Bosne davne 1834. godine. On je to sve proslijedio pismom od 16. rujna 1878. kardinalu pročelniku Zbora za širenje vjere u Rimu: "Apostolski vikari neće nikada imati počinka ni mira dok ne budu imali vlastiti kler. Apostolski vikar u misijama gdje franjevci imaju svoje poglavare jest *quartum animal dicens*: Amen (= četvrta životinja koja govori: Amen). Nema nikakva prava osim zaredivati, posvećivati i potvrđivati župnike što ih predloži poglavar koji ih po svojoj volji svrgava. Biskup je često prisiljen da neprikladna potvrdi, jer nema nijednoga svoga na raspolaganju. Stoga ponizno molim da se (naslovnik) udostoji posredovati kod Svete Stolice da bude voljna proglasiti Mostar biskupskim sjedištem ili biskupijom s uobičajenim pravima. Franjevci će moći slobodno upravljati župama koje su do

---

²⁵ APF, SC *Bosnia*, vol. 16, fol. 692r; B. S. PANDŽIĆ, *Acta Franciscana Hercegovinae*, III., str. 247.

sada posjedovali. Trebat će mnoge župe osnovati, a nove bih mogao povjeriti svjetovnim svećenicima, bez oštećenja ičijega prava. Žarko očekujem svakim danom nove poglavare ove provincijalne kustodije. Ne vidim nikakva učinka Forlanijeva pohoda (*Nullum effectum video visitationis Forlani*).²⁶ Time je bilo završeno kratko razdoblje usklađenih napora za obostrani napredak između dviju glavnih katoličkih institucija u Zapadnoj Hercegovini.

Kraljević nije doživio konačnu rimsku pomoć niti odluku iz 1881. godine, jer je preminuo 27. srpnja 1879. u Konjicu u vrijeme kanonske vizitacije i krizme. Ni smrt ga nije pošteđela od daljnjih poniženja. Nije bio sahranjen u svojoj stolnoj crkvi u Mostaru, kako je želio i kako bi bilo dostojno za jednoga biskupa i oca kustodije. Nije bio prenesen u Mostar, najvjerojatnije zbog protivljenja kustoda Buconjića. Bio je sahranjen 28. srpnja na Musali, u novom konjičkom groblju, po pisanju njegova tajnika fra Martina Ljubića.²⁷ On je bio prvi katolik i kršćanin koji je pokopan na tom groblju. Po biskupu Mišiću bio je pokopan tek 1. kolovoza 1879. i njegovu pokopu na Musali protivili su se *turci i hrišćani*, dakle muslimani i pravoslavci. *Napokon došlo iz Mostara kopajte ga na Musali*. Od koga je došla naredba? Kako se kotarska ili okružna vlast nije zanimala za ovaj slučaj, naredba je mogla jedino stići od kustoda Buconjića. Budući da u Konjicu u to doba nije postojala župna crkva, njegovi smrtni ostatci bili su svečano preneseni i pokopani u župnoj crkvi tek u prosincu 1926. Umjesto da budu preneseni i svečano pokopani u njegovoj nekadašnjoj stolnoj crkvi, sada franjevačkoj crkvi u Mostaru, ispred ili uz biskupa Buconjića, ostao je ležati i dalje u Konjicu.²⁸ Tužna činjenica: on hercegovački franjevac, utemeljitelj kustodije i indirektno i provincije, drugi

²⁶ Pismo apostolskoga vikara Kraljevića pročelniku Zbora za širenje vjere od 16. listopada 1878. u: AP, SC *Bosnia*, vol. 16, fol. 929 r-v; B. S. PANDŽIĆ, *Acta Franciscana Hercegovinae*, III., str. 324-325. Izvješće apostolskog pohoditelja Forlanija, koje je veoma nenaklonjeno apostolskom vikaru Kraljeviću, može se naći u: APF, SC *Bosnia*, vol. 16, fol. 856r-879r; B. S. PANDŽIĆ, *Acta Franciscana Hercegovinae*, III., str. 271-308.

²⁷ AP, SC *Bosnia*, vol. 17, fol. 18rv; B. S. PANDŽIĆ, *Acta Franciscana Hercegovinae*, III., str. 326-327; ŠIME DEMO - PAVO KNEZOVIĆ, *Čerigajski anđeo*, Mostar, 2007., str. 188-189.

²⁸ ABOM, *Kronika biskupije*, I. svezak (1912.-1942.), str. 104; RATKO PERIĆ, "Uz knjigu o biskupu fra Anđelu Kraljeviću *Čerigajski anđeo*", u: *Službeni vjesnik*

apostolski vikar u Hercegovini, učitelj, pisac, prosvjetitelj i graditelj, nije čak 47 godina poslije smrti bio dobrodošao u svoju nekadašnju stolnu crkvu u Mostaru! Bolno je, da se u povijesti Crkve često ponavlja ista navika i praksa: Nasljednik uništava djelo svoga prethodnika.

Biskupijska dobra u doba biskupa Buconjića

Dolaskom Austro-Ugarske, uvođenjem redovite hijerarhije, osnivanjem triju biskupija i imenovanjem biskupa u novoj crkvenoj pokrajini, Vrhbosanskoj metropoliji, bili su stvoreni novi i povoljniji uvjeti za rast Katoličke Crkve, poštivanje slobode vjere i poticaja za napredak crkvenoga i društvenog života među katolicima Hrvatima u Bosni i Hercegovini. U Hercegovini, uz već postojeću biskupiju Trebinje-Mrkan, osnovana je nova biskupija Mostar-Duvno, koja je imala skoro iste granice kao tadašnji Apostolski vikarijat u Hercegovini.²⁹ Za prvoga mostarsko-duvanjskog biskupa 20. listopada 1881. bio je imenovan od cara Franje Josipa i potvrđen od pape Leona XIII., dosadašnji apostolski vikar, biskup fra Paškal Buconjić. On je već 18. siječnja 1880. bio imenovan za Kraljevićeva nasljednika, apostolskoga vikara u Hercegovini i 19. ožujka iste godine bio je posvećen za biskupa u Zagrebu i 25. travnja preuzeo vodstvo Vikarijata. Kao prvi mostarsko-duvanjski biskup bio je ustoličen u Mostaru 30. travnja 1882. u Kraljevićevoj, sada njegovoj katedrali.³⁰

Po Konvenciji između Svete Stolice i austrougarske vlade od 8. lipnja 1881. katolički biskupi u Bosni i Hercegovini imali su rang državnih činovnika i bili su dotirani iz državne kase. Nadbiskup Stadler, biskupijski svećenik i prijašnji profesor na Sveučilištu u Zagrebu, primao je kao vrhbosanski nadbiskup godišnju plaću od 8.000 fl. (forinti), mostarski biskup Buconjić 6.000 fl. i upravitelj Banjolučke

---

biskupijâ Mostarsko-Duvanjske i Trebinjsko-Mrkanske 1/2008., str. 75-79, ovdje str. 78-79.

²⁹ Usp. gore bilj. 3 i prateći tekst.

³⁰ AAV, AN Vienna, vol. 595, fol. 373r; *Hierarchia catholica*, VIII., str. 359-360, 363; RADOSLAV GLAVAŠ, *O. fra Paškal Buconjić, prigodom tridesetogodišnjice biskupovanja 1880-1910*, Mostar, 1910., str. 16-19; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 510-511.

biskupije 3.000 fl.³¹ Ove su plaće ostale nepromijenjene do konačnog uvođenja valutne reforme u Habsburškoj Monarhiji 1892., odnosno 1900. godine.³² Kruna, novo sredstvo plaćanja u Monarhiji, imala je polovinu vrijednosti dosadašnje forinte. Tako su od 1900. godine bosansko-hercegovački biskupi primali kao godišnju plaću 16.000 kruna (Stadler), 12.000 kruna (Buconjić) i 6.000 kruna (Marković kao apostolski upravitelj Banjaluke), što je odgovaralo visini plaće odjelnih predstojnika Zemaljske vlade u Sarajevu. Istovremeno su bili jednako dotirani pravoslavni, muslimanski i židovski dostojanstvenici u Bosni i Hercegovini. Biskup Buconjić kao redovnik nije odbio ovu visoku plaću, već ju je primao na svoje ime. To nije bilo u skladu s njegovim zavjetom siromaštva. Plaća je trebala dolaziti na račun biskupije, odnosno katedrale i od nje je trebao živjeti i drugim ljudima pomagati. Za njega je trebalo važiti načelo: *Episcopus monachus non acquirit monasterio, sed ecclesiae cathedrali seu diocesi*. On, kao i njegov prethodnik Kraljević, primali su godišnje od 1867. godine od Lionske Promidžbe ili od Pariške Infancije (Djetinjstva) za širenje vjere 12.000, odnosno 6.000 franaka te druga ne mala financijska sredstva od drugih dobrotvornih katoličkih ustanova iz Pariza, Münchena, Salzburga i Beča. Dodatni milodari i pomoć stizali su cijelo vrijeme od austrijsko-ugarske uprave ne samo od cara Franje Josipa, već i od drugih Crkvi odanih članova carske obitelji, ali i od uglednijih plemića, fabrikanta i drugih dobrotvora, većinom iz austrijskoga dijela Monarhije. Posebno treba naglasiti da su stizali veliki milodari od dvojice zagrebačkih nadbiskupa: Josipa Mihailovića (1870.-1891.) i njegova nasljednika Juraja Posilovića (1894.-1914.) te od biskupa Strossmayera, velikoga hrvatskog mecena, koji je vrlo cijenio biskupa Buconjića. Ne smije se zaboraviti ni prijateljstvo i veze s generalom Varešaninom, koje je nastalo u doba generalova službovanja u Mostaru. Financijska pomoć stizala je i od lavantskoga biskupa u Štajerskoj (Maribor) Jakova Ignaca Maksimilijana Stepišnika (1862.-1889.) te posebno od njegova nasljednika Mihaela Napotnika (1889.-1922.), koji će mu pomoći da dovede Sestre franjevke u biskupijsko

---

³¹ A. MERCATI, *Raccolta dei concordati*, I., str. 1014.

³² SIEGFRIED PRESSBURGER, *Das österreichische Noteninstitut 1816-1966*, Zweiter Teil, Zweiter Band, Wien, 1972., str. 554, 682.

sirotište u Mostaru.³³ U svome financijskom planu biskup Buconjić slijedio je neupadljivo svoga financijskog uzora, nadbiskupa Stadlera, bez sumnje financijskoga genija, ali istovremeno i hazardera, koji je znao računati i s Božjom providnošću. Obojici je bilo zajedničko da se u financijskim stvarima nisu nikome povjeravali niti je itko drugi bio upućen cjelovito u nadbiskupijsko računovodstvo u Sarajevu ili u biskupijsko računovodstvo u Mostaru. Stoga financijski stil biskupa Buconjića nije bio otvoreniji ili pristupačniji užoj crkvenoj sredini od stila njegova prethodnika Kraljevića. Ukoliko bi se slobodno smjelo procijeniti, nadbiskup Stadler je uza svoju plaću od 16.000 kruna dobivao dodatnu godišnju pomoć iz različitih izvora u visini od 80.000 kruna, a biskup Buconjić uz plaću od 12.000 kruna dodatnih 35.000-40.000 kruna. Drugim riječima, Stadler je godišnje slobodno raspolagao s budžetom od oko 100.000 kruna, a Buconjić s oko 50.000 kruna.³⁴

Ovdje treba biti svima jasno da su crkvene i vjerske potrebe kako u Bosni tako i u Hercegovini bile brojne i financijska sredstva nisu nikad bila dovoljna. U Hercegovini se prvenstveno radilo o osnivanju i podizanju novih župa, gradnji novih župnih crkava i župnih kuća, samostana, sirotišta, naseljavanju katolika u krajeve iz kojih su u prošlim stoljećima bili nestali, djelomično zbog prelaska na islam, prevođenja na pravoslavlje kao i zbog bijega pred osmanskim i vlaškim nasiljem u katoličke zemlje pod Venecijom i Austrijskim Carstvom. Katolici su doslovno nestali u sjevernoj Hercegovini, u kotarima Konjic, Nevesinje, Foča i Čajniče.³⁵ Istovremeno je na dnevnom redu trebao stajati odgoj budućega klera, franjevaca i dijecezanskih svećenika. Biskup Buconjić je, što je za njega bilo posve razumljivo, odano podupirao odgoj franjevačkih kandidata i ulagao je velik dio prispjelih financijskih sredstava i milodara u te svrhe. Kao redovnik

---

³³ NATALIJA BRANKA PALAC, *Školske sestre franjevke Krista Kralja u Hercegovini 1899.-1999. Stoljeće života*, Mostar, 2000., str. 23.

³⁴ Usp. dolje bilj. 127 s pratećim tekstom.

³⁵ U ovim kotarima počeli su se naseljavati katolici i prije austro-ugarskog zaposjednuća zemlje. B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 108-109; ANTON ŠARAC - ANTE LUBURIĆ, *Katolička crkva u Nevesinju i Gornjoj Hercegovini*, Nevesinje, 2017., str. 41-42; ANTON ŠARAC, *Katolička crkva u Fočanskom i Čajničkom kraju*, Nevesinje, 2014., str. 47-64.

snažno se zauzimao ne samo za duhovno nego i za materijalno uzdizanje Kustodije i od 1892. godine Provincije.³⁶ Buconjić je blagoslovio 1890. godine temeljni kamen Franjevačkoga samostana u Mostaru, koji je sagrađen na mjestu bivše župne kuće, pokraj koje se nalazila i katedralna crkva. Samostan je otvoren 1894. godine i godinu dana kasnije u samostanu je otvorena franjevačka bogoslovija.³⁷ Da bi sve to postigao, biskup Buconjić je već 14. svibnja 1885. saopćio Zboru za širenje vjere u Rimu da je odlučio da tadašnja katedralna crkva postane samostanska crkva i da se stoga sagradi nova katedralna crkva uz pomoć Zemaljske vlade u Sarajevu.³⁸ Pod pritiskom Svete Stolice, poslije 18 godina svoga biskupovanja, konačno je pristao i potpisao 1899. godine u Rimu podjelu župa između oba klera u Hercegovini (franjevaca i biskupijskih svećenika).³⁹ Trebalo mu je još devet godina da smogne snage i da 10. svibnja 1908. službeno objavi ovu Deciziju (Odluku) Svete Stolice i učini je dostupnom svim svećenicima obiju biskupija.⁴⁰

Kao biskup Buconjić se morao koncentrirati na propisanu, potrebnu i pravednu razdiobu župa, predviđenu odlukom Svete Stolice iz 1881. godine kao i za odgoj budućih dijecezanskih svećenika. No, na ovom području on nije pokazao potrebno razumijevanje niti umijeće, nije imao vremena niti je u tu svrhu ostavio ušteđenih sredstava. U doba njegova skoro tridesetogodišnjega djelovanja kao biskupa u Mostaru bilo je ređeno samo pet kandidata za Mostarsko-duvanjsku biskupiju.⁴¹ Oni su bili pitomci u Travničkom sjemeništu i Vrhbosanskoj

³⁶ B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 157-158.

³⁷ *Idem*, str. 133-139

³⁸ BAZILIJE PANDŽIĆ, "Biskup fra Paškal Buconjić (prigodom 150. godišnjice rođenja)", u: *Kršni zavičaj*, 17, Drinovci, 1984., str. 39-45, ovdje, str. 42.

³⁹ *Franjevački glasnik*, Mostar, 19/1899., str. 300-301; PETAR VRANKIĆ, "Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914. Drugi dio: Apostolski pohod Crkvi u Hercegovini u siječnju i veljači 1911. u svjetlu suvremenih izvora, u: *Hercegovina*, 9, serija 3, Mostar - Zagreb, 2023., str. str. 193-194.

⁴⁰ ABO Mostar, 1908/118.

⁴¹ To su bili don Marijan Kelava iz Roškog Polja, don Andrija Aničić iz Jasenice kod Mostara, don Nikola Jurić iz Konjica, don Tadija Božić iz Blizanaca i don Ante Bakula iz Posušja. Usp. RATKO PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., str. 214-215, 221, 223-224, 229-230, 234-236. Istovremeno su zaređena

bogosloviji i za njih nije morao plaćati troškove odgoja i školovanja, jer je to preuzela Vlada po Konvenciji iz 1881. godine.⁴² Financirao je gradnju samo dviju župnih crkava u koje je na početku poslao biskupijske svećenike: Nevesinje i djelomično Potoci-Bijelo Polje. Buconjić je, u dogovoru s Okružnom vladom u Mostaru, 1891. godine kupio u Nevesinjskom polju, u mjestu Čitluk-Bojište, više plodnih livada i prikladnih terena za gradnju kuća i za uspješnu zemljoradnju te ih dao u zakup, po kmetskom sustavu toga vremena, doseljenim katolicima.⁴³ Kad se odlučio graditi crkvu u Nevesinju prodao je ove terene, navodno po prvotno kupovnoj cijeni, katoličkim doseljenicima, iz Ljubuškog, Mostarskog i Stolačkog kotara koji su se posvetili zemljoradnji i stočarstvu.⁴⁴

Bez sumnje, i biskupu Buconjiću je bilo važno i uzdizanje katoličke mladeži kako muške tako i ženske. U tom duhu treba se promatrati dolazak, na njegov poziv, Sestara milosrdnica 1884. godine u Duvno, 1898. u Ljubuški kao i proširenje i dogradnju Škole Sestara milosrdnica u Mostaru 1894. i 1904. godine.⁴⁵ Osim toga, Buconjić je, videći uspješno djelovanje nove redovničke zajednice, Služavki malog Isusa u Sarajevu, osnovane u Bosni 1890. godine od nadbiskupa Stadlera, nastojao i uspio dovesti Školske sestre svetog Franje u Mostar 1899. godine. Tu će im povjeriti Biskupijsko sirotište i snažno ih financijski podupirati u njihovim planovima. Sestre franjevke i braća franjevci postat će prvi i skoro jedini baštinici bogate biskupijske i biskupske ostavštine fra Paškala Buconjića.⁴⁶

---

74 svećenika za Hercegovačku franjevačku provinciju. Usp. P. VRANKIĆ, "Apostolski pohod...", u: *Hercegovina*, 9 - 2023., str. 195-199.

⁴² A. MERCATI, *Raccolta dei concordati*, I., str. 1015. Usp. P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 632.

⁴³ ABO Mostar, godište 1891A, br. 4.

⁴⁴ AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 54r.

⁴⁵ *Kratka povijest Družbe sestara milosrdnica*, str. 172-173, 240-241; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 153-155.

⁴⁶ N. B. PALAC, *Školske sestre franjevke Krista Kralja*, str. 25-31.

Delegat Bastien preispituje Buconjićevu ostavštinu i saslušava svjedoke

Svi ovi gore kratko spomenuti projekti graditeljske, pastoralne, karitativne, odgojne i školske naravi, u kojima je biskup Buconjić tri desetljeća direktno sudjelovao ili bio prvi i često jedini *spiritus movens* u katoličkoj Hercegovini, upućuju nas na to da su mostarskom biskupu u razdoblju od 1882. do 1910. stajala na raspolaganju puno brojnija financijska sredstva, nego što je on to za vrijeme svoga života dao naslutiti, odnosno što su ispitivane osobe u apostolskom pohodu bile voljne priznati, ukoliko su stvarno imali priliku saznati cijeli volumen Buconjićeva financijskoga poslovanja. Naime, dosadašnji generalni vikar i budući biskupijski vikar *in spiritualibus* (u duhovnim stvarima) Mostarsko-duvanjske biskupije, mons. Lazar Lazarević (1838.-1919.), saznao je u studenom 1910. za rasprodaju i donaciju dobara u posjedu biskupije Mostar-Duvno ili u posjedu biskupa Buconjića po nevjerojatno povoljnim cijenama. Stoga se on u prosincu 1910. pismeno obratio svome metropoliti Stadleru u Sarajevu i u siječnju 1911. papi Piju X. u Rimu. Ove nepovoljne vijesti morale su uznemiriti odgovorne i dobronamjerne duhove kako u središtu Metropolije u Sarajevu tako i u Rimu. Još je teža okolnost bila da mons. Lazarević, koji je donedavno bio generalni vikar, po njegovoj izjavi, nije bio obaviješten o cijeloj akciji rasprodaje i da je to saznao iz "čaršije". Delegat Bastien, koji se nalazio u Sarajevu,⁴⁷ bio je hitno, po naredbi Svete Stolice, upućen u Mostar da preispita istinitost i dalekosežnost novonastale financijske situacije. Premda ga je i u Vrhbosanskoj nadbiskupiji čekala slična zadaća, novonastala situacija u biskupiji Mostar-Duvno trenutno je izgledala Svetoj Stolicu opasnija i imala prioritet postupka u agendi delegata Bastiena.⁴⁸ Došavši u Mostar, gdje je biskup Buconjić već 8. prosinca 1910. preminuo i bio pokopan u Franjevačkoj crkvi, delegat Bastien je imao ponajprije za sugovornike dva biskupijska vikara, već spomenutog mons. Lazarevića i vikara za materijalna dobra (*in materialibus*),

⁴⁷ PETAR VRANKIĆ, "Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914. Prvi dio: Uzroci, početak i značenje apostolskog pohoda u svjetlu suvremenih izvora 1908.-1910", u: *Hercegovina*, 7, serija 3, Mostar - Zagreb, 2021., str. 200-201.

⁴⁸ P. VRANKIĆ, "Apostolski pohod...", u: *Hercegovina*, 9 - 2023., str. 199-202.

dugogodišnjega Buconjićeva suradnika, tajnika i generalnog vikara fra Radoslava Glavaša (1867.-1913.). Bastien je odmah pokazao Glavašu dopise mons. Lazarevića nadbiskupu Stadleru i Svetoj Stolici, popis rasprodanih dobara i zatražio od njega protokol i popis rasprodanih i doniranih dobara te popis još postojećih posjeda biskupije Mostar-Duvno.

Dok je broj tada postojećih i nerasprodanih dobara ili nekretnina biskupije Mostar-Duvno bio vrlo skroman, kako ćemo vidjeti, broj rasprodanih dobara kao i popis sredstava pohranjenih na bankovnom računu umrloga biskupa bili su kudikamo opširniji. Budući da već pokojni biskup Buconjić nije ostavio, nije naumio ostaviti, bio spriječen ostaviti, ili nije mogao zbog bolesti napisati vlastoručno svoj testament, ovlastio je tajnika i generalnoga vikara Glavaša, dok je još bio svjestan svojih odluka, i u prisutnosti gradskog suca izjavio, da fra Radoslav Glavaš može i smije rasprodati i darovati njegovu postojeću imovinu ili raspolagati s njom, jer on najbolje poznaje njegove želje i namjere. S ovim usmenim testamentom, koji je saslušao i najvjerojatnije u svoja akta unio prisutni sudac, mogao je franjevac Glavaš nastupiti kao izvršitelj Buconjićeva testameta. Ovom specifičnom pravnom aktu nazočio je svakako i provincijal fra Luka Begić, čije se ime u jednom drugom dokumentu spominje.⁴⁹

Tragove usmenoga testameta biskupa Buconjića za rasprodaju i donaciju njegovih ili biskupijskih dobara treba tražiti u pripovijedanju fra Radoslava Glavaša, koje je bilo zapisano u njegovu navodnom dnevniku, koji opet nije sačuvan.⁵⁰ Za vrijeme audijencije kod pape

---

⁴⁹ U dopisu sestre Lidvine Purgaj (1861.-1925.), predstojnice Sestara franjevki u Mariboru, biskupu Mišiću u Mostar od 5. studenoga 1916., piše da je ona 1914., prigodom njezina nastupa kao predstojnice u Mariboru, našla testament (oporuku) pokojnog biskupa Buconjića od 31. 10. 1910. U tom se testamentu, kojega je biskup Buconjić vlastoručno potpisao u prisustvu fra Radoslava Glavaša i fra Luke Begića, navodi da je on darovao sestrama "Žensko sirotište sv. Franje Asiškog u Mostaru" s cijelim imetkom, koji mu je pripadao. Usp. ABOM, br. 1916/702. Nažalost za druge rasprodaje ili darovanja nitko nije još našao ili vidio ručno potpisani Buconjićev testament.

⁵⁰ U Arhivu Franjevačke provincije Marijina Uznesenja u Mostaru, u ostavštini fra Radoslava Glavaša, po svjedočenju arhivara dr. fra Roberta Jolića od 3. listopada 2023., nije bio poznat niti se nalazi u Arhivu spomenuti Glavašev dnevnik. Apostolski delegat spominje da je spomenuti franjevac Glavaš uzeo

20. svibnja 1905.,⁵¹ po pripovijedanju franjevca Glavaša, zamolio je biskup Buconjić papu Pija X. da mu potvrdi ovlasti, koje mu je usmeno dao papa Leon XIII.,⁵² da može prodati, zamijeniti i darovati u pobožne svrhe ona dobra koja je stekao od svoje ušteđevine, milostinje i slično, ostavljajući netaknuta ona dobra koja pripadaju biskupiji i koja su stečena od njega i od njegovih prethodnika. Na to je papa doslovno rekao: *Dobro, Mi ti potvrđujemo sve one ovlasti koje si imao od Našeg Prethodnika i učinio je znak križa*. Ovakve usmene izjave, potvrde ili odluke zovu su u crkveno-pravnom rječniku: *vivae vocis oraculo*. Sve se čini da fra Radoslav nije propustio priliku prepričati navodno stečene ovlasti i privilegije biskupa Buconjića i proširiti ih među subraćom. Zašto je biskup Buconjić tražio ove posebne ovlasti, ako ih je uopće tražio? Buconjić, premda je bio biskup, ostao je redovnik i bio obvezan držati se zavjeta siromaštva i nije smio držati na svome imenu prijavljene veće sume novaca ili upisane nekretnine,

---

ovu vijest iz svoga dnevnika (*ha preso questa notizia dal suo giornale*) i ne kaže da je on vidio tu vijest zapisanu u Glavaševu dnevniku ili da je on vidio Glavašev dnevnik.

⁵¹ *Il Rdo Padre dichiara che trovandosi in udienza dal Santo Padre con Mgr. Buconjić, il di 20 maggio 1905, Mgr. Vescovo di Mostar domandò al Sommo Pontefice di voler confermare le facoltà ad egli concesse da Leone XIIIe di poter vendere, commutare, donare in pias causas i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc, lasciando integri i beni che appartengono alla diocesi ed acquistati (fol. 64v) da lui e suoi predecessori. Sua Santità Pio X^e rispose testualmente: "Bene, tutte quelle facoltà che ha avuto dal Nostro Predecessore, Noi le confermiamo" e fece il segno della croce. Il Rdo Padre ha preso questa notizia dal suo giornale. AAV, SS, 1914, rubr. 247, fol. 64rv. Usp. Prilog 8,2. Usp. dolje bilj. 138.*

⁵² Podijeljene ovlasti Leona XIII. biskupu Buconjiću spominje u konceptu pisma nepoznati hercegovački franjevac, najvjerojatnije bivši provincijal fra Luka Begić, koji je *de facto* najzaslužniji za dolazak Sestara franjevki u Mostar. Pismo je pisano u vrlo odlučnom tonu i bilo je upućeno nekoliko godina kasnije biskupu Mišiću kao jasno upozorenje: *Prema svemu onom e što čujem, izgleda ili da vam se sami zavod ne sviđa, ili naše sestre kojima je isti povjeren*. Pismo je pisano u doba rata kada su uvjeti rada u Sirotištu sv. Franje bili minimalni. Mišić je nastupao kritičnije prema sestrama, najvjerojatnije zbog ispražnjene biskupijske kase. U pismu tvrdi anonimni franjevac: *Na temelju ustmenog sporazuma u Rimu sa sv. Ocem Leonom XIII. da može raspoložiti svoj imetak u dobrotvorne svrhe godine 1893*. AFP Mostar, *Spisi provincije*, sv. 34(1911), fol. 324-325. O dolasku Sestara franjevki u Hercegovinu vidi: P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 604-608.

bez dopuštenja Svete Stolice. Jedino je to smio upisati u gruntovnici na ime biskupije za koju je bio izabran i posvećen. Biskup Buconjić je dao upisati jedan dio stečene imovine na Rimokatoličku biskupiju Mostar (kako se biskupija u Gruntovnici tadašnje Općine Mostar zvala) i jedan dio na svoje ime. Za uknjiženja na vlastito ime morao je imati dopuštenja Svete Stolice, što on tada nije zatražio. Zašto je on tako postupao? Iz osobnog uvjerenja ili jer nije imao prikladnu osobu kojoj bi mogao povjeriti ovakve crkveno-pravne poslove? Možda nije poznao dobro i crkveno pravo? Njegov tajnik i posljednji generalni vikar, fra Radoslav Glavaš, dobio je nalog rasprodati ili donirati njegovu ostavštinu. Delegatu Bastienu nisu bile dovoljne Glavaševe privatne izjave te je stoga morao podignuti svoja istraživanja na sigurnije temelje, koji su odgovarali kanonskim propisima. Postavlja se pitanje kako je bilo moguće crkveno-pravno riješiti ovo pitanje, kad nije imao pismenu oporuku (testament) niti drugih pisanih dokaza?

Izjava svjedokâ (*iusiurandum assertorium*) kao sredstvo za traženje istine u slučaju Buconjićeve ostavštine

Apostolskom pohoditelju, u ovom slučaju i istražitelju, koji je bio priznati poznavatelj kanonskoga prava, ostalo je jedino moguće i prihvatljivo sredstvo: pokušati saznati istinu potvrdnom zakletvom (*iusiurandum assertorium*) živućih svjedoka.⁵³ U tu je svrhu Bastien sazvaio u Mostaru pet glavnih svjedoka iz vodstva biskupije Mostar-Duvno i Franjevačke provincije u Hercegovini: mons. Lazara Lazarevića, upravitelja biskupije *in spiritualibus*, fra Radoslava Glavaša, upravitelja biskupije *in materialibus*, fra Luku Begića, provincijala Hercegovačke provincije, fra Nikolu Šimovića, dugogodišnjega generalnog vikara i člana biskupskoga konzistorija i fra Luju Bubala, višegodišnjeg bilježnika biskupskoga konzistorija u Mostaru. Zanimljiv je kronološki raspored svjedoka. Kao prvoga svjedoka pod zakletvom saslušao je hercegovačkog provincijala Begića 21. siječnja 1911. Slijedili su mu 23. siječnja fra Radoslav Glavaš, fra Nikola Šimović i fra Lujo Bubalo. Posljednji saslušani svjedok pod zakletvom bio je mons. Lazarević u petak 4. veljače 1911. U svome izvješću u Rim poredao ih je po trenutnom dostojanstvu u biskupiji.

---

⁵³ Usp. današnji *Codex juris canonici* (Zakonik kanonskoga prava), kanon 1199.

1. Mons. Lazarević premda je pristupio kao posljednji svjedok u petak 4. veljače 1911., nalazi se na prvome mjestu. Lazarević je ponajprije položio propisanu zakletvu uza zazivanje imena Božjega te je izjavio da on ne zna o rasprodaji biskupskih dobara ništa više, osim onoga što je napisao u pismu nadbiskupu Stadleru i u zamolbi Svetoj Stolici. Sve što je napisao o rasprodaji prepisao je iz gruntovnice 29. studenoga 1910. Tako je njegova izjava bila vrlo kratka i jasna. No nije bilo sve jasno. Delegat Bastien nije ovdje spomenuo i nije preispitao Lazarevićevo protestno pismo upućeno Kotarskom sudu u Mostaru i njegov zahtjev da se poništi rasprodaja biskupijskih i biskupovih dobara.⁵⁴

2. Fra Radoslav Glavaš nalazi se u izvješću kao drugi svjedok i nakon položene zakletve dao je vrlo dugu i zanimljivu izjavu, jer je bio jedini poznavatelj svega što se događalo posljednjih godina i mjeseci s biskupom Buconjićem. Pod rimskim brojem I. izjavio je da je 25. svibnja 1905. bio svjedok Buconjićeve zamolbe u audijenciji kod pape Pija X. Sveti Otac je Buconjiću sve potvrdio riječima i znakom križa (blagoslovom), što mu je prethodnik Leon XIII. već bio odobrio. Glavaš je izjavio da je ovu vijest uzeo iz svoga dnevnika.⁵⁵

Poslije ove najvažnije izjave u rimskom broju I. slijedile su izjave o pojedinim točkama, kako ih je Lazarević pismeno predočio Svetoj Stolici pod rimskim br. II.: Prodaja nekretnina.

1. rasprodana nekretnina kod Lazarevića: Rimokatolička Buconjićeva biskupija prodala je pomoću Radoslava Glavaša, generalnog opunomoćenika i biskupskoga vikara Paškala Buconjića, Anti Jukiću, sinu pokojnog Nikole Jukića te braći Martinu i Davidu Sutonu, sinovima pok. Frane Sutona, sve pod riječi steura (Steuern) općina Mostar, i to 57/105 kuća br. 2214 s okućnicom oko kuće i dvorištem u mjestu zvanom Zahum 84 m, i 57/109 obradivo zemljište zvano Panjevina od jednog duluma i 657 m prodano za 9.000 austrijskih kruna. U prvoj napomeni piše Lazarević da je po mišljenju građana sve to vrijedilo od 35.000 do 40.000 kruna. U drugoj napomeni spominje da je gotovo sve što je bilo prodano, prodano za manje, spekulirajući da će se

⁵⁴ AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 64r. Usp. Prilog 11,1 i Prilog 3.

⁵⁵ AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 64rv, Prilog 11,2. Usp. gore bilj. 47.

platiti manje državnoga poreza.⁵⁶ Po Glavaševoj izjavi Ante Jukić je bio poslužitelj u Biskupskom konzistoriju, primao je mjesečnu plaću od 50 kruna i imao besplatan stan u spomenutoj biskupijskoj kući. On nije primao plaću u posljednjih pet godina i tako mu je biskup dugovao 3.500 kruna plaće uz dodatne kamate. Budući da je Ante Jukić htio tužiti biskupa Buconjića za neisplaćivanje mjesečnih plaća, Buconjić je u konzistoriju predložio dogovor, da Jukić kao naknadu za neisplaćenu svotu dobije dio spomenute kuće u kojoj je stanovao. Jukić se izjasnio zadovoljnim i izdao potvrdu. Glavaš je objasnio da je drugi dio kuće bio prodan Davidu Sutonu, koji je posljednjih godina njegovao bolesnog i nesposobnoga biskupa Buconjića. Kako ga biskup za ovu pomoć nije nikad isplatio, Buconjić je dao nalog da mu generalni vikar Glavaš proda drugi dio kuće ispod cijene za 3.500 kruna, što je Suton i isplatio. Treći dio kuće bio je prodan Martinu Sutonu, Davidovu bratu za 5.000 kruna. Pritom je Glavaš napomenuo da je cijela kuća prodana za 12.500 kruna, no, da bi izbjegli državni porez, prijavili su nižu cijenu od 9.000 kruna.⁵⁷ U svojoj izjavi franjevac Glavaš je zaboravio istovremeno spomenuti na čiji je račun uplaćena spomenuta suma od 12.500 kruna. Ostaju dvije druge mogućnosti: Na račun Franjevačke provincije ili na njegov osobni

---

⁵⁶ *Romano Cattolico Vescovato di Pasquale Buconjića a venduto a mezzo Frate Ilario Glavaš procuratore generale e Vicario Vescovile di Pasquale Buconjic ad Antonio Jukić figlio del defonto (sic) Nicolò Jukić, a Martino e Davide, fratelli Suton, filio (sic) del defonto (fol. 53r) (Francesco Suton, tutto nelle parole della steura (Steuern) sotto N° 2214 e N° 2478 sul comune cattolico di Mostar e ciò 57/105 casa N° 2214 col di intorno alla casa e coll'atrio nel luogo detto Zahum 84 metri e 57/109 terreno coltivabile detto Panjevina di un dunumo e 657 metri venduto tutto per 9 mila corone austriache. NB (Nota bene) dicono i cittadini che tutto questo valeva da 35 a 40.000 corone. NB quasi tutto ciò che è venduto per poco e alla specolazione (sic) di pagare meno alla steura governiale (sic). Vidi Prilog 1,1. Prvo, što se još i danas, poslije 134 godine, može još uvijek vidjeti i utvrditi u Gruntovnici/Vlastovnici Katastarske općine Mostar iz godine 1890., da je ova nekretnina bila uknjižena godine 1890. na Rimokatoličku biskupiju u Mostaru. Usp. Posjedovnica in Vlastovnica br. 2214., str. 105-107. Drugo, isto tako važno, biskup Buconjić postupio je crkveno-pravno ispravno, kad nekretninu nije uknjižio na svoje ime nego na ime Rimokatoličke biskupije u Mostaru. Načelno je znao kako treba crkveno-pravno postupati. Ostaje otvoreno pitanje, usprkos navodnog usmenog odobrenja od Pija X., je li smio otuđiti ovu imovinu bez znanja konzistorija, metropolitane i Svete Stolice.*

⁵⁷ Vidi Prilog 11,II/1

račun? Kao uzoran redovnik trebao je novac uplatiti na račun Biskupije, ali ga na računu Biskupije nije bilo. Ako se ovdje prisjetimo gore spomenute izjave starješinstva Hercegovačke kustodije na račun apostolskoga vikara Kraljevića i ako ju uzmemo ozbiljno: *Optužbe i klevetničko pismo lako je pobiti, ako se iznesu točni računi*,⁵⁸ jedna jasna i istinita izjava fra Radoslava Glavaša u ovom pogledu sigurno je mogla kasnije spriječiti sumnje, sporove i optužbe, koji su se pojavili poslije smrti biskupa Buconjića u Mostaru i doveli do apostolskog pohoda. Zanimljivo je da se ni apostolski pohoditelj Bastien nije trudio da se ovo pitanje razjasni i da svi odgovorni saznaju na čiji je račun uplaćen novac 12.500 kruna kao i druga novčana sredstva nastala iz prodanih biskupijskih nekretnina.⁵⁹

2. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*: Livadu od 3.959 m i oranicu od 1.480 m², prodao je fra Paškal Buconjić, jer je bila na njega uknjižena, Nikoli Martinoviću za samo 150 kruna. Po Glavašu ova nekretnina vrijedila je 300 kruna ali je, da bi se izbjegao porez, bilo prijavljeno samo 150 kruna. Po njemu, uz nekretnine nije više postojala spomenuta livada.⁶⁰ Glavaš ne spominje gdje je uplatio dobiveni novac. Po Lazareviću Glavaš je, po nalogu biskupa Buconjića, prodao Nikoli, Ivanu i Petru Martinoviću, sinovima pok. Petra, koje predstavlja Vida pok. Petra Martinovića: Općina Mostar, br. 2226 Dolac

⁵⁸ Usp. gore bilj. 24.

⁵⁹ *Davide Suton era servitore di Mgr. Buconjić e gli rese durante la sua ultima malattia le cure più intime, che si rendono ad un vecchio ammalato ed impotente. Spesso domandò al Vescovo una gratificazione. Mgr. Buconjic per il R.P. Glavaš ha venduto un'altra parte della suddetta casa sotto il prezzo reale. Davide pagò 3.000 corone.*

^{L'}*ultima parte della casa fu venduta a Martino Suton per 5.000 corone. Però aggiunge il R.P Glavaš la casa fu venduta ai tre per un prezzo maggiore; ma per evitare le tasse di traslazione di dominio, la vendita fu dichiarata fatta per 9.000 corone. Il prezzo reale, non interamente pagato, sarebbe 12.500 corone (fol. 65r). Vidi Prilog 11,II/1.*

⁶⁰ *Pratum in ambitu 3959 m² agrum 1480 m² necnon aedificium rusticum omnia haec praetio coronarum 150. Questo terreno fu venduto a Nicolò Martinović e comprende una casupola con giardino. Il prezzo reale è 300 corone, ma dichiarato solamente 150 corone per evitare le tasse. Quanto al prato egli non esiste. Vidi Prilog 11,II/2.*

dva pašnjaka od 3 duluma 950 m; obradivo zemljište od duluma 450 m, kuću s kućištem od 20 m za 150 kruna.⁶¹

3. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*. Po Glavašu bila je to jedna ravnica od 7.730 m, a bila je prodana Mati Martinoviću za 200 kruna. Mato je bio siromašni biskupov kolonist (kmet), jer mu je otac bio kolonist prijašnjih biskupa. Prodajna cijena bila je povoljna, jer Mostarsko-blato ne urodi svake godine. Ova ravnica prekrivena je vodama, koje, ako se ne povuku, onemogućuju svaki zemljoradnički posao (kulturni rad).⁶² Lazarević opisuje prodaju ove nekretnine vrlo kratko: Biskup Buconjić, jer je bio uknjižen, prodao Mati Martinoviću, sinu Ivana Martinovića, na listu: Okrug Kruševo, br. 73 (katastar), livada od 7 duluma 730 m, cijena 200 kruna.⁶³

4. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*, spojena kod Bastiena i Glavaša broj 4-5, i koja je bila uknjižena na Rimokatoličku biskupiju u Mostaru, bila je za ono doba pravo umijeće porezne utaje. U okrugu Mostar br. 2158, nalazila su se dva obradiva terena i livada od 13 duluma 780 m, kao i pet parcela obrađena zemljišta po ugovoru (mobina) te u okrugu Kruševo br. 73 i bile su prodane Anti Jukiću za 5000 kruna, kako nas izvješćuje Lazarević.⁶⁴ Budući da je to bila lažna (*finta*) prodaja i čista porezna utaja, što Lazarević nije znao i još

---

⁶¹ *Fra Pasquale Buconjić ha venduto tra Nicolò, Giovanni e Pietro Martinović del defonto (sic) Pietro, essendo rappresentati da Vita (Vida) dal defonto Pietro Martinović nella particella della steura Nr. 2226 del comune di Mostar (dva pašnjaka) Dolac detto di due Pascoli di tre dulumi 950 metri-un terreno coltivabile di un dunumo di 480. metri, una casa con il contorno della casa di 20 metri tutto ciò per 150 corone. Vidi Prilog 1,II.*

⁶² *Pratum 7730 m² praetio coronarum 200. Questo prato fu venduto a Mateo Martinović per 200 corone. Mateo Martinović è povero ed era colono del Vescovo, come suo padre fu colono dei Vescovi precedenti. Il prezzo di vendita fu un prezzo di favore, "Mostarsko-Blato" e non frutta tutti gli anni, essendo questa pianura coperta per le acque, le quali se non si ritirano, impediscono tutti i lavori di cultura. Vidi Prilog 11,II/3.*

⁶³ *Fra Pasquale Buconjić ha venduto a Mateo Martinović figlio di Giovanni Martinović sul foglio della steura Nr. 73 (Kataster) del distretto Kruševo un prato di possessione 7 dunumi 730 metri per il prezzo di 200 corone. Vidi Prilog 1,III.*

⁶⁴ *Romano Cattolico Vescovado del Frate Vescovo Pasquale Buconjić hanno (sic) venduto ad Antonio Jukic particella nella steura sotto Nr. 2158 del distretto di Mostar, due terreni coltivabili ed un prato di 13 dunumi di metri 780, cinque*

nije bilo uneseno u katastar, on je pravilno izvijestio Sarajevo i Rim. Zapravo, ove su nekretnine bile darovane Širokobriješkoj gimnaziji, kako će nas kasnije izvijestiti Glavaš i provincijal Begić u svojim izjavama.⁶⁵

5. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*: Bila je uknjižena na fra Paškala Buconjića i uključivala je zemljište, kuću, mlin i dva vinograda koji su se nalazili u Dobriču, katastar br. 3612, teren obradiv po ugovoru (mobina) te isto u Dobriču, katastar br. 82 povrtnjak između mostova od 150 m prodane su za 3000 kruna Anti Jukiću.⁶⁶ I ova prodaja bila je lažna (*finta*), odnosno čista porezna utaja, jer je nekretnina bila namijenjena Bogoslovnom sjemeništu u Mostaru, koje je pripadalo Franjevačkoj provinciji. Glavaš u svojoj izjavi opravdava ovaj način rasprodaje postojećim okolnostima: Kako se po tada važećim zakonima u Bosni i Hercegovini, bez dopuštenja vlade nije moglo ništa darivati vjerskim zavodima, Martin (sic) Jukić dao je svoje ime za 3.000 kruna, dok mu vlada nije dopustila da se prepíše na ime Franjevačke provincije u Hercegovini.⁶⁷ O ovom spornom pitanju izjasnio se i provincijal Begić opširnije.⁶⁸

---

parcelle di terreno lavorato a contratto (mobina) nella steura sotto il No. 73 nel comune di Kruševo venduto per 5.000 mila corone. Vidi Prilog 1,IV.

⁶⁵ Usp. bilj. 61.

⁶⁶ Lazarević ne znajući za financijski manevar i poreznu utaju generalnog vikara Glavaša i provincijala Begića piše Stadleru i kasnije u Rim: *Frate Pasquale ha venduto ad Antonio Jukić sul libro catastarle No 3612 Dobrič, terreno che si coltiva a contratto (mobina), nel libro catastarle No. 82 del medesimo comune un orto tra i ponti di 150 metri tutto per 3.000 corone austriache.* Vidi Prilog 1,V.

⁶⁷ Radoslav Glavaš izjavljuje: *Questi beni non furono in realtà venduti ad Antonio Jukić; fu una vendita finta. Questi terreni furono dati da Mgr. Buconjić. Il n° 4 al ginnasio di Širokibrijeg ed il n° 5 al seminario teologico di Mostar; tutti due appartengono alla provincia francescana di Erzegovina. Come secondo le leggi vigenti in Bosnia ed Erzegovina nessuna donazione può essere fatta ad un istituto religioso senza il permesso del governo, Martino(sic) Jukić ha dato il suo nome finché il governo permetta d'iscrivergli al nome della provincia di Erzegovina.* Usp. Prilog 11, 2,4-5.

⁶⁸ Izjava provincijala Begića u njegovu preslušanju glasi: *Mgr Buconjić ha lasciato queste possessioni come sussidio al ginnasio di Širokibrijeg, cioè un terreno di valore circa 3.000 corone, una casa ed un molino di valore circa 4.000 corone., ed al seminario teologico di Mostar due vigne, di cui ignora il valore. Questi beni sono dati alla provincia francescana di Erzegovina a questo scopo. La vendita*

6. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*: Zalogom biskupijskog i župnog zemljišta u vrijednosti od 4.000 kruna htio je biskup Buconjić vratiti dug od 4.000 kruna, koji je on imao kod Franjevačke provincije u Hercegovini. Zemljište je bilo uknjiženo na katoličku župu Mostar (del comune cattolico di Mostar).⁶⁹ Kako on navodno za života nije mogao otplatiti ovaj dug, dao je Provinciji u hipoteku zemljište na kojem je htio graditi katedralu.⁷⁰

7. *rasprodanu nekretninu kod Lazarevića*, koja je bila uknjižena na fra Paskala Buconjića, prodao je biskup preko svoga vikara Glavaša svojim rođacima Buconjićima: Stipi, Mati, Nikoli, Ivanu i Anti i novorođenčetu Josipu, Juri i Luki Buconjiću pok. Ivana sve što je bilo uknjiženo pod Općina Vrapčići, br. 733, 738, 742, dva terena po ugovoru i jednog "kmeta", Selima Miškina, za 1.000 kruna.⁷¹ Ovdje Glavaš izjavljuje kratko da je nekretnina bila šikara i da je potpuno isplaćena.⁷²

---

fatta ad Antonio Jukić è finta; ma come il governo fin qui non abbia dato il permesso di accettare queste donazioni, i suddetti beni non sono ancora iscritti a nome della provincia. Usp. Prilog 11, 3,4-5.

⁶⁹ Lazarević izvješćuje: *Il Vescovato di Mostar e Duvno ha impegnato (založio) per 4.000 corone alla Provincia dei Frati di Erzegovina un terreno comprato dal vescovo Buconjic per fabbricare la Chiesa cattedrale si trovava nel libro del catastra No. 3754 del comune cattolico di Mostar.* Usp. Prilog 1,VI.

⁷⁰ *Provinciae Fratrum Minorum opignantus est locus aedificandae ecclesiae cathedralis (praedestinatus pro debito coron 4.000.* Vikar Glavaš izjavljuje slično: *Mgr. Buconjić non avendo denaro ha preso in prestito 4.000 corone dalla provincia di Erzegovina; fin qui il debito non fu pagato. Questo terreno fu dato alla suddetta provincia in cauzione del debito.* Prilog 11, 2,6. O ovom pitanju izjasnio se provincijal Begić: *Mgr Buconjić avendo bisogno di denaro ha preso in prestito dal Rmo P. Provinciale Agostino Zubac una somma di circa 4.000 corone che fin qui non furono restituite. Il terreno suddetto fu dato in cauzione.* Usp. Prilog 11, 3,6.

⁷¹ Lazarević izvješćuje: *Frate Pasquale Buconjic ha venduto ai parenti suoi Stefano, Mateo, Nicolò, Giovanni e Antonio ed al neonato Giuseppe, Giorgio e Luka Buconjic del defonto (sic) Giovanni tutto nella steura 733, 738, 742 nel comune Vrabčići (sic), ciò è due terreni da contratto ed un colono (kmet) detto Selim Miškin, tutto ciò per mila 1000 corone.* Usp. Prilog 1,VII.

⁷² *possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.* Glavaš izjavljuje: *Si tratta di una macchia venduta ai nepoti del defunto Vescovo. Il prezzo fu pagato interamente.* Usp. Prilog 11, 2,7.

8. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*: Ova nekretnina bila je uknjižena na Rimokatoličku biskupiju i sad ju je Glavaš prodao Abramam (sic) Mikačiću. Bila je to jedna od lažnih (*finta*) prodaja. U stvarnosti radilo se o donaciji Biskupijskom sirotištu, koje je Buconjić podigao, sestrama franjevka poklonio i htio ga dodatno osigurati. No, prije nego što ju je vlada prihvatila i dala dopuštenje za donaciju, kao što je gore rečeno u br. 4 i 5, bilo je potrebno lažirati prodaju. Sada je ta imovina bila upisana na ime Biskupijskog sirotišta, izjavio je fra Radoslav Glavaš.⁷³ Mons. Lazarević, koji je otkrio sve ove prodaje i preprodaje, nije znao ništa o tehničarima utaje poreza, piše malo drukčije: Biskupija Mostar prodala Abramam (sic) Mikačiću u općini Mostar br. 2043 i br. 2092 dvije kuće sa zemljištem i dvorištem od 930 m, 2 vrta uz kuću u Zahumu, (domumo - kućicu?) od 12 m i zgrada s trgovinom od 36 m, sve za 3.000 kruna.⁷⁴

9. *rasprodana nekretnina kod Lazarevića*, koja se nalazila isto u općini Mostar, br. 2229, tzv. Vočar uz (turski) harem (Vočarska Marčama?) u Zahumlju (sic) s prostorom od 728 m. Kuća s okućnicom od 213 m bila je prodana za 2.000 kruna Adamu Mikačiću.⁷⁵ Glavaš navodi samo jednoga kupca, Adama Mikačića i iznos od 3.000 kruna. Lazarević navodi, naprotiv, dvojicu kupaca Abrama i Adama

---

⁷³ 8 et 9. *Duo edificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandeterii) corn. 3.000. Questi beni furono venduti ad Abramo (sic) Mikačić; ma la vendita era finta. In realtà è una donazione fatta all'orfanotrofio diocesano; però prima che il governo non desse il permesso di fare questa donazione e di accettarla, come fu detto sopra al n° 4 et 5, era necessario di fingere una vendita. Ora questi beni sono iscritti al nome dell'orfanotrofio diocesano. Vidi Prilog 11, 2,8-9.*

⁷⁴ *Il Vescovado Romano Cattolico ha venduto ad Abramo (sic) Mikačić sotto No. steura No. 2043, N0. 2092 nel comune cattolico di Mostar due case col contorno terreno ed atrio di 930 metri, due orti vicini alla casa di Zahum, domumo di 12 metri ed un fabbricato con bottega di 36 metri, tutto per tre mila corone. Usp. Prilog 1,VIII.*

⁷⁵ *IX. Frate Pasquale Buconjic ha venduto ad Adamo Mikačić si trova nel catasto steureale N 2229 nel comune di Mostar, e ciò così detto Vočar vicino al cemeterio (sic) turco (Vočarska Marčama?) u Zahumlju (sic) dello spazio 728 metri. La casa col contorno spazio 213 metri venduto per 2.000 corone austriache. Usp. Prilog 1,IX.*

Mikačića i još dodatnu sumu od 2.000 kruna. Dakle, po Lazareviću ove nekretnine su bile prodane za 5.000 kruna.⁷⁶

10. rasprodana nekretnina kod Lazarevića: Ovdje Lazarević pomaže dalje u razjašnjavanju konfuznoga stanja preprodaje i navodi u 10. točki: Adam Mikačić preprodao sve što se nalazi pod Br. VIII. i IX. Sirotištu Franjevki, za 5.000 kruna.⁷⁷ To znači da bi bilo jedino pravedno rješenje u ovoj lažnoj transakciji, ukoliko bi stečena suma iz prodaje od 5.000 kruna bila vraćena jednom ili dvojici Mikačića. Kako za ovu vrstu transakcije Sestre franjevske nisu bile još uvježbane, bila su potrebna menadžerska iskustva jednog fra Luke Begića, fra Radoslava Glavaša ili fra Ambre Miletića. Zanimljivo je da provincijal Begić u svojoj izjavi daje naslutiti delikatnost ovoga pitanja i izjavljuje: Prodaja spomenutih nekretnina, međutim, bila je samo nominalna, jer je bila donacija Biskupijskom sirotištu, i već je imovina uknjižena na ime navedenog sirotišta, a da se Adamu Mikačiću nije platilo ništa, osim troškova prijenosa vlasništva.⁷⁸

11. rasprodana nekretnina kod Lazarevića: Frater Glavaš je bio upitan što zna o prodaji mlinice u župi Potoci. (*molinum cum adnexa possessione quae sustentstioni parochi in paroecia Potoci destinate erant, coron. 200.*) Naime, mons. Lazarević se potužio u svome izvješću Svetoj Stolici da je župa Uzašašća Gospodinova u Bijelom Polju⁷⁹ prodala Adamu Mikačiću pod poreznim brojem 43 vodeni mlin,

---

⁷⁶ O ovom je predmetu istraživala i pisala N. B. Palac. Premda je vrlo dobro prikazala početak sirotišta, nije ulazila u problem simulirane prodaje, preprodaje, donacije te konačnog uknjiženja spomenutih nekretnina u posjed Sestara franjevki. Usp. N. B. PALAC, *Školske sestre franjevske Krista Kralja*, str. 27-28.

⁷⁷ NB. *Adamo Mikačić ha venduto tutto quello nuovamente che si trova sotto N^{ro} VIII e IX allo orfanotrofio Romano Cattolico delle suore terziarie di S. Francesco per 5.000 corone.* Vidi Prilog 1,X.

⁷⁸ *La vendita però è soltanto nominale, essendo una donazione all'orfanotrofio diocesano, e di fatto questi beni sono iscritti al nome del detto orfanotrofio senza pagar nulla ad Adamo Mikačić se non le spese di traslazione di dominio.* Usp. Prilog 11, 3,8-9.

⁷⁹ Župa Potoci - Bijelo Polje, koju spominje mons. Lazarević, nosila je naslov: Župa Uzašašća Gospodinova. Godine 1913., kada je župna crkva bila konačno dovršena, bila je posvećena Presvetom Srcu Isusovu. Posveti na 20. travnja 1913. nazočio je i delegat Bastien i isusovac Antun Puntigam, koji je uvelike pridonio dovršenju crkve. Dok je još bila u gradnji, crkva je nosila naslov

kuću s mlinom i štalu od 246 m za 200 kruna, što je u sebi bila čista proturječnost.⁸⁰ Na to je odgovorio Glavaš, da je to bio drugi mlin u Potocima i da je zaista bio prodan Adamu Mikačiću za 200 kruna, kao i prethodna imovina pod brojevima 8 i 9, odnosno kao donacija Biskupskom sirotištu i da je mlin bio već upisan na ime navedenog sirotišta. Župu Potoci utemeljio je biskup Buconjić. Prvo je kupio zemljište, dao graditi župnu kuću i privremenu drvenu i neuglednu crkvu. Na području župe nalazila su se dva mlina. Činovnik, koji je to unosio u zemljišne knjige, upisao je pogrešno jedan mlin na ime župe Uzašašća Gospodinova i tako je te prihode smio koristiti mjesni dijecezanski svećenik i župnik, don Tadija Božić.⁸¹ Zahvaljujući pogrešci činovnika u mjesnom katastru, mogao se župnik i biskupska župa Potoci - Bijelo Polje, ne znajući kako i zašto, radovati iznenadnom poklonu iz ostavštine biskupa Buconjića, koju im biskup nije namjeravao pokloniti!

12. rasprodana nekretnina kod Lazarevića ili 10. točka saslušanja franjevca Glavaša odnosi se na rasprodaju brojnih Biskupovih posjeda u kotaru Nevesinje. I o tome je mons. Lazarević Rim izvijestio u svome dopisu: Buconjić je u kotaru Nevesinje prodao svoj posjed na 11 katoličkih obitelji, za onu cijenu za koju je kupio, samo nije mi poznata cijena, ali mora biti vrlo velika, mislim od 40 do 60 tisuća kruna.⁸² Glavaš je na ovo pitanje odgovorio da je Buconjić sam izvršio ovu

---

Kristova Uskrsnuća. Pod utjecajem spomenutoga isusovca promijenila je ime u crkvu Srca Isusova Usp. *Schematismus Almae Missionariae Provinciae Ordinis S.P. Francisci in Hercegovina*, Mostar, 1903., str. 4; ANTON PUNTIGAM, *Kako me je Bog vodio*, Zagreb - Travnik, 2023., str. 183-185. Usp. bilj. 133.

⁸⁰ *La chiesa Parrocchiale del Ascensione nel luogo detto Potoci al Campo Bianco detto (Bijelo Polje) ha venduto ad Adamo Mikačić nelle steura 43 un molino da acqua e casa e la casa molinaia ed anche una stalla di 246 metri per 200 corone.* Vidi Prilog 1,XI.

⁸¹ Glavaš je razjasnio situaciju pišući: *Si tratta del secondo molino de Potoci venduto ad Adamo Mikačić, come i beni precedenti indicati ^{no} 8 et 9, cioè una donazione all'orfanotrofio diocesano, e già iscritto al nome del suddetto orfanotrofio. Questa parrocchia (fol. 66r) fu fondata da Mgr. Buconjić che comprò i terreni, fabbricò la casa parrocchiale ed una chiesa provvisoria. Allo stesso luogo esiste un altro molino, di cui rendite servono alla sustentazione del parroco.* Vidi Prilog 11, 2,10. Usp. dolje bilj. 141.

⁸² *Nello distretto di Nevesinje Mons. Vescovo ha venduto il suo possedimento ad undici famiglie cattoliche per quel prezzo per il quale li ha comprati soltanto non*

prodaju i da on nije imao u tome udjela.⁸³ Time je završilo saslušavanje glavnoga svjedoka, osumnjičenog, odnosno stvarnog aktera, od kojeg je delegat Bastien dobio mnoga razjašnjenja u ovoj kompliciranoj crkveno-pravnoj situaciji. Puno je zanimljivija izjava provincijala Begića, koji u svojoj izjavi pod zakletvom već otvara vrata budućem Hercegovačkom slučaju.⁸⁴

Ostala trojica svjedoka koji su morali položiti zakletvu i podvrći se saslušanju bili su tadašnji i višekratni provincijal fra Luka Begić,⁸⁵ bivši višekratni poglavar hercegovačkih franjevaca, provincijal te dugogodišnji Buconjićev generalni vikar i član biskupijskoga konzistorija, fra Nikola Šimović⁸⁶ i bilježnik biskupijskoga konzistorija, fra Lujo Bubalo.⁸⁷ Ako se izuzme dobro obaviješteni provincijal Begić, koji ostavlja dojam glavnog aktera iz pozadine, djeluju dvojica drugih svjedoka u Delegatovu izvješću kao Glavaševi poslušni učenici, dobro poučeni da daju manje više iste odgovore na ista pitanja.

Zanimljiva je izjava fra Nikole Šimovića na kraju njegova ispitivanja, kada tvrdi da je mons. Lazarević znao za ove odluke biskupa Buconjića i za njegove razloge koji su ga na to potakli, ali nije pravio primjedbe.⁸⁸ Po delegatu Bastienu, Lazarević je sredinom studenoga 1910. čuo za glasine da je Buconjić odlučio rasprodati dobra, ne znajući što je bila biskupova volja. Stoga je on sam i uz pomoć posrednika, laika i svećenika prepisao iz suda i iz gruntovnice u Mostaru prodana biskupijska/biskupova dobra i o tome je izvijestio svoga

---

mie è noto il prezzo, però deve essere assai grande-credo in circa da 40 a 60 mille corone. Vidi Prilog 1,XI.

⁸³ *Il R.P.Glavaš dichiara che queste vendite furono fatte da Mgr. Buconjić stesso; egli non ebbe nessuna parte. Vidi Prilog 11, 2, 11.*

⁸⁴ Prilog 11, 3,11. O Begićevoj izjavi usp. dolje bilj. 139.

⁸⁵ Vidi Prilog 11,3.

⁸⁶ Vidi Prilog 11,4.

⁸⁷ Vidi Prilog 11,5.

⁸⁸ *Il R.P. Nicolao Šimović dichiara in fine che Mgr. Lazaro Lazarević aveva conosciuto queste disposizioni ed i motivi che aveano (sic) addotto il defunto Vescovo ad agire in tale guisa, Mgr. Lazarević non fece nessuna oggezione. Usp. Prilog 11, 4,11.*

metropolitu Stadlera u Sarajevu i Svetu Stolicu u Rimu.⁸⁹ Lazarevićeva akcija bila je redovni crkveno-pravni postupak u sličnim slučajevima! Lazarević je bio duboko uvjeren da su rasprodana i darovana dobra bila dobra biskupije Mostar-Duvno, kao što je to bilo zavedeno u katastru općine Mostar, ne Buconjićeva privatna dobra. Kao pitomac uglednog Urbanova kolegija u Rimu, Lazarević je poznavao crkveno i misijsko pravo i znao je dobro za važeće propise za redovnika, koji je postao biskup. Za posvećenoga biskupa koji je bio prije redovnik, vrijedilo je pravilo: redovnik ne stječe više dobra za samostan, nego za katedralu ili biskupiju: *Episcopus monachus non acquirit monasterio, sed ecclesiae cathedrali seu diocesi*. To se najbolje vidi, iz njegova nimalo laskava pisma u pogledu biskupa Buconjića i franjevac, koje je uputio nadbiskupu Stadleru 1. prosinca 1910. Lazarević nabraja svoja saznanja, ali i predrasude o biskupu Buconjiću: On je još za života imenovao posebnoga generalnog vikara Radoslava Glavaša svojim tajnikom. On mu je dao i ovlasti da ga predstavlja pred svim civilnim vlastima u vezi prodaje i darivanja biskupskih dobara. Dobra su prodana ili donirana, a da se nije vodilo računa o biskupovoj bolesti koja, osim starosti, jako utječe na njegov mozak, jer često nije u redu i po pola godine. Po Lazareviću franjevci su svojim iznimnim nasrtajem i svojom sebičnošću i interesom spopali Buconjića da biskupova dobra ne ostanu drugom biskupu iz reda svjetovnih svećenika. Njima su franjevci navijestili rat i mržnju toliku da nikoga ne pozdravljaju, nego im, dijecezanskim svećenicima, okreću leđa.⁹⁰ Zbog ovih teških optužbi i opisa bolesnoga biskupa Buconjića postavilo se pitanje zdravog razuma: Je li biskup Buconjić

---

⁸⁹ *Avant cette date c. à d. vers le milieu de novembre, Mgr. Lazar Lazarević, ayant entendu de certain bruit circuler et sans avoir aucune connaissance des volontés de l'évêque, avait proprio motu fait faire des (fol. 48v) recherches par l'intermédiaire de laïcs et de prêtre séculiers au bureau de l'enregistrement des vents, afin de savoir quel' étaient bien vendus et le prix de vente. Vidi Prilog 14.*

⁹⁰ *Credo pure come il Mons. Vescovo Buconjic abbia nominato un (sic) speciale Vicario Generale Padre Ilario Glavaš suo segretario cui ha dato anche la facoltà di presentarlo presso tutte le autorità civili in materia di vendite e donazioni dei beni vescovili, i quali sono venduti e donati nel modo come segue, senza considerazione alla malattia del Vescovo la quale, oltre la vecchiezza, influisce assai al di lui cervello, poiché spesso non è in ordine, già da mezzo anno. Oltre un assalto straordinario dei fratti (sic) i quali l'hanno assalito col loro egoismo e interesse, onde non rimangono i beni del vescovo ad un altro Vescovo dell'ordine*

uopće bio sposoban donijeti sam sve ove odluke glede imenovanja specijalnoga generalnog vikara i glede rasprodaje i donacije dobara ili mu je to sve bilo nametnuto pod pritiskom otaca iz uprave Provincije. Po Lazareviću, sljedeći oci franjevci su utjecali na biskupa, njegovu rasprodaju i donaciju biskupskih dobara: p. Ambro Miletić, prijašnji provincijal, p. Luka Begić tadašnji provincijal i p. Radoslav Glavaš, biskupov tajnik, sad *pro interim* generalni vikar.⁹¹

Izješće delegata Bastiena u Rim

Nakon saslušanih izvjava petorice svjedoka, četiri franjevca i jednoga dijecezanskog svećenika, delegat Bastien je u dva pisma od 19. veljače 1911. poslao svoje mišljenje i zapažanja (*votum*) državnom tajniku Svete Stolice, kardinalu Merry del Valu.⁹² U prvom dužem pismu, napisanu na talijanskom jeziku, on je pokušao na široko ispitati pravnu vrijednost Buconjićeve odluke i je li njegov opunomoćenik fra Radoslav Glavaš smio rasprodati ili darovati njegovu imovinu te je došao do, za franjevce, vrlo pozitivna zaključka. Po njemu, nema sumnje da je mons. Buconjić sve činio u dobroj namjeri (*con buona fede*), oslanjajući se na ovlast koju mu je podijelio papa Pio X. svojom usmenom izjavom (*vivae vocis oraculo*). Lik mons. Buconjića, kako su ga opisala njegova subraća, ali i svjetovnjaci, među njima i zemaljski poglavar general Varešanin, delegat Bastien je stopostotno usvojio i bio je u suprotnosti svakoj drugoj izvaji.⁹³ Bastien je preuzeo mišljenje da je mons. Buconjić živio vrlo siromašno, da nikad nije imao novca, jer je sve davao crkvi, činio dobra djela i pomagao siromahe. Dalje opisuje da je gotovo nasilno prije dvije godine napustio kućicu,

---

dei preti secolari ai quali i fratti (sic) hanno dichiarato guerra e odio talmente che nessuno li salutano, anzi li voltano le spalle. Vidi Prilog 1, Uvod.

⁹¹ *I principali padri che hanno influito sul Vescovo per la vendita e donazioni dei beni Vescovili sono i seguenti, Padre Ambrogio Miletić exprovinciale, Padre Luca Begić provinciale e specialmente Padre Ilario Glavaš segretario Vescovile e adesso pro interim Vicario Generale. Vidi Prilog 1, Uvod.*

⁹² Vidi Priloge 12 i 13.

⁹³ *È fuori dubbio che Mgr. Buconjic abbia tutto fatto con buona fede, appoggiandosi sulla facoltà concessa **vivae vocis oraculo** del Sommo Pontefice. Il carattere di Mgr. Buconjić, come potevo conoscerlo da persone tanto laiche, s'opponne ad ogni contraria affermazione. Vidi Prilog 12.*

tako su Buconjićeva subraća delegatu Bastienu oslikala staru biskupsku rezidenciju u Vukodolu, premda je ona dotad bila najveća i najrepreszentativnija nekretnina u Biskupiji, te njemu i njegovim prethodnicima služila za stanovanje, za školu i tiskaru u zabačenom dijelu grada. Navodno je Buconjić, po Bastienu, smatrao novi biskupski dvor, koji mu je sagradila vlada, preraskošan za jednoga franjevca.⁹⁴ Ova je izjava delegata Bastiena u dijametralnoj suprotnosti s istovremenom izjavom fra Radoslava Glavaša, da je biskup Buconjić potrošio 150.000 kruna za uređenje okoliša nove raskošne rezidencije!⁹⁵ Potvrdu Papine usmene izjave, *vivae vocis oraculo*, trebalo je tek dokazati. Za to je delegat našao i drugoga svjedoka, fra Nikolu Šimovića. Fra Radoslav Glavaš je navodno mogao potvrditi ovu izjavu svojim dnevnikom u koji je unio usmenu izjavu Pija X. Bastien ne kaže da je vidio Glavašev dnevnik, nego da je Glavaš to vidio zapisano u svome dnevniku. Drugi svjedok, fra Nikola Šimović, vrlo ugledan franjevac, izjavio je pod prisegom da je nekoliko puta čuo od pokojnoga biskupa Buconjića o postojanju i davanju ovog dopuštenja, koje mu je usmenom izjavom (*vivae vocis oraculo*) najprije podijelio Leon XIII., te kasnije potvrdio papa Pio X.⁹⁶ Bastien je izostavio svjedočanstva hercegovačkoga provincijala Begića i konzistorijalnog bilježnika fra Luje Bubala, koji su u ovoj stvari bili strani svjedoci jer nisu čuli potvrdu direktno od Pape ili od biskupa Buconjića. Po zakonskim načelima ovakvi se svjedoci redovito ne pripuštaju sudu

---

⁹⁴ *Fu quasi con violenza che egli, due anni indietro, lasciò la piccola casa che avea servito ad egli ed ai suoi predecessori di residenza in un luogo remoto della città, trovando il nuovo palazzo vescovile fabbricato dal governo troppo lussuoso per un frate.* Vidi Prilog 13. Ovo mišljenje o Buconjiću nije dijelio general Marijan Varešanin, praktični vjernik, kućni prijatelj, koji ga je dobro poznao i materijalno podupirao. *Ibidem.*

⁹⁵ Glavaš opisuje okućnicu oko nove biskupske rezidencije: *I terreni intorno al nuovo palazzo vescovile, colla cantina, la stalla e i edifici adiacenti circa 150.000 corone.* Ovdje se možemo upitati: Gdje je zavjet siromaštva, ako samo za okućnicu izdvaja 150.000 kruna? Vidi Prilog 12.

⁹⁶ *Egli ha affermato sotto giuramento aver sentito diverse volte dal defunto Vescovo, Mgr. Buconjić l'esistenza e la concessione di questo permesso dato vivae vocis oraculo da Leone XIII e confermato dalla Sua Santità Pio X. Il R. P. Nicolao Šimović era intimo di Mgr. Buconjić e consigliere concistoriale della diocesi Mostar e Trebinje.* Vidi Prilog 13.

(sic) ili im se barem ne vjeruje.⁹⁷ Na kraju se pitao delegat Bastien je li se ovakvo svjedočanstvo, usmeni iskaz (*vivae vocis oraculo*) može pripustiti sudu. Delegat Bastien bio je mišljenja da redovito i samo po sebi, tj. neovisno o drugim argumentima, usmeni iskaz (*vivae vocis oraculo*) ne može se pripustiti sudu. No, ako je usmeni iskaz (*vivae vocis oraculo*) bio potkrijepljen drugim argumentima, to jest svjedočanstvom svjedoka i prisegom, sva prava ga priznaju sposobnim i daju sigurnost sucu. Takvi argumenti, po Bastienu, postoje u pitanju ostavštine mons. Buconjića: Izjave samoga mons. Buconjića, koji je osoba bez ikakve sumnje, izjave dvojice svjedoka, od kojih je jedan bio prisutan u audijenciji kod Svetog Oca, drugi, koji je o tome čuo od pokojnog biskupa te konačno prisega obojice svjedoka.⁹⁸ Delegat Bastien uzeo je u obzir i prigovor drugih osoba, posebno mons. Lazarevića, koji je bio mišljenja da mons. Buconjić nije više bio potpuno priseban kada je donio tu odluku i dao je provesti po franjevcu Glavašu.⁹⁹ Lazarevićev prigovor pobija Bastien jakim argumentom: prisutnost građanskoga suca kad je Buconjić imenovao fratra Glavaša izvršiteljem svoje posljednje volje i kad mu je za to dao ovlasti. Bastien argumentira: Da se mons. Buconjić nalazio u tom stanju, kako ga je opisao mons. Lazarević, građanski sudac, bez obzira na zakone koji su bili na snazi u ovom režimu, ne bi mogao prihvatiti dispoziciju mons. Buconjića zbog kazne ništetnosti.¹⁰⁰ Drugi jaki argument

---

⁹⁷ *Lascio da parte le due altre deposizioni del R.P. Luca Begić, Provinciale di Erzegovina, e del R.P. Luigi Bubalo, i quali in questa questione sono testi de auditu alieno, che regolarmente secondo i principi giuridici non sono ammesso (sic) o almeno a loro non si dà credenza.* Vidi Prilog 13.

⁹⁸ *Regolarmente e per sé solo, cioè indipendentemente da altri argomenti, non penso che possa esser ammesso in giudizio; ma se è corroborato da altri argomenti, cioè dal testimonio di testi e del giuramento, tutti i diritti l'ammettono come capace di dare la certitudine al giudice. Ora questi argomenti esistono nella presente questione dell'eredità di Mgr. Buconjić, cioè l'affermazione di Mgr. Buconjić stesso, il quale certamente è una persona omni exceptione major, (veća od svake iznimke, vjerodostojna, usp. Pazmanov prijevod Codexa iz 1917., kan. 800) le deposizioni di due testi, dei quali uno fu presente all'udienza del Santo Padre, l'altro che ha sentito la cosa d al defunto Vescovo, in fine il giuramento di ambedue testi.* Vidi Prilog 13.

⁹⁹ *che Mgr. Buconjić non sia più stato totalmente presente quando egli fece queste disposizioni e le fece eseguire dal R.P. Glavaš.* Vidi Prilog 13.

¹⁰⁰ *Ma oltre questa affermazione, c'è un argomento di valore indiscutibile: la presenza del giudice civile, quando Mgr. Buconjić nominò il R.P. Glavaš*

našao je Bastien u protestnom pismu mons. Lazarevića upućenom Općinskom sudu u Mostaru od 5. siječnja 1911. U tom prosvjednom dopisu nije bilo riječi o lošem fizičkom i mentalnom stanju mons. Buconjića. To se nalazi samo u Lazarevićevo pismu upućenu mons. Stadleru od 1. prosinca 1910. Stoga je pohoditelj Bastien iznio sve svoje rezerve¹⁰¹ i zaključio, ne dovodeći u pitanje bolje sudište, (*salvo meliori judicio*), da su Buconjićeve prodaje i donacije valjane i da ih Sveta Stolica može ozakoniti, namećući objema stranama šutnju za budućnost.¹⁰² Bastienov posljednji prijedlog, nametanje šutnje u ovom slučaju, ostavlja i kod osjećajnoga povjesničara ili bezosjećajnog pravnika gorak okus, po onoj Shakespearovoj izjavi iz Hamleta: Nešto je trulo u državi Danskoj. Nešto slično mislio je i biskup Mišić kad je preuzeo upravu biskupije Mostar-Duvno i kad je otkrio praznu biskupijsku kasu i dirnuo, možda namjerno ili iz neznanja, u zavjeru šutnje u Glavnoj kući Sestara franjevkki u Mariboru, ali i u Provincijalatu hercegovačkih franjevaca, kako nam vrela svjedoče.¹⁰³

U drugom pismu Kardinalu državnom tajniku, isto tako od 19. veljače 1911., ovaj put na francuskom jeziku, pohoditelj Bastien produbljuje neke točke iz svoga prvog izvješća.¹⁰⁴ Bastien naglašava da izjava o sumi od 150.000 kruna, koja je navodno dodatno bila poklonjena sestrama franjevkama i franjevačkom samostanu u Mostaru ne potječe od mons. Lazarevića.¹⁰⁵ Ona je nastala kod procjenjiva-

---

l'esecutore della sua ultima volontà e gli (fol. 74v) diede i suoi ordini. Se Mgr. Buconjić si fosse trovato in quel stato, il giudice civile, a meno delle leggi vigenti in questo regime, non poteva accettare la disposizione di Mgr. Buconjić sotto pena di nullità. Vidi Prilog 13. Ovdje se cijela stvar može produbiti u kanonima 1336-1338 iz današnjega Crkvenog zakonika.

¹⁰¹ *E di fatto nella protesta mandata al tribunale civile di Mostar non ci fu nulla menzione dello stato di Mgr. Buconjić; solamente ne trovo un cenno nella lettera di Mgr. Lazarević a Mgr. Stadler, del di 1 dicembre 1910, e qui faccio tutte le mie riserve. Vidi Prilog 13.*

¹⁰² *Conchiudo: Salvo meliori judicio, sono del parere che le vendite e le donazioni sono valide, e che la Santa Sede può legittimarle, imponendo per l'avvenire silenzio ad ambedue parti. Vidi Prilog 13.*

¹⁰³ Usp. dolje bilj. 114.

¹⁰⁴ Vidi Prilog 13.

¹⁰⁵ *Insuper majores summae in pecunia donatae sunt tam praedictis monialibus, tum Monasterio Fratrum Minorum Mandetrii. Quarum summa attingit circa 150.000 coronas. Vidi Prilog 2.*

nja vrijednosti rasprodanih dobara ili iz nekih drugih izvora i spoznaje u razgovoru između nadbiskupa Stadlera i njegova generalnog vikara, kanonika Hadrovića. Tu dodatnu sumu uvrstio je kanonik Hadrović u pismo koje je pripremio za vikara Lazarevića. Ovaj je to prepisao, potpisao i bez provjeravanja Hadrovićeva teksta, poslao u Rim.¹⁰⁶ Naknadno su se za ovo ispričali mons. Lazarević i kanonik Hadrović.¹⁰⁷ Moguće je, u ovom slučaju, i jedno koncilijantnije rješenje da je franjevac Glavaš u razgovoru sa Stadlerom, kojeg je vrlo cijenio, spomenuo opću vrijednost sirotišta i njegovih posjeda, koji su bili darovani sestrama kao i vrijednost nekretnina i gotovine, koje su darovanjem i preprodajom prešle u posjed Franjevačke provincije, bili procijenjeni na 150.000 kruna.¹⁰⁸ Nadbiskup Stadler, koji je na ovom području bio pravi profesionalac, mogao je prije pogriješiti u nabranjanju anđela i arkandela u vrhbosanskom nebu, nego u procjeni materijalne vrijednosti crkvenih nekretnina u posjedu biskupa Buconjića!

Zanimljiva su dodatna zapažanja delegata Bastiena o načinu poslovanja mons. Buconjića. Po Bastienu on je sam upravljao imovinom biskupije koja se dijelom vodila na imenu Biskupije i na njegovu ime-
nu. Činjenica da je u Mostaru bio samo jedan imovinski upravitelj u biskupiji, on sam kao biskup, nažalost nije bila svojstveno samo Mostaru i moglo je to imati ozbiljne posljedice, pogotovo ako se ta imovina vodi na imenu biskupa. Po Bastienu sve ovisi o razboritosti i financijskim mogućnostima pojedinog čovjeka, osobinama koje se ne mogu naći kod svakoga. Ovim dodatkom Bastien je želio dodatno opravdati Buconjića i upozoriti Kardinala državnoga tajnika kako bi Sveta Stolica trebala pružiti učinkovit pravni lijek za slične slučajeve

---

¹⁰⁶ *Cet alinéa ne se trouve pas dans la lettre de Mgr. Lazarević à Mgr. Stadler; il été insérée par Mgr. Hadrović a la suite d'une conversation avec Mgr. Stadler et désigne la valeur globale des biens vendus, mais non pas les sommes d'argent, qui auraient été donne soit aux Franciscains de la province de l'Herzégovine soit aux Sœurs Tertiaires franciscaines, ce qui certes eût été difficile à Mgr. Buconjić, qui n'avait jamais d'argent. Vidi Priloge 2 i 13.*

¹⁰⁷ Vidi Priloge 3 i 4.

¹⁰⁸ Vidi Prilog 12.

i u drugim biskupijama.¹⁰⁹ Delegat je imao i jaku primjedbu na djelovanje Mostarskoga građanskog suda koji mu je učinio nedostupnim ostale Buconjićeve papire. Pohoditelj, ne samo da nije mogao doći do svih željenih dokumenata, on nije bio sposoban te dokumente konzultirati, jer nije poznao hrvatski i turski.¹¹⁰ Čini se, po Bastienovu istraživanju, da je Buconjić imao krunskih dužnika. U banci je bio položen iznos od otprilike 10.000 kruna. Stoga on preporučuje Svetoj Stolici da budući mostarski biskup, uz pomoć jednoga gospodarstvenika, pregleda te papire kako bi imao jasan uvid u pravo financijsko stanje.¹¹¹ S pravom je delegat Bastien završio svoje izvješće: *Imam dojam, Eminencijo, da je ovo pitanje ostavštine biskupa Buconjića jedna od raznih epizoda koje su obilježile i obilježavaju borbu između svjetovnog klera i franjevac.*¹¹² Premda u ovoj tvrdnji delegata Bastiena ima mnogo istine, ona ostaje nedovoljna i površna. Dvije nepune godine kasnije, došao je u Mostar kao novi biskup, bosanski franjevac fra Alojzije Mišić i preuzeo je upravu biskupije Mostar-Duvno kao biskup ordinarij i upravu biskupije Trebinje-Mrkan kao apostolski upravitelj. U biskupijskoj kasi u Mostaru našao je sve prazno i otuđeno te je unio u svoju *Kroniku* pitijisku primjedbu na posljednje dane Buconjićeva materijalnog vodstva biskupije: *Puno se trudio za*

---

¹⁰⁹ *Mgr. Buconjić administrait seul les biens du diocèse qui pour plus part sont inscrit à son nome. Le fait d'un seul administrateur des biens d'un diocèse n'est malheureusement pas unique à Mostar et peut avoir des graves conséquences, surtout si ces biens sont inscrit au nom de l'évêque. Tout dépende en effet de la prudence et des capacités financiers d'un seul homme, qualités que ne se rencontrent pas en chacun. Je me permets de signaler la chose à Votre Eminence afin que le Saint-Siège puisse apporter un remède efficace.* Vidi Prilog 13.

¹¹⁰ *Le tribunal civil de Mostar a fait enfermer les autres papiers de Mgr. Buconjić. Je n'ai pu m'en occuper, la plupart des documents étant écrite en langue croate ou turque.* Ibidem.

¹¹¹ *Mgr. Buconjić, parait-il, (sic) des débiteurs couronnes. Il serait nécessaire que le futur évêque de Mostar avec aide d'un homme des affaires examinât ces papiers afin de rendre clairement comte de la situation. Il doit y avoir déposée à la banque une somme d'environ 10.000.* Ibidem.

¹¹² *J'ai l'impression, Eminence, que cette question de l'héritage de Mgr Buconjic est un de divers épisodes qui ont marqué et marquent encore la lutte entre le clergé séculaire et les Franciscaines.* Ibidem.

*biskupiju materijalno, ali po zadnje dane života, ko i kako neznam (sic), uništeno je.*¹¹³

Zanimljiva je ovdje Mišićeva primjedba o materijalnom trudu: *puno se materijalno trudio za biskupiju!* Što je bilo s duhovnom brigom i kako je *duhovna briga* doživjela i preživjela Buconjićevu smrt? To se pitao i mons. Lazarević u prosincu 1910. kada se obratio nadbiskupu Stadleru i u siječnju 1911. obraćajući se Svetoj Stolici. U prvom pismu naveo je imena trojice fra Paškalove subraće, koji su biskupa saletjeli (*assalito*). Pohoditelj Bastien je to okarakterizirao kao *borbu između svjetovnoga klera i franjevac*.¹¹⁴ Biskup Buconjić je smatrao da on kao biskup ništa ne gubi ako se samo osloni na franjevce.¹¹⁵ Biskupijsko svećenstvo hercegovačkih biskupija, kada je kasnije pomalo oživjelo, pisalo je u listopadu 1938. nunciju Feliciju u Beograd, i opisalo svoje gorko iskustvo s biskupovanjem fra Paškala Buconjića: Pokojni biskup fra Paškal Buconjić, franjevac, nije htio da se poveća svjetovni kler. On je napisao ekspresno još uvijek živućem Franji Hammerlu, S.J., u ono vrijeme ravnatelju Nadbiskupskoga sjemeništa u Travniku, da nije htio imati sjemeništare u tome sjemeništu. "Tko želi biti svećenik", govorio je, "neka pođe u franjevačko sjemenište na Širokom Brijegu i neka bude franjevac".¹¹⁶ Tako biskup Buconjić, premda veliki čovjek, veliki Hrvat i veliki franjevac stoji kao začetnik katoličke segregacije u Hercegovini.

Stojimo na početku historijski uvjetovane i već duboko ukorijenjene netrpeljivosti prema dijecezanskom kleru, koji se tada samo sramežljivo javlja na pozornici Mostarsko-duvanjske biskupije. Neka krajnje isključujuća stajališta bosanskih franjevaca, protiv kojih su se najodlučnije borili biskupi vikari Barišić i Kraljević, bila su prenesena

---

¹¹³ ABO Mostar, *Chronika biskupije*, str. 7.

¹¹⁴ Usp. gore bilj. 103 i tekst. Vidi isto Prilog 1.

¹¹⁵ B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 146.

¹¹⁶ *Il defunto vescovo fr. Pasquale Buconjic, francescano, non volle che aumentasse il clero secolare. Egli scrisse espressamente al tuttora vivente P. Francesco Hammerl, S.J., allora Rettore del Seminario Arcivescovile di Travnik, che non desiderava aver seminaristi nel detto Seminario. Chi vuol essere sacerdote, diceva, vada al seminario francescano di Široki-brijeg e sia francescano. Pismo dijecezanskih svećenika hercegovačkih biskupija nunciju Ettoru Feliciju u Beograd u listopadu 1938. AAV, ASRS, Jugoslavia 138, fol. 74.*

poput roditeljskih gena i u Hercegovinu. Njihov stjegonoša u Hercegovini postao je fra Paškal Buconjić, prvo kao redovnički poglavar i kasnije kao i biskup te je time posadio sjeme razdora za buduće generacije, između dva tako bliska i istovremeno tako nevjerojatno udaljena crkvena svijeta, koji još uvijek stoje, premda danas nešto ublaženo, pred brojnim i još neprebrođenim izazovima u Hercegovini.

Sveta Stolica potvrdila je Bastienov prijedlog rasprodaje i donacije biskupsko-biskupijskih dobara u biskupiji Mostar-Duvno svojim dopisom od 3. ožujka 1911. U dopisu je kardinal Merry del Val javio da se papa Pio X., *udostojao*, nakon zrelog ispitivanja, odobriti njegov prijedlog (*votum*) i da on može o tome upoznati zainteresirane strane.¹¹⁷ Delegat Bastien obratio se 9. ožujka franjevcu Glavašu i priopćio mu ovu odluku Svete Stolice i zamolio ga da prenese odluku Franjevačkoj provinciji i Sestrama franjevkama, da je Sveta Stolica potvrdila njegovu zamolbu i nalaže šutnju i da se više ne raspravlja o ovoj stvari. Istovremeno je poslao isti dokument i mons. Lazareviću i zamolio fratra Glavaša, da upozori mons. Lazarevića, da ovaj dokument treba biti pohranjen u arhivu Biskupije te da mons. Lazarević treba informirati i Kotarski sud u Mostaru o odluci Svete Stolice. Ovim je sigurno ciljao na Lazarevićev zahtjev podnesen Kotarskom sudu u Mostaru da se prodaja biskupijskih i biskupovih nekretnina sudski poništi.¹¹⁸

U svomu dvostrukom izvješću Svetoj Stolici delegat Bastien ostaje vjeran suženom okviru zadanih ciljeva apostolskoga pohoda i ne prelazi na druga važna i teška pitanja Crkve u biskupiji Mostar-Duvno u doba Buconjićeva biskupstva. Skoro na samom početku svog izvješća na talijanskom jeziku Bastien hladno primjećuje da osim 4-5 župa franjevci pastoriziraju sve župe u biskupiji Mostar-Duvno kao i one sve koje stoje na slobodnom raspolaganju biskupu (*liberae collationis Ordinarii*). Njega ne zanima kronični nedostatak dijecezanskoga

---

¹¹⁷ Sua Santità, dopo maturo esame, si è degnata di approvare il voto della V.P. emesso in proposito. Ella, pertanto, potrà renderne consapevoli le parti interessate. Vidi Prilog 15.

¹¹⁸ AFP Mostar, *Ostavštine*, sv. br. 2, fol. 108rv. Vidi Prilog 16 i Prilog 3.

klera i izbjegava svako pitanje, zašto je to tako.¹¹⁹ Stoga on nalazi opravdano da sredstva iz Buconjićeve ostavštine budu upotrijebljena i za odgoj franjevačkoga pomlatka u gimnaziji na Širokom Brijegu i u bogoslovnom sjemeništu u Mostaru. Ovi zavodi čine velike usluge biskupiji. U roku od pedeset godina bit će moguće imati dovoljno svjetovnoga klera za upravljanje novim župama ili *liberae collationis*, osim ako se budući mostarski biskup u tom smislu ne potruži više od mons. Buconjića.¹²⁰ Ova kratka rečenica: *ammenoché il futuro vescovo di Mostar non faccia in questo senso maggiori sforzi che Mgr. Buconjić*, usprkos mnogim pohvalama, više je nego vrlo negativan sud o Buconjićevu nezalaganju za podizanje dijecezanskoga klera u biskupiji Mostar-Duvno!

Glavašev popis biskupskih/biskupijskih dobara i njihova vrijednost

Bastien je, zbog zapuštenosti i nehigijenskih uvjeta u biskupskoj rezidenciji, koju je i budući biskup Mišić doživio i opisao, u posljednjoj godini Buconjićeva života, našao smještaj u franjevačkom samostanu u Mostaru. Cijelu vizitaciju po biskupijama te put u Dubrovnik i natrag, Bastien je obavio u društvu vikara za materijalna dobra, fra Radoslava Glavaša. Boravak u samostanu i putovanje po Biskupiji zbližili su, ne samo dvojicu redovnika, već i cijelu franjevačku zajednicu s delegatom Bastienom i stvorili međusobno povjerenje. Vrativši se u Sarajevo, gdje se ponajprije morao odmoriti od naporna puta i preslušavanja, delegat Bastien je u ponedjeljak 9. veljače 1911. zahvalio franjevcu Glavašu za ukazano gostoprimstvo i pratnju po Hercegovini za vrijeme njegove vizitacije. Na kraju ga je zamolio da mu pošalje hitno, kako su se bili dogovorili, popis dobara biskupije Mostar-Duvno, njihov opseg i vrijednost, kako bi on ovaj dokument

---

¹¹⁹ *Le parrocchie della diocesi di Mostar, fuori 4 o 5 al di più, sono tutte amministrate dai Francescani, anche quelle che sono liberae collationis Ordinarii, e ciò per mancanza di clero secolare, qualsiasi la ragione di questa mancanza. Vidi Prilog 13.*

¹²⁰ *Questi istituti rendono grandissimi servizi alla diocesi. Prima di cinquanta anni appena sarà possibile di avere un clero secolare sufficiente per reggere le parrocchie nuove o di liberae collationis, ammenoché il futuro Vescovo di Mostar non faccia in questo senso maggiori sforzi che Mgr. Buconjić. Vidi Prilog 13.*

mogao priložiti izvješću, koje je pripremao za Svetu Stolicu.¹²¹ Fra Radoslav mu je poslao neku listu, koja nije bila potpuna, koju je Bastien u utorak 14. veljače primio i s kojom nije bio zadovoljan. Fra Radoslav je najavio svoj dolazak u susljedni petak u Sarajevo. No, delegat Bastien, kako mu se žurilo, odgovorio je Glavašu da ne dolazi i da će on osobno doći vlakom iz Sarajeva u Mostar u sljedeći četvrtak u šest sati navečer i da želi ostati u Mostaru cijeli petak i u subotu se vratiti u Sarajevo. Želio je još jedanput razgovarati s njime, s provincijalom Begićem, s fra Nikolom Šimovićem i s fra Lujom Bubalom. Zahtijevao je da njegov dolazak u Mostar ostane za druge tajani i da će on primiti samo spomenute osobe.¹²² Što se tiče mons. Lazarevića, pisao je, obavijestit će ga kad stigne u Mostar.¹²³ Ne znamo kako su razgovori tekli i protekli i je li mons. Lazarević bio nazočan i upućen u cijelu dodatnu istragu i pregovore. U nedjelju 19. veljače delegat Bastien, koji se u međuvremenu vratio u Sarajevo, opominje fra Radoslava, da već od petka jutro čeka da mu dade potrebna razjašnjenja koja su mu apsolutno potrebna za njegovo izvješće Svetoj Stolici. U tome trenutku on ne može više čekati, jer je nužno da dotično pitanje bude proučeno i riješeno što prije. Stoga ga on moli da dođe u ponedjeljak ujutro 20. veljače u Sarajevo. Ukoliko on nema sve tražene dokumente, može ih poslati kasnije.¹²⁴

Ova užurbana korespondencija između delegata Bastiena i upravitelja materijalnih dobara Biskupije, franjevca Glavaša, Bastienovo iznenadno putovanje u Mostar na nova saslušanja i razgovore s već

---

¹²¹ *Vorrei che Lei mandasse al più presto possibile l'elenco dei beni appartenenti alla diocesi, la loro estensione ed il loro valore relativo, affinché io possa aggiungere questo documento alla relazione che debbo mandare questi giorni alla Santa Sede...* Pismo delegata Bastiena p. R. Glavašu 9. 1. 1911. Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije (AHFP) Mostar, Ostavštine fratarata, Pismo delegata Bastiena p. R. Glavašu 19. 1. 1911. AHFP Mostar, Ostavštine fratarata i posebni spisi, sv. br. 2, fol. 99. Vidi Prilog 11.

¹²² *La prego di avvertire il Rmo Padre Provinciale, il P. Nicolao Šimović ed il P. Luigi Bubalo che io desidero vedergli (sic) venerdì. Quanto a Lazaro, sarà tempo di avvertirlo quando sarò a Mostar.* AHFP Mostar, Ostavštine, sv. br. 2, fol. 102.

¹²³ *Quanto a Lazaro, sarà tempo di avvertirlo quando sarò a Mostar.* AHFP Mostar, Ostavštine, sv. br. 2, fol. 102.

¹²⁴ *Se Lei non ha potuto avere tutti i documenti richiesti, potrà mandargli dopo.* AHFP Mostar, Ostavštine, sv. br. 2, fol. 104.

saslušanim vodećim hercegovačkim franjevcima, odvojeno od mons. Lazarevića, za kojeg se ne zna je li bio uopće pozvan, te Glavašev dolazak u Sarajevo, upućuju na neku vrstu napetosti ili zavjere s obzirom na potrebne dokumente i konačno izvješće. Apostolski delegat nije mogao ili nije htio poslati u Rim svoje izvješće prije nego što je imao u rukama neke potrebne dokumente. Najvjerojatnije, bojao se da bi mogao doživjeti blamažu u očima svojih pretpostavljenih u Rimu, koji su ga poslali na apostolski pohod. Glavašev konačni popis dobara, koji je Bastien prosljedio u Rim, nosi nadnevak od 20. veljače 1911. Bastienova dva u Rim poslana izvješća datirana su 19. veljače 1911. To znači da je Glavaš donio u Sarajevo najnoviju verziju popisa dobara biskupije Mostar-Duvno, koju Bastien u svoja dva dopisa Svetoj Stolici nije mogao više konzultirati, odnosno ugraditi. Nije isključeno, da su Glavaš i Bastien zajednički radili na listi biskupijskih/Buconjićevih dobara, kako bi za Buconjića ispala pozitivna. Kada se danas taj popis malo bolje i dublje analizira, može se primijetiti da je on jedno vrlo uspješno dodatno veličanje pokojnoga biskupa, upućeno odgovornima kod Svete Stolice. Vrijednost popisanih naslijeđenih dobara od dvojice Buconjićevih prethodnika, ukoliko ih je netko u Rimu temeljito proučio, procjenjuje Glavaš na 48.000 kruna s godišnjim prihodom od 500 kruna. Vrijednost navedenih, od biskupa Buconjića stečenih, Sestrama franjevkama, Franjevačkoj provinciji i budućoj generaciji ostavljenih ili poklonjenih dobara, Glavaš procjenjuje na 640.000 kruna. Drugim riječima, ovdje je govor o pravom čudotvorcu, taumaturgu u Hercegovini. Sjetimo se samo Strossmayerove hiperbole o Stadleru! Po ovom popisu Buconjić je sve to stekao i podigao od svoje skromne godišnje plaće od 12.000 kruna i uz godišnju potporu od Pariške Infancije (Djetinjstva) od 6.000 kruna i sitne milostinje, zahvaljujući velikoj štedljivosti (*parsimonia*), kako je mostarski biskup, od njegovih obožavatelja, bio predstavljan Svetoj Stolici i katoličkoj i hrvatskoj javnosti!

Kod Buconjićevih prethodnika, Barišića i Kraljevića, Glavaš ne računa sredstva koja su oni investirali u gradnju crkava, samostana, rezidencije, škola i župnih kuća i tako ispadaju u očima čitatelja ili promatrača kao obični patuljci u usporedbi s divom Buconjićem. Po Glavašu ta pozicija kod Buconjića iznosi 300.000 kruna i on se pojavljuje kao građevinski gorostas. Dok je biskup bio živ, njegovo se sirotište zvalo Biskupsko sirotište u Mostaru. Poslije njegove smrti

preimenovano je u "Žensko sirotište sv. Franje Asiškoga u Mostaru" i dodijeljeno je oporukom od 31. listopada 1910. Sestrama franjevkama sa svim pripadnim dobrima.¹²⁵ Glavaš procjenjuje njegovu vrijednost na 150.000 kruna. U trenutku sastavljanja liste biskupskih/biskupijskih dobara, sirotište u Mostaru bilo je već uknjiženo na Seestre franjevke i ne bi se smjelo više u ovom popisu voditi kao biskupijska nekretnina. Poznata je činjenica da je nova biskupska rezidencija s popratnim zgradama bila sagrađena iz proračuna Zemaljske vlade i *de facto* poklonjena biskupu i Biskupiji. Istina je da je Buconjić kupio nekoliko sitnijih terena po Glavici iznad Biskupije, prikladnih za vinograd i voćnjak. Zgrade kao podrumi, štale i slično, bile su prateći objekti rezidencije i bili su građeni iz državnoga proračuna. Da su Buconjićevi troškovi za kupovinu i uređenje okoliša iznosili 150.000 kruna postaje nedostojno veličanje jednoga biskupa redovnika, duhovnog sina sv. Franje.¹²⁶ Zašto je onda on dao urediti kao starac tako luksuzni okoliš oko biskupske rezidencije, ako se nije htio tamo preseliti jer je želio živjeti kao siromašni franjevac, moramo se priupitati? To ga je moglo koštati gotovo trinaest njegovih godišnjih plaća, koje on nije mogao imati u posljednje tri godine svoga života, niti ih je prije mogao uštedjeti. Da bi biskup Buconjić sve to kupio, podigao i dovršio, trebao je imati između trostruko do četverostruko više sredstava na raspolaganju, nego što su mu to pružala redovita tridesetogodišnja primanja, koja je crpio iz svoje plaće i iz pomoći Pariške Infancije u visini od 540.000 kruna od 1881. do 1910. Drugim riječima on je morao raspolagati u 30 godina biskupstva u Hercegovini jednom svotom od oko 1,500.000 do 2,000.000 kruna. Ova svota mora nas upućivati na druge izvore: na brojne dobročinitelje i dobrotvorne ustanove, koje su bile dobro došle, ali su, nažalost, bile prešućene zbog nepotrebnoga naglašavanja Buconjićeva siromaštva i već tada započetoga kulta ličnosti. Katolici u Hercegovini bili bi i danas ponosni, kada bi mogli saznati, tko su sve bili njihovi dobročinitelji u tim ne baš lakim godinama njihove povijesti.¹²⁷ Nažalost,

---

¹²⁵ ABO Mostar, 702/1916.

¹²⁶ *I terreni intorno al nuovo palazzo vescovile, colla cantina, la stalla e i edifici adiacenti circa 150.000 corone.* Vidi Prilog 12.

¹²⁷ Usp. gore bilj. 34 s pratećim tekstom koji daje naslutiti približan popis Buconjićevih dobrotvora.

o Buconjićevim financijama ne postoji još uvijek jedan uravnotežen prikaz, počevši od radova fra Radoslava Glavaša do suvremenih povijesnih prikaza. Istovremeno, radi usporedbe, "financijski svijet" nadbiskupa Stadlera je već djelomično obrađen i navodno je bio čudesnim znakovima popraćen, što bi moglo biti potrebno i za poziciju eventualne buduće beatifikacije fra Paškala Buconjića.¹²⁸

Zaključne misli

Kad je apostolski delegat Bastien pošao u Sarajevo u prosincu 1910., nije ni slutio da će ponajprije u Hercegovini doživjeti svoje prvo pohoditeljsko krštenje. Prvo je pokušao upoznati, više površno nego temeljito, duhovno i pastoralno stanje hercegovačkih biskupija Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan, Franjevačku provinciju te o tome opširnije izvijestiti Svetu Stolicu.¹²⁹ Drugo, i to vrlo urgentno, morao je iznenada preispitati i financijsko poslovanje biskupa Buconjića, tj. rasprodaju i donaciju navodno biskupijskih/biskupovih dobara u studenom 1910., neposredno prije njegove smrti u prosincu 1910., što je glavni predmet ovog istraživanja. Tijekom 1910. godine Hercegovačku franjevačku provinciju, ali i samoga biskupa Buconjića spopao je paničan strah, nakon što su konačno shvatili da bi mogli vrlo lako izgubiti "franjevačku biskupiju u Hercegovini" (*nostram franciscanam dioecesim in Ercegovina*), kako su je neki od njihovih pravnika, poput fra Jerke Borasa, rado nazivali. Nadbiskup Stadler, već je u siječnju 1910. urgirao u Beču kod Zajedničkoga ministra financija Buriána, stvarnog upravitelja Bosne i Hercegovine, želeći instalirati u Mostaru čovjeka od svoga povjerenja, kanonika i pomoćnog biskupa Ivana Šarića (1871.-1960.) kao Buconjićeva koadjutora. Da su se hercegovački franjevci našli u teškome položaju, snosi veliku odgovornost jedan od najvećih sinova provincije, biskup fra Paškal Buconjić.¹³⁰ On se još uvijek tako ponašao i čak bio u to duboko uvjeren da se u Hercegovini bez njega ne može i ne smije ništa dogoditi.

---

¹²⁸ MILENKO KREŠIĆ, *Nadbiskup Stadler i financije: gradnje, nekretnine i poslovi*, Katolički bogoslovni fakultet, Sarajevo - Glas Koncila, Zagreb, 2021., str. 189-195.

¹²⁹ Usp. P. VRANKIĆ, "Apostolski pohod...", u: *Hercegovina*, 9 - 2023., str. 199-211.

¹³⁰ *Idem*, str. 211-218.

Da su mu snage počele izmicati, postalo je svima jasno, posebno upadljivo već 1908. godine prigodom aneksije BiH i njegova odbijanja preseljenja u novu biskupijsku rezidenciju. Njegov nasljednik, biskup Mišić, opisuje to stanje vrlo slikovito:¹³¹ Buconjić je htio ostati i dalje u svome svijetu, daleko od ljudi, u svojoj staroj rezidenciji u Vukodolu, ne iz franjevačkog ideala siromaštva, nego zbog stečenih navika i jedne vrste straha pred novim ljudima i novim navikama koji su se širile po gradu. Zemaljska vlada, koja mu je *de facto* 1906. godine izgradila, i Biskupiji poklonila novu rezidenciju, prijetila je iznenada sekvestracijom nove rezidencije u vojne svrhe, ukoliko se on ne preseli. U ovom stanju Buconjić je, već star i obolio, bez potrebne kućne i bolesničke njege, koju su sigurno mogle pružiti u gradu nastanjene redovnice, Sestre milosrdnice ili Sestre franjevke, bio potpuno ovisan o svome tajniku i vrsnom menadžeru fra Radoslavu Glavašu i medicinski nekvalificiranom kućnom osoblju. Uza sve spomenute poteškoće i na kraju smrti, godina 1910. donijela mu je, gledajući ljudski i kršćanski, nekoliko lijepih i svjetlijih trenutaka u njegovu životu. Tajnik Glavaš uzveličao ga je kratkom ali dostojnom spomenicom "prigodom tridesetogodišnjice biskupovanja". S velikim osobnim zadovoljstvom mogao je doživjeti, uz pomoć *Hrvatske narodne zajednice*, veliku pobjedu nad svojim političkim, ne teološkim, rivalom u Sarajevu, nadbiskupom Stadlerom i njegovom *Katoličkom udrugom*. U svibnju 1910. ušao je u Bosansko-hercegovački sabor kao virilist (član Sabora po položaju) i u njemu održao prvi i posljednji govor. Početkom lipnja nazočio je posjetu cara Franje Josipa Mostaru i Hercegovini i kao iskreni poklonik dinastije i monarhije doživio je

---

¹³¹ ...Buconjić vremesnjiji, naučio se živiti van grada u Vukodolu, bilo mu je teško ostaviti Vukodol, seliti u Mostar u vrtlog grada, nije se puno interesirao, tako je katol. Residencija prikraćena. Residencija kako već reko izgradjena je 1906. Pres. Buconjić stariji čovjek, naučio se u Vukodolu uživati mir i slobodu, što u Mostaru neće imati, nije odmah uselio u residenciju. Došla je aneksija 1908. nastala mala u Europi komešancija. Ko da bi rat mogo izleći se. Austrougarska počela vojsku sabirati. Njeka vrst mobilizacije. U Mostaru sgrnulo se više vojske, nejma stanova. Došo poziv pres. Buconjiću, ili useljajav u novu Residenciju, ostani u Vukodolu; ili seli iz Vukodola da mi uselimo u Vukodo. Nije bilo drugo preuzv. Buconjić u ovakvim prilikama ostavi Vukodol 1908. useli se u novu Residenciju. Usp. VELIMIR BLAŽEVIĆ, "Fra Alojzije Mišić (1859-1942 i njegovi autobiografski zapisi", u: *Bosna Franciscana*, 58, Sarajevo, 2023., str. 145-284, ovdje, str. 255.

te trenutke kao vrhunac, ne samo carske već i monarhijske, hrvatske, katoličke i vlastite glorifikacije.

Uza sve ove političke i reprezentativne uspjehe pratile su ga svakodnevnne tegobe, bolesti i iscrpljenost, nezadovoljstvo i neuspjeh oko traganja i predlaganja poželjnoga kandidata za svog nasljednika te nemogućnost promaknuti od njega favoriziranoga kandidata, dalmatinskog franjevca Lulića, za svoga nasljednika. Žalostili su ga nepovjerenje i otpor nekolicine vodećih franjevaca u Hercegovini, okupljenih oko unutarnjeg i samo sedam godina mlađega rivala, provincijala Begića, koji su remetili njegove želje i planove. U tom novonastalom ozračju djeluje danas čudno i zagonetno da Buconjić nije predlagao svoga tajnika Glavaša kao jedinog poželjnoga kandidata, koji je bez sumnje bio prihvatljiv većini subraće u Provinciji i moguće i vladi u Sarajevu! Što ga je smetalo da predloži toga mlađeg subrata za nasljednika u Mostaru? Možda mladost, učenost, sposobnost, možda neka novostečena navika uživanja u "Dionizijevim darovima", koja je već bila raširena među starijim članovima biskupskoga konzistorija u Vukodolu i kasnije u gradu ili neki nepoznati, no već ozbiljno nastupajući morbus? Možda je bila u igri ljubomora starije subraće, koji su radije vidjeli sebe na toj dužnosti u Hercegovini, poput starine fra Nikole Šimovića, komu je samo još to odličje nedostajalo u dugoj i bogatoj franjevačkoj karijeri. Ne smije se zaboraviti već spomenuti i vječni provincijal Begić, koji je sam sebe predlagao caru Franji Josipu za biskupa.¹³² Nikako ne možemo prešutjeti bivšega provincijala, agilnog i politički utjecajnog fra Ambru Miletića, kojega su podržavali i cijenili hrvatski političari ili na kraju, mnogo mlađeg franjevca, fra Jerku Borasa. Taj, bez sumnje, sposobni crkveni pravnik, rado je tražio i vidio sebe, ne samo među kandidatima, nego i pod mitrom i kao takav se sam natjecao u Rimu.¹³³ Najvjerojatnije nećemo nikada doznati pravu tajnu ignoriranja fra Radoslava Glavaša od biskupa Buconjića i od starješinstva Provincije za budućeg biskupa u Mostaru. No, posljednja promocija koju je fra Radoslav Glavaš doživio od Buconjića 29. listopada 1910., nije bila mala, ali je u svojoj biti postala vrlo nezahvalna. Bio je imenovan jedinim

---

¹³² P. VRANKIĆ, "Apostolski pohod...", u: *Hercegovina*, 9 - 2023., str. 217.

¹³³ *Idem*, str. 216-217.

generalnim vikarom i izvršiteljem njegove usmene biskupske oporuke. Komu je Glavaš trebao zahvaliti tu uslugu? Biskupu Buconjiću? Nikako! U tim posljednjim mjesecima i danima biskupa Buconjića upravljao je *de facto* biskupijom i biskupskom rezidencijom, svako iz neposredne blizine, provincijal Begić, potpomognut od bivšeg provincijala fra Ambre Miletića. Begića su slušali kako Glavaš tako i biskup Buconjić kao svoga redovničkoga poglavara. Može se dobro pretpostaviti, čak pravno gledajući i razumjeti, da se provincijal Begić odlučio na jednu smjelu akciju. Kad je shvatio da nitko od njegove hercegovačke subraće neće doći na biskupsku stolicu u Mostaru, odlučio je ne dopustiti da Buconjićeva baština i ostavština, premda je bila biskupijska i njegova, padne u tuđe ruke: u ruke jednog dalmatinskog ili bosanskog franjevca ili, ne dao Bog, u ruke jednog vrhbosanskoga kanonika, tj. dijecezanskog svećenika!

Različite i čudne su sudbine dvojice biskupijskih vikara u Hercegovini. Mons. Lazarević, premda je bio donedavno generalni vikar i jedan od najuglednijih prezbitera u hercegovačkim biskupijama, član konzistorija u biskupiji i od 11. prosinca 1910. i vikar *in spiritualibus*, premalo je znao ili razumio, što se sve oko njega i iza njegovih leđa događalo i odlučivalo u biskupiji. Ostavljen sam, bez ikakve solidnije pomoći od nadbiskupa Stadlera, nije mogao poduzeti nešto konkretnije i bolje na svome odgovornom mjestu. Osim toga, kao trebinjsko-mrkanski svećenik, nije bio zadovoljan da se Stadler trudio promicati samo vrhbosanske kanonike na upražnjeno biskupsko mjesto u Mostaru, zapostavljajući trebinjsko-mrkanske svećenike, koji su bili bliži Mostaru, Hercegovini i hercegovačkom mentalitetu. Novi biskup Mišić imenovao ga je generalnim vikarom i zadržao ga u Mostaru u biskupskoj rezidenciji sve do njegove smrti u 81. godini života 17. rujna 1919.

Daljnja sudbina nekoć moćnog i bez sumnje vrlo sposobnog franjevca Radoslava Glavaša bila je malo drukčija. Ostao je i dalje u biskupskoj rezidenciji kao vikar *in materialibus* do dolaska biskupa Mišića u srpnju 1912. Morao je vidjeti i neposredno doživjeti tko se sve borio za biskupsku stolicu u Mostaru, koga je Zemaljska vlada u Sarajevu mimoilazila, koga je ona sve htjela ili nije htjela promaknuti, jer je po Konvenciji iz 1881. godine, imala pravo i dužnost predložiti caru

svoga kandidata za mostarsko-duvanjskog biskupa.¹³⁴ Na kraju se Glavaš još više približio nadbiskupu Stadleru i Vladi u Sarajevu te je još 29. studenoga 1912. pismeno molio, sada, kad više nije dobio nikakvo namještenje kod novoga biskupa Mišića, za isplatu obećanog honorara za upravljanje biskupijom Mostar-Duvno *in materialibus* od 11. prosinca 1910. do 14. srpnja 1912.¹³⁵ Stadler je zagovarao njegovu molbu. Čak mu je prije bio odobrio da može koristiti zadnja poznata ili nepoznata financijska sredstva iz biskupijske ili Buconjićeve kase. Koliko je imao uspjeha u svojim materijalnim potraživanjima kod Zemaljske vlade u Sarajevu, nije bilo moguće doznati iz arhivskih vrela. Zanimljivo je da ga biskup Mišić nije htio zadržati u službi biskupije. Poznato je da se prerano, 23. srpnja 1913. na Humcu preselio iz zemaljske i materijalne Hercegovine u nematerijalnu i nebesku domovinu, u 46. godini života, samo dvadeset mjeseci poslije smrti svoga velikog dobročinitelja biskupa Buconjića. Bio je to veliki gubitak kako za Crkvu, biskupiju i provinciju tako i za širu hrvatsku političku, kulturnu i duhovnu misao, ne samo u Hercegovini.¹³⁶

---

¹³⁴ *Il Santo Padre...concede alla stessa Maestà Sua il privilegio di nomina dell'Arcivescovo e dei Vescovi nella Bosnia e nell'Erzegovina.* A. MERCATI, *Raccolta dei concordati*, str. 1015.

¹³⁵ AHFP Mostar, Ostavštine, sv. br. 2, fol. 55rv.

¹³⁶ Na brojna pitanja o životu i djelovanju uglednog franjevca fra Radoslava Glavaša kao i o njegovoj ulozi u prodaji i donaciji biskupijskih i biskupovih dobara moći će zasigurno pružiti mnoge i dobre odgovore Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru. No, u ovom uratku nije to bio bliži predmet ovog istraživanja.

PRILOZI

Prilog 1.

Pismo Mons. Lazara Lazarevića, generalnog vikara u Mostaru, od 1. prosinca 1910. nadbiskupu Stadleru o rasprodaji i donaciji dobara u posjedu biskupije i biskupa Buconjića u mjesecu studenom 1910., neposredno prije njegove smrti. AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 52r-54r, N° 49303.

Sia lodato Gesù Cristo.

Mostar il 1/XII 1910.

Eccellenza Ill.ma e Rev.ma Monsignor Giuseppe Dottore Stadler, Arcivescovo di Vrhbosnia e metropolita di Bosnia ed Erzegovina residente in Sarajevo.

Da poiché la Sua Eccellenza sorvegliando sopra la Chiesa Cattolica in queste parti di Bosnia ed Erzegovina, divisa in tre vescovati e un Arcivescovado Sarajevo, Banjaluka, Mostar e Trebinje; specialmente per noi Bosniaci ed Erzegovesi molto tristi e pericolosi, a motivi che uomini perversi e di poca fede gettarono la semenza di discordia tra il clero secolare e regolare Franciscano talché dalla parte dei Frati Francescani si è arrivato alla più grande disobbedienza e mancanza di rispetto verso la Sua persona talché si può chiamare una perfetta anarchia religiosa. Perciò Sua Eccellenza nella Sua sorveglianza ha cercato di informarsi quanto meglio poteva non solamente intorno al popolo cattolico ed ai pastori loro, Suoi suffraganei Vescovi. Sono certo che la Sua Eccellenza Illustrissima e Reverendissima saprà dalle informazioni private ed almeno dai pubblici fogli, che il nostro amato vescovo Pasquale Buconjic è assai ammalato e giace in letto da dove dicono i medici non si alzerà prima che quando (**fol. 52v**) porteranno alla sepoltura, la quale è già scavata e preparata nella Chiesa dei Frati d'innanzi l'altare di S. Antonio.

Credo pure come il Mons. Vescovo Buconjic abbia nominato un (uno!) speciale Vicario Generale Padre Ilario Glavaš suo segretario cui ha dato anche la facoltà di presentarlo presso tutte le autorità civili in materia di vendite e donazioni dei beni vescovili, i quali sono venduti e donati nel modo come segue, senza considerazione alla

malattia del Vescovo la quale, oltre la vecchiezza, influisce assai al di lui cervello, poiché spesso non è in ordine, già da mezzo anno. Oltre un assalto straordinario dei fratti (sic) i quali l'hanno assalito col loro egoismo e interesse, onde non rimangono i beni del vescovo ad un altro Vescovo dell'ordine dei preti secolari ai quali i fratti (sic) hanno dichiarato guerra e odio talmente che nessuno li salutano, anzi li voltano le spalle.

I principali padri che hanno influito sul Vescovo per la vendita e donazioni dei beni Vescovili sono i seguenti, Padre Ambrogio Miletić exprovinciale, Padre Luka Begić provinciale e specialmente Padre Ilario Glavaš segretario Vescovile e adesso pro interim Vicario Generale.

La vendita e le donazioni seguono nel modo seguente, tutto ricavato dai libri steurali li 29. XI. 1910. Vendite e donazioni sono eseguite ai 12. XI. e ai 18. XI. 1910.

Vendita e donazioni (Prodaja i darovi)

I. Romano Cattolico Vescovato di Pasquale Buconjića a venduto a mezzo Frate Ilario Glavaš procuratore generale e Vicario Vescovile di Pasquale Buconjic ad Antonio Jukić figlio del defonto (defunto!) Nicolò Jukić, a Martino e Davide, fratelli Suton, filio (figlio!) del defonto (**fol. 53r**) Francesco Suton, tutto nelle parole della Steurn sotto N^{ro} 2214 e N^{ro} 2478 sul comune cattolico di Mostar e ciò 57/105 casa N^{ro} 2214 col di intorno alla casa e coll'atrio nel luogo detto Zahum 84 metri e 57/109 terreno coltivabile detto Panjevina di un dunumo e 657 metri venduto tutto per 9 mila corone austriache. NB (Nota bene) dicono i cittadini che tutto questo valeva da 35 a 40.000 corone. NB quasi tutto ciò che è venduto per poco e alla specolazione (speculazione!) di pagare meno alla steura governiale.

NB. Martino Suton e Davide Suton avendo inteso che un vicino loro avendo diritto di ricomprare dette case ed il circondario delle case col terreno, allora loro fecero donazione alla moglie del più anziano fratello ed il signor Jukic servo del concistoro Vescovile fece la donazione della sua casa al figlio più anziano onde quello vicino non possa fare ritorno al proprio vantaggio.

II. Fra Pasquale Buconjic ha venduto tra Nicolò, Giovanni e Pietro Martinović del defonto Pietro, essendo rappresentati da Vita dal defonto Pietro Martinović nella particella della steura N^{ro} 2226 del comune di Mostar Dolac detto di due Pascoli (dva pašnjaka) di tre dulummi 950 metri-un terreno coltivabile di un dunumo di 480. metri, una casa con il contorno della casa di 20 metri tutto ciò per 150 corone.

III. Fra Pasquale Buconjic ha venduto a Mateo Martinović figlio di Giovanni Martinović sul foglio della steura N^{ro} 73 (Kataster) del distretto Kruševo un prato di possessione 7 dunumi 730 metri per il prezzo di 200 corone.

IV. Romano Cattolico Vescovado, del Frate Vescovo Pasquale Buconjic hanno venduto ad Antonio Jukić particella nella steura sotto N^{ro} 2158 del distretto di Mostar, due terreni coltivabili ed un prato di 13 dunumi (**fol. 53v**) di metri 780., cinque parcelle di terreno lavorato a contratto (mobina) nella steura sotto il N^{ro} 73 nel comune di Kruševo venduto per 5.000 mila corone.

V. Frate Pasquale ha venduto ad Antonio Jukić sul libro catastrale N^{ro} 3612 Dobrič, terreno che si coltiva a contratto (mobina), nel libro catastrale N^{ro} 82 del medesimo comune un orto tra i ponti di 150 metri tutto per 3.000 corone austriache.

VI. Il Vescovato di Mostar e Duvno ha impegnato (založilo) per 4.000 corone alla Provincia dei Frati di Erzegovina un terreno comprato dal vescovo Buconjic per fabbricare la Chiesa cattedrale si trovava nel libro del catastra N^{ro} 3754 del comune cattolico di Mostar.

VII. Frate Pasquale Buconjić ha venduto ai parenti suoi Stefano, Mateo, Nicolò, Giovanni e Antonio ed al neonato Giuseppe, Giorgio e Luka Buconjić del defonto Giovanni tutto nella steura N^{ro} 733,738,742 nel comune Vrabčići, ciò è due terreni da contratto ed un colono detto Selim Miškin, tutto ciò per mila 1000 corone.

VIII. Il Vescovado Romano Cattolico ha venduto ad Abramo Mikačić sotto N^{ro} steura N^{ro} 2043, N° 2092 nel comune cattolico di Mostar due case col contorno terreno ed atrio di 930 metri, due orti vicini alla casa di Zahum donumo di 12 metri ed un fabbricato con bottega di 36 metri, tutto per tre mila corone.

IX. Frate Pasquale Buconjic ha venduto ad Adamo Mikačić si trova nel catasto steureale N^{ro} 2229 nel comune di Mostar, e ciò così detto Vočar vicino al cemeterio (sic) turco (Vočarska Marcama?) u Zahumlju (sic) dello spazio 728 metri. La casa col contorno spazio 213 metri venduto per 2.000 corone austriache.

(**fol. 54r**) X. NB. Adamo Mikačić ha venduto tutto quello nuovamente che si trova sotto N^{ro} VIII e IX allo orfanotrofio Romano Cattolico delle suore terziarie di S. Francesco per 5.000 corone.

XI. La chiesa Parrocchiale del Ascensione nel luogo detto Potoci al Campo Bianco detto (Bjelo polje) ha venduto ad Adamo Mikačić nelle steura 43 un molino da acqua e casa e la casa molinaia ed anche una stalla di 246 metri per 200 corone.

XII. Nello distretto di Nevesinje Mons Vescovo ha venduto il suo possedimento ad undici famiglie cattoliche per quel prezzo per il quale li ha comprati soltanto non mie è noto il prezzo, però deve essere assai grande-credo in circa da 40 a 60 mille corone.

XIII. Dicono che dei terreni comprati dai vescovi due precedenti non si è venduto niente soltanto ha mutato Mons. Buconjić alcuni terreni e case dando altro terreno viceversa all' Episcopio. Però di quello che egli ha comprato non ha lasciato niente all'Episcopio, ma invece ha venduto o donato tutto.

Prilog 2.

Izvešće i zamolba mons. Lazara Lazarevića, kapitularnog (apostolskog) vikara u Mostaru papi Piju X. od 4. siječnja 1911. o rasprodaji crkvenih dobara biskupa Buconjića. AAV, SS 1914., rubr. 247, fol. 25r-26v., N° 48317.

Beatissime Pater!

Humillime infrascriptus ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus necesse sibi duxit, de venditione ac donatione possessionum, quas felicis recordationis Illmus ac Reverendissimus Pater frater Paschalis Buconjić Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci qua Episcopus Mandetriensis acquisivit, Sanctitatem Vestram certiolem redere,

Praedictus Episcopus Mandetriensis multas possessiones per spatium 30. annorum sui Episcopatus in varias bonas ecclesiasticas fines

compravit. Sed aliquot dies ante mortem tribuit, servata quidem forma legali iudicii civilis, iudicam facultatem Revdo Patri Hilario Glavaš Ordinis Min. S. Francisci, suo Secretario, plures ex acquisitis possessionibus venendi ac donandi, et quidem non obtentis a Sacra Sede pro tali casu praescriptis facultatibus.

Rev. Pater Hilarius Glavaš innixus obtentis facultatibus seguentes venditiones perfecit:

1.) aedificium in civitate Mostar (seu Mandetrii) quod est valoris localis circa 40.000 coronarum, praetio 9.000 cor.

(fol. 25v)

2.) pratum in ambitu 3950 m², agrum 1480 m² seu non aedificium rusticum omnino praetio coronarum 150.

3.) pratum 7.730 m² praetio coronarum 200.

4. duos agros cum adnexo prato in ambitu 13.780 m² praetio coronarum 5.000.

5.) possessionem sic dictam "moba", praetio coronarum 3.000.

6.) Provinciae Fratrum Minorum oppignoratus est locus, aedificandae ecclesiae Cathedralis, desinatus pro debito coron. 4.000.

7.) possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.

8.) duo aedificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandetrii) coronar. 3.000.

9.) aedificium cum adnexo horto coron. 2.000.

10.) molinam cum adnexa possessione, quae sustentioni parochi in parochia Potoci destinatae erant, coron. 200.

Inquisitione de tale modo procendendi facta, repertum est quod ista venditio ita instituta erat ad evitandas magnas expensas si officio civili in forma donationis tam sororibus III. Ordinis S. Francisci, quibus educatio pupillarum concredita est, quam patribus Franciscalibus Mandeterii (fol. 26r) gratitudinis causa, quam etiam famulo cui pro pluribus retro annis annua pensio non erat soluta, propositae sunt.

Insuper majores summae in pecunia donatae sunt tam praedictis monialibus, tum Monasterio Fratrum Minorum Mandetrii. Quorum summa attingit circa 150.000 coronas.

Interrogatus R.P.Glavaš de intrumento S. Sedis respondit, quod defunctus Episcopus saepius ante mortem asseruerat se a S. Patre licentiam ore tenuis obtinuisse. Ast certum est, quod defunctus Episcopus propter senilem debilitatem jam pluribus annis elapsis limina Apostolorum visitaverit. Praeterea notandum est, quod in residentia Episcopi ecclesia cathedralis non existat, sed Episcopo unica tantum in hac civitate ecclesia, et haec est Fratrum Minorum, quae est simul etiam parochialis, qua talis inservit; proventus autem Episcopales ita sunt exigui, ut sustentationi Episcopi, si dignitatem episcopalem ad extra repraesentare vellet, vix sufficerent; nova residentia ante aliquos annos extracta ita elementaribus calamitatibus exposita est, ut major summa ad (fol. 26v) istas removendas adhibenda sit; secus post aliquot annos propter nimios humores, qui undique muros ex fundamentis officendum ad inhabitandum impossibiles eveniet. Si ergo omnia, quae acquisita sunt, supra expositis modis dissipentur, qui est Episcopus, qui ecclesiam cathedralem aedificaret, praecipue in hac maximae paupertatis Dioecesi.

Quare juri Ecclesiastico innixus humilime a Vestra Sanctitate rogo ut praedictis sororibus relictas possessiones et donationes pro sustentatione educandarum pupillarum approbare, reliquas autem omnes venditiones ac donationes ad pristinum statum revocare et aedificationi ac sustentationi ecclesiae cathedralis assignare dignetur. Dum haec Sanctitati Vestrae refero, cum filiali devotione peto apostolicam benedictionem.

Mandetrii (vulgo Mostarini in Hercegovina), die 4. Januarii anno 1911.

Humillimus filius in Christo Lazar Lazarević Vicarius Generalis Capitularis¹³⁷

---

¹³⁷ Ovo pismo (zamolbu) sastavio je mons. Stjepan Hadrović, generalni vikar Vrhbosanske nadbiskupije, na temelju poslanog izvješća mons. Lazarevića nadbiskupu Stadleru od 1. prosinca 1910. Stadler je razgovarao sa svojim generalnim vikarom o izvješću i dao mu nalog da se o svemu izvjesti Sveta Stolica. Hadrović je dopunio Lazarevićevo izvješće za jednu važnu i vrlo spornu rečenicu, koja nije bila u Lazarevićevu dopisu Stadleru i koja glasi: *Insuper majores summae in pecunia donatae sunt tam praedictis monialibus, tum Monasterio Fratrum Minorum Mandetrii. Quarum summa attingit circa 150.000 coronas.* Radi se, dakle, osim novaca stečenih iz prodaje spomenutih

Prilog 3.

Izvadak iz protestnog pisma mons. Lazarevića Okružnom sudu u Mostaru od 5. siječnja 1911. zbog prodaje biskupskih dobara mostarsko-duvanjskog i trebinjskog biskupa mons. Buconjića. AAV, SS anno 1914, rubr. 247, fol. 55r-v, N° 49303.

All'Inclito Giudizio Distrettuale di Mostar!

È noto ad esso inclito Giudizio, che il Revndo Frate Gaudenzio Glavaš, appoggiato dalla dichiarazione giudiziaria dell'Ilmo Signore Frate Pasquale Buconjić vescovo di Mostar abbia venduto i beni che aveva acquistato il medesimo defonto (defunto) vescovo Pasquale Buconjić.

Al sottoscritto Vicariato incombe di sorvegliare all'ordine nella Diocesi, per lo spazio finché sarà nominato il nuovo Vescovo a cui deve tutto in ordine consegnato nelle mani. Perciò si trovava in dovere di protestare contro detta vendita del padre Gaudenzio Glavaš, onde che sia eseguita staura, e ciò per le seguenti ragioni.

1.) L'Illustrissimo defonto Pasquale Buconjić era religioso nel medesimo tempo, e come tale non poteva acquistare niente per la propria persona ma solamente per la chiesa alla quale serviva come Vescovo. Per la quale ragione, senza speciale permesso della Santa Sede non poteva ad arbitrio disporre dei beni acquistati come Vescovo, un tale permesso non esiste. Se il suo antecedente segretario il Padre Gaudenzio Glavaš conferma, che il defonto Buconjić vescovo abbia spesse volte dichiarato, di aver avuto permesso verbale dal Santo Padre; un

---

Buconjićevih dobara o dodatnih 150.000 kruna, koje je on navodno poklonio sestrama Trećega Reda i franjevačkom samostanu u Mostaru. Danas, kao i u ono doba, vrlo je teško dokazati preko priloženih i dostupnih arhivskih izvora, je li ta dodatna suma postojala. Za svotu od 150.000 kruna čuo je generalni vikar Hadrović od nadbiskupa Stadlera. Stadler, za vrijeme svoga boravka u Mostaru 11. prosinca 1910. i prilikom imenovanja dvojice kapitularnih vikara, don Lazara Lazarevića i fra Radoslava Glavaša, čuo je iz usta fra Radoslava Glavaša o dodatnom poklonu biskupa Buconjića od 150.000 kruna. K tomu treba dodati da su između Stadlera i Glavaša vladali dobri odnosi i povjerenje. S druge strane teško je povjerovati da je Stadler pogriješio u citiranju darovane svote. Rijetko je tko u Bosni Hercegovini posjedovao takvu sposobnost procjene vrijednosti nekretnina ili vrijednost novca kao nadbiskup Stadler. Usp. Pismo kanonika Hadrovića od 12. veljače 1911., Prilog 4.

tale permesso, secondo costume della Santa Sede, non ha nessun valore (pro foro externo) mentre deve essere in scritto.

2.) Anche che il defonto Vescovo abbia un tale permesso, avrebbe questa amministrazione il diritto di annullare tale (**fol. 55v**) vendita dei beni della chiesa, i quali sono venduti al di sotto della metà del valore comune come pure quei beni che sono stati regalati.

Per queste ragioni si prega cotesto inclito giudizio:

1° di annullare la vendita ed il contratto delle medesime vendite in quale si sia maniera fossero fatte di quei beni si intende che erano ascritti al nome del defonto Vescovo Buconjić di Mostar così pure tutte le donazioni fatte.

2.) (3?) Che tutti questi beni vengino ascritti a nome della Diocesi di Mostar-Duvno, ovvero alla Diocesi di Trebinje, secondo che in quale distretto si trovano.

Kapitolare Vicariato in Mostar li 5. Gennaio 1911.

Don Lazzaro Lazarević amministratore delle Diocesi Mostar Duvno-Trebinje Marcana.

Osobni potpis.

Prilog 4.

Pismo Kardinala državnog tajnika Merry del Vala delegatu Bastienu od 11. siječnja 1911. o pristiglom izvješću Kapitularnog vikara Lazarevića. AAA, Nunz. Vienna, vol. 775 A, fasc. 1. fol. 2r. N° 48.317.

Rev.mo Signore,

È pervenuta alla Santa Sede una domanda del Vicario Capitolare di Mostar relativa all'impiego dei beni lasciati dal defunto vescovo.

Prima di prendere qualsiasi determinazione in proposito, stimo opportuno trasmettere, qui unita, a V. P. Rma, copia della domanda suddetta, interessandola a prendere, col dovuto riserbo, adeguate informazioni al riguardo e a riferirmene, facendomi altresì conoscere il savio suo parere sulle proposte del menzionato Vicario Capitolare. Profitto intanto dell'occasione per confermarmi con sensi di profonda stima

R. Card. Merry del Val

Revmo P. Pietro Bastien O.S.B. Sarajevo.

Prilog 5.

Pismo mons. Lazarevića od 6. veljače 1911. apostolskom delegatu P. Bastienu. *Allegato N° 3: Lettera di Mons. Lazarević del 6. febbraio 1911 al delegato Bastien.* AAV, SS anno 1914, rubr. 247, fol. 57r.

Sia lodato Gesù Christo!

Mostar, 6. Febr. 1911.

Reverendissimo Padre!

Ecco Le spedisco con la posta tre scritti del Revsimo canonico Stefano Hadrović coi quali si conferma chi è l'autore di quel articolo nel di lui scritto intorno alla vendita dei beni del defonto Buconjić; il quale articolo comincia e finisce così: "*Insuper majores summae in pecunia donatae sunt tum praedictis monialibus, tum Monasterio Fratrum Minorum Mandeterii. Quarum summa attingit circa 150.000 coronas*".

Questa dichiarazione non si trova nei miei scritti presso l'arcivescovo come neppure nello scritto mio consegnato a Sua Paternità Revma come già ha veduto soltanto la prego di riguardare quella mia dichiarazione consegnata all' Eccellenza Arcivescovo Stadler.

Il signor canonico Hadrović ha fatto assai male di compromettermi presso la Santa Sede con quello articolo, senza dichiarare la fonte da dove ha avuto questa informazione, ma invece di ordinare a me che io lo scriva e spedisca a Roma; mentre sua Eccellenza l'Arcivescovo, mi ha scritto di informare esso intorno a questa vendita disordinata, ed esso avvertirebbe il governo e la Santa Sede il che non ha fatto, ma invece ha ordinato ad Hadrović che io faccia tutto, mandandomi per mezzo Hadrović una copia scritta dal medesimo al Papa ed al Giudice ed eccole spedisco alla sua Paternità Reverendissima se crede di consegnare le al Santo Padre onde anche Esso sappia come è stata composta e spedita a Roma la lettera sulle vendite de beni del defunto Buconjić. Prego una gentile e sincera risposta a questi scritti onde sappia se li ha ricevuti.

Suo umile don Lazzaro Lazarević, Vicario Capitolare

Prilog 6.

Pismo mons. Hadrovića od 12. veljače delegatu Bastienu. *Allegato N° 4: Lettera di Mons. Hadrović al Delegato Bastien del 12. febbraio 1911.* AAV, SS anno 1914, rubr. 247, fol. 58r; N° 49303.

Reverendissime Pater!

Ad relationem ab Illmo Dno Lazaro Lazarević, administratore Dioceseos Mandetriensis, de statu oeconomico istius Dioeceseos ad Sacram Sedem missam, declarare debeo: illud punctum, in quo se summa cor. 150.000 agitur, non esse ex fonte praefati Illmi Dni Lazarević assumptum, sed juxta referatum orale Suae Excellentiae Dni AEppi Stadler, quod iste a R.P. Hilario Glavaš, quando Mandetrii degebat, acceperat additum.

Cum vero de praedicta summa nullum testimonium, praeter supra memoratam oralem relationem, praesto habui, confectis litteris de hac re, rogavi Illmum Dnum Lazarević, ut castigandis castigatis correctisque corrigendis, emendatam relationem transscribat et ad Sacram Sedem mittat. Ipse vero putabit, illam declarationem recto testimonio miti, non ausus erat illam variare. Nunc vero, quando res melius explorata sit, hunc errorem libentissime corrigo.

Dum haec RDssmae Paternitati Vestrae refero permaneo.

Sarajevi die 12 Februarii 1911.

Min.in Xsto Steph. Hadrović

Vicarius generalis

Prilog 7.

Pismo Kardinala državnog tajnika Merry del Vala delegatu Bastienu od 11. siječnja 1911. o pristiglom izvješću Kapitularnog vikara Lazarevića. AAA, Nunz. Vienna, vol. 775 A, fasc. 1. fol. 2r. N° 48.317.

Rev.mo Signore,

È pervenuta alla Santa Sede una domanda del Vicario Capitolare di Mostar relativa all'impiego dei beni lasciati dal defunto vescovo.

Prima di rendere qualsiasi determinazione in proposito, stimo opportuno trasmettere, qui unita, a V. P. Rma, copia della domanda

suddetta, interessandola a prendere, col dovuto riserbo, adeguate informazioni al riguardo e a riferirmene, facendomi altresì conoscere il savio suo parere sulle proposte del menzionato Vicario Capitolare. Profitto intanto dell'occasione per confermarmi con sensi di profonda stima

R. Card. Merry del Val

Revmo P. Pietro Bastien O.S.B. Sarajevo.

Prilog 8.

Pismo Kardinala državnog tajnika Svete Stolice kojim ovlašćuje 13. siječnja 1911. delegata Bastiena da može, osim sakupljanja saznanja kako o javnom vladanju i životu bosansko-hercegovačkih franjevac, što je i jedan od glavnih razloga njegove misije, da isto tako istražuje o redovničkoj stezi, razmještaju i boravku po župama i samostanima. AAV, Arch. Nunz. Vienna vol. 775 A, fasc. 1. fol. 3r-4r. N° 48.391.

Segretaria di Stato di Sua Santità No. 48.391, Dal Vaticano 13. Gennaio 1911.

P. Pietro Bastien O.S.B.

St. Josefsinstitut Sarajevo, Bosnia (con inserto)

Rev.mo Padre,

Mi è regolarmente pervenuto il rapporto inviatomi dalla P.V. in data del 15 (5!) corr. mese.

La ringrazio delle ampie informazioni trasmesse mi sia a riguardo delle diverse questioni, che dividono in due partiti cotesto clero e popolo, che a riguardo dei candidati alla vacante Sede di Mostar, ed attendo tutte quelle altre notizie, che alla P.V. riuscirà di procurarsi.

Interessando alla S. Sede, come Ella ha ben rilevato, conoscere esattamente la (**fol. 3v**) condizione vera delle due provincie francescane della Bosnia- Erzegovina, la P.V. potrà assumere, con la nota sua prudenza, informazioni, oltreché su la condotta pubblica dei francescani, ciò che è uno dei principali scopi della missione confidatale, anche su la disciplina e regolare osservanza e su la distribuzione e permanenza dei religiosi medesimi nei conventi e nelle parrocchie. Credo utile a tale scopo trasmetterle, qui allegato, uno stato personale

dei francescani delle due provincie inviatomi da Mons. Stadler, che Ella mi restituirà a suo tempo. (fol. 4r) Delle relazioni da intrattenere con coteste Autorità civili lascio il giudizio alla prudenza di V.P.: in massima Ella potrà scambiare coi membri del Governo locale quelle visite che stimerà necessarie ed utili, ed anche soltanto convenienti.

Con consensi di sincera stima passo a raffermarmi V.P. Reverendissima

R. Cardinale Merry del Val

Allegato lettera di Mons. Stadler del 19 novembre 1910 con elenco dei R.P. Francescani nella Bosnia ed Erzegovina

Prilog 9.

Brzovjavna zamolba delegata Bastiena Kardinalu državnom tajniku iz Mostara 19. siječnja 1911. u kojoj traži ovlast da može prisegnuti svjedoke u pitanju prodaje biskupovih nekretnina u Mostaru. AAV, SS 1914, rubr. 247, fasc. 10, fol. 39r, N° 48547.

Mostar, 19 Gennaio 1911

Da cifra: Cardinale Merry del Val Vaticano; Nell'affare beni immobili vescovili Mostar necessario giuramento domando facoltà ricevere. P. Bastien.

Prilog 10.

Brzovjavni odgovor Kardinala državnog delegatu Bastienu u kojemu mu dodjeljuje zatraženu ovlast 20. siječnja 1911. AAV, SS 1914, rubr. 247, fasc. 10, fol. 38r, N° 48547.

Telegr. spedito 20 gennaio 1911, P. Bastien Bischöflicher Palast Mostar: Concessa facoltà richiesta con telegramma di ieri. Card. Merry del Val.

Prilog 11.

Istraga apostolskog delegata Bastiena o rasprodaji i darovanju određenih crkvenih dobara po zapovijedi biskupa Buconjića i o ovlaštenju datom fra Radoslavu Glavašu kao izvršitelju njegove posljednje

volje, u prisutnosti građanskoga suca u Mostaru. AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 64r-74v, N° 49303.

Svjedoci:

1. Mgr. Lazaro Lazarević, Amministratore Apostolico sede vacante delle diocesi di Mostar-Duvno ed Trebinje, ha presentato giuramento e dichiarato che egli non sa altro che ciò che contengono la supplica alla Santa Sede e la lettera a Mgr. Stadler. Tutto fu trascritto dai libri "steuerali" del governo il 29 novembre 1910.

Mostar, il 4 febbraio 1911.

2. R.P. Ilario Glavaš (fol. 64r-66r), Amministratore *in temporalibus sede vacante* delle diocesi di Mostar-Duvno et Trebinje ed esecutore delle ultime volontà del defunto Vescovo Mgr. Buconjić ha prestato giuramento e dichiarato come segue:

I° Relativamente al permesso concesso dal Sommo Pontefice a Mgr. Buconjić di vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc.

Il Rdo Padre dichiara che trovandosi in udienza dal Santo Padre con Mgr. Buconjić, il di 20 maggio 1905, Mgr. Vescovo di Mostar domandò al Sommo Pontefice di voler confermare le facoltà ad egli concesse da Leone XIII° di poter vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc, lasciando integri i beni che appartengono alla diocesi ed acquistati (**fol. 64v**) da lui e suoi predecessori. Sua Santità Pio X° rispose testualmente: "Bene, tutte quelle facoltà che ha avuto dal Nostro Predecessore, Noi le confermiamo" e fece il segno della croce. Il Rdo Padre ha preso questa notizia dal suo giornale.¹³⁸

II° Relativamente alla vendita dei beni.

1. aedificium in civitate Mostar (seu Mandeterii) quod est valoris localis circa 40.000 coronarum, praetio 9.000 coronarum.

---

¹³⁸ Usp. gore bilj. 51.

Si tratta di una casa venduta ad Antonio Jukić, Martino e Davide Sutton con un terreno annesso. La casa avea (aveva!) costato al Vescovo circa 12.000 corone, come egli stesso l'ha dichiarato al R.P. Glavaš.

Antonio Jukić, servitore del concistoro vescovile, riceveva in pagamento 50 corone al mese e l'abitazione. Da cinque anni egli non ricevette nessun pagamento, onde il Vescovo era debitore di circa 3.500 corone capitali ed interessi. Antonio Jukić minacciò un processo per essere pagato. Mgr. Buconjić insieme al suo concistoro propose un concordato, cioè in compensazione di codesta somma ricevette una parte della suddetta casa. A. Jukić si dichiarò contento e diede quietanza.

Davide Sutton era servitore di Mgr. Buconjić e gli rese durante la sua ultima malattia le cure più intime, che si rendono ad un vecchio ammalato ed impotente. Spesso domandò al Vescovo una gratificazione. Mgr. Buconjić per il R.P. Glavaš ha venduto un'altra parte della suddetta casa sotto il prezzo reale. Davide pagò 3.000 corone.

L'ultima parte della casa fu venduta a Martino Sutton per 5.000 corone. Però aggiunge il R.P. Glavaš la casa fu venduta ai tre per un prezzo maggiore; ma per evitare le tasse di traslazione di dominio, la vendita fu dichiarata fatta per 9.000 corone. Il prezzo reale, non interamente pagato, sarebbe 12.500 corone. (fol. 65r).

2. *Pratum in ambitu 3959 m², agrum 1480 m² necnon aedificium rusticum omnia haec praetio coronarum 150.*

Questo terreno fu venduto a Nicolò Martinović e comprende una casupola con giardino. Il prezzo reale è 300 corone, ma dichiarato solamente 150 corone per evitare le tasse. Quanto al prato egli non esiste.

3. *Pratum 7730 m² praetio coronarum 200.*

Questo prato fu venduto a Mateo Martinović per 200 corone. Mateo Martinović è povero ed era colono del Vescovo, come suo padre fu colono dei Vescovi precedenti. Il prezzo di vendita fu un prezzo di favore, "Mostarsko-Blato" e non frutta tutti gli anni, essendo questa pianura coperta per le acque, le quali se non si ritirano, impediscono tutti i lavori di cultura.

4 et 5 *duos agros cum adnexo prato in ambitu 13.780 praetio coronarum 5.000.*

Il n° 4 comprende un terreno, una casa ed un mulino; il n° 5 due vigne. Questi beni non furono in realtà venduti ad Antonio Jukić; fu una vendita finta. Questi terreni furono dati da Mgr. Buconjić. Il n° 4 al ginnasio di Širokibrijeg ed il n° 5 al seminario teologico di Mostar; tutti due appartengono alla provincia francescana di Erzegovina. Come secondo le leggi vigenti in Bosnia ed Erzegovina nessuna donazione può essere fatta ad un istituto religioso senza il permesso del governo, Martino Jukić ha dato il suo nome finché il governo permetta d'iscrivergli al nome della provincia di Erzegovina.

(**fol. 65v**) 6. *Provinciae Fratrum Minorum opignatus est locus aedificandae ecclesiae cathedralis (praedestinatus pro debito coron. 4.000.*

Mgr. Buconjić non avendo denaro ha preso in prestito 4.000 corone dalla provincia di Erzegovina; fin qui il debito non fu pagato. Questo terreno fu dato alla suddetta provincia in cauzione del debito.

7. *possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.*

Si tratta di una macchia venduta ai nepoti del defunto Vescovo. Il prezzo fu pagato interamente.

8 et 9. *Duo aedificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandeterii) corn. 3.000.*

Questi beni furono venduti ad Adamo Mikačić; ma la vendita era finta. In realtà è una donazione fatta all'orfanotrofio diocesano; però prima che il governo non desse il permesso di fare questa donazione e di accettarla, come fu detto sopra al n° 4 et 5, era necessario di fingere una vendita. Ora questi beni sono iscritti al nome dell'orfanotrofio diocesano.

10. *molinum cum adnexa possessione quae sustentationi parochi in paroecia Potoci destinate erant, coron. 200.*

Si tratta del secondo molino de Potoci venduto ad Adamo Mikačić, come i beni precedenti indicati n° 8 et 9, cioè una donazione all'orfanotrofio diocesano, e già iscritto al nome del suddetto orfanotrofio. Questa parrocchia (**fol. 66r**) fu fondata da Mgr. Buconjić che comprò i terreni, fabbricò la casa parrocchiale ed una chiesa provvisoria. Allo stesso luogo esiste un altro molino, di cui rendite servono alla sostentazione del parroco.

11. [*dei possedimenti in Nevesinje*] Questo n° è preso dalla lettera di Mons. Lazarević a Mgr. Stadler allegato 1, p. 5 n° XII]. Si tratta della vendita di terreni ad undici famiglie cattoliche per il prezzo per il quale Mgr. Buconjić gli comprò. Il Mgr. Lazarević ignora il prezzo ma pensa che dovrebbe essere circa da 40 a 60.000 corone. Il R.P. Glavaš dichiara che queste vendite furono fatte da Mgr. Buconjić stesso; egli non ebbe nessuna parte.

Mostar, 23 gennaio 1911.

3. R.mo P. Provinciale P. Luca Begić ha prestato giuramento e dichiarato come segue (fol. 66r-67v).

I° Relativamente al permesso concesso dalla S. Sede a Mgr Buconjić il R.mo Padre Provinciale dichiara aver sentito dal R.P. Glavaš, segretario di Mgr. Buconjić, e del R.P. Nicolao Šimović che Mgr Buconjić abbia affermato aver ricevuto il permesso dalla Santa Sede di vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc.

II° Relativamente alla vendita dei beni:

1. *aedificium in civitate Mostar (seu Mandeterii) quod est valoris localis circa 40.000 coronarum, praetio 9.000 coronarum.*

(**fol. 66v**) Ho sentito di questa vendita. La casa sarebbe stata venduta ad Antonio Jukić, Martino e Davide Suton per il prezzo di 15.000 corone; la vendita fu dichiarata al governo soltanto per 9.000 corone.

2. *Pratum in ambitu 3959 m², agrum 1480 m² necnon aedificium rusticum omnia haec praetio coronarum 150.* Non sa nulla.

3. *Pratum 7730 m² praetio coronarum 200.* Non sa nulla.

4 et 5 *duos agros cum adnexo prato in ambitu 13.780 praetio coronarum 5.000.*

Mgr Buconjić ha lasciato queste possessioni come sussidio al ginnasio di Širokibrijeg, cioè un terreno di valore circa 3.000 corone, una casa ed un molino di valore circa 4.000 corone., ed al seminario teologico di Mostar due vigne, di cui ignora il valore. Questi beni sono dati alla provincia francescana di Erzegovina a questo scopo. La vendita fatta ad Antonio Jukić è finta; ma come il governo fin qui non

abbia dato il permesso di accettare queste donazioni, i suddetti beni non sono ancora iscritti a nome della provincia.

6. *Provinciae Fratrum Minorum opignatus est locus aedificandae ecclesiae cathedralis destinatus pro debito corone 4.000.*

(**fol. 67r**) Mgr Buconjić avendo bisogno di denaro ha preso in prestito dal Rmo P. Provinciale Agostino Zubac una somma di circa 4.000 corone che fin qui non furono restituite. Il terreno suddetto fu dato in cauzione.

7. *possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.* Non sa nulla.

8. et 9. *duo aedificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandeterii) corn. 3.000.*

Questi beni comprendono n⁸. due case, due giardini ed una bottega di valore circa 3.000; il n⁹. una casa con giardino di valore circa 2.000 corone. Tutto fu venduto ad Adamo Mikačić. La vendita però è soltanto nominale, essendo una donazione all'orfanotrofio diocesano, e di fatto questi beni sono iscritti al nome del detto orfanotrofio senza pagar nulla ad Adamo Mikačić se non le spese di traslazione di dominio.

10. *molinum cum adnexa possessione quae sustentationi parochi in paroechia Potoci destinatae erant, coron. 200.*

Questa vendita come la precedente è soltanto nominale, ed è in realtà una donazione all'orfanotrofio diocesano.

11. *dei possedimenti in Nevesinje*

Il R.mo P. Provinciale dichiara che Mgr Buconjić avea comprato dei terreni a Nevesinje e ne avea affidato la cura ad 11 famiglie cattoliche di coloni. In (**fol. 67v**) questa regione non vi erano cattolici ma soltanto Greci ortodossi. Prima di sua morte Mgr Buconjić avea concesso comprare! (aveva deciso vendere!) questi beni al prezzo pagato da lui stesso. Egli fabbricò in questo luogo una chiesa ed una casa parrocchiale dei suoi risparmi. Il R.mo P. Provinciale ignora però quanto questi beni furono venduti ai coloni.

Il parroco secolare che fu mandato in questa nuova parrocchia non volendo più rimanervi tanto a cagione della distanza, quanto della povertà delle rendite, Mgr Buconjić ha offerto la parrocchia di

Nevesinje ai Francescani.¹³⁹ Il R.mo Provinciale non volle accettare senza la condizione che la parrocchia, col permesso della Santa Sede, fosse incorporata alla provincia di Erzegovina. Ciò fu accettato. Il R.mo Padre Provinciale ignora però che se la Santa Sede abbia concesso l'incorporazione.¹⁴⁰ Durante sua malattia, Mgr. Buconjić diede alla parrocchia un molino sito a Nevesinje, ma di poco valore, questo molino non potendo lavorare se non nell'inverno. Diede di più alla stessa parrocchia per la sustentazione del parroco una selva, la quale non è ancora iscritta al nome della provincia.

---

¹³⁹ Tadašnji provincijal fra Luka Begić netočno informira apostolskog pohoditelja Bastiena, kada tvrdi da biskupijski svećenik i župnik nije htio ostati u župi zbog udaljenosti i siromašnih primanja. Ovakve tvrdnje su prvi vjesnici budućega nesretnog "hercegovačkog slučaja". Prvi biskupijski svećenik u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, don Marijan Kelava (1870.-1934.), bio je ujedno i prvi župnik u Nevesinju i djelovao je od 1899.-1908. U Nevesinju, uz pomoć župljana, nevesinjskih Hrvata, već je u prvoj godini sagradio prostranu župnu kuću u koju se i uselio. Od 1901.-1903. sagradio je na Megdanu, neposredno uza župnu kuću, predivnu crkvu Uznesenja Marijina u neoromaničkom stilu, prema projektu tada glasovitog arhitekta Maximiliana Davida. Sredstva za gradnju župne kuće i crkve, u visini od 60.000 kruna, stavio je na raspolaganje biskup Buconjić. Kako je Buconjić u župi Nevesinje naselio i obitelji iz svoga rodnoga kraja, pokazao je veliku širokogrudnost. Ukoliko nije upotrijebio i razne milodare, koje je primao iz drugih zemalja, vrijednost njegove prodane nekretnine u Nevesinju morala je iznositi više od 60.000 kruna. Tu treba uzeti u obzir i posjede Sestara franjevki u Nevesinju, koje im je ostavio biskup Buconjić svojim darovnicama. Župnik don Marijan Kelava djelovao je kao pravi apostol i uspješni graditelj u ovoj župi, u kojoj je ostao do 1908. Te godine, po želji biskupa Buconjića, nakon što su sedmorica franjevaca odbili poći u Studence, bio je premješten u selo Studence kod Ljubuškog da bi i ondje sagradio prvu župnu kuću i prvu župnu crkvu, što je u ono doba bila nadprosječna sposobnost. Poslije ovog premještaja Buconjić je predao franjevcima pastoralnu brigu u župi Nevesinje i imenovao je, na prijedlog provincijala fra Ambre Miletića, nevesinjskim župnikom fra Ambru Mišetića (1909.-1918.). Župnik Kelava ostavio je, kao i njegovi nasljednici, vrlo lijepu uspomenu kod župljana u Nevesinju, što je pisac ovih redaka mogao doznati kao mladi hodočasnik, slušajući starije nevesinjske vjernike šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Usp. R. GLAVAŠ, *Biskup O. Paškal Buconjić*, str. 19; R. PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, str. 214-217; N. B. PALAC, *Školske sestre franjevke Krista Kralja*, str. 53; ROBERT JOLIĆ, "Mišetić fra Ambro", u: *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 271; A. ŠARAC - A. LUBURIĆ, *Katolička crkva u Nevesinju*, str. 41-43.

¹⁴⁰ Sveta Stolica nije prihvatila inkorporaciju župe Nevesinje samostanu u Mostaru, no franjevci su je savjesno opsluživali do nedavno, jer nije bilo drugog pastoralno prihvatljiva rješenja.

Mostar, 21 gennaio 1911.

4. R.P. Nicolao Šimović, O.F.M., consigliere concistoriale della diocesi Mostar e Trebinje, ha prestato giuramento e dichiarato come segue (**fol. 67v-68v**).

I° Relativamente al permesso concesso dalla Santa Sede a Mgr. Buconjić.

Il R. P. Nicolao Šimović dichiara aver sentito da Mgr. Buconjić stesso e parecchie volte che il Santo Padre gli avesse concesso la facoltà di vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc, purché non siano della diocesi.

(fol. 68r) II° Relativamente alla vendita dei beni.

1. *Aedificium in civitate Mostar (seu Mandeterii) quoad est valoris localis circa 40.000 coronarum, praetio 9.000 coron.*

Questa casa fu venduta sotto il prezzo: a) una parte ad Antonio Jukić a cui Mgr. Buconjić era debitore dalla paga non ricevuta per cinque anni; b) un'altra parte a Davide Suton, servitore del defunto Vescovo *gratitudinis causa*; c) l'ultima parte a Martino Suton, avendo voluto Mgr. Buconjić che anche egli a cagione di suo fratello Davide ricevesse questa parte della casa. Il prezzo dichiarato presso il governo 9.000 corone per evitare le spese di tasse. Il prezzo fu o sarà pagato.

2. *Pratum in ambitu 3959 m², agrum 1480 m² necnon aedificium rusticum omnia haec praetio coronarum 150.*

Questi beni furono venduti a Nicolò Martinović e comprendono una casupola con un giardino; il prezzo reale non fu dichiarato, ma soltanto 150 corone, per evitare le tasse.

3. *Pratum 7730 m² praetio coronarum 200.*

Quando Mgr. Buconjić comprò questo terreno, egli avea l'intenzione di lasciarlo per un prezzo minimo ai poveri. Fu venduto a Matteo Martinović per il prezzo di 200 corone; ma si deve riflettere che questo prato essendo tutto l'inverno sotto acqua, non frutta se l'acqua non si ritira verso il maggio od il giugno.

4 et 5 *duos agros cum adnexo prato in ambitu 13.780 praetio coronarum 5.000.*

Possessionem sic dictam "moba" praetio coronarum 3.000.

(**fol. 68v**) Questi beni furono dati al ginnasio di Širokibrijeg ed al seminario teologico di Mostar, ma per una vendita finta messi al nome di Antonio Jukić, fin che il governo abbia dato il permesso di ricevere questa donazione. Si deve notare che questi beni non sono dati ad un convento speciale, ma alla provincia francescana di Erzegovina, la quale deve sustentare (sostenere!) questi istituti ovunque siano stabiliti.

6. *Provinciae Fratrum Minorum opignatus est locus aedificandae ecclesiae cathedralis destinatus pro debito coron. 4.000.*

Questo terreno fu dato in cauzione di un debito contratto da Mgr. Buconjić verso la provincia francescana di Erzegovina. Fin qui il denaro dato in prestito non fu restituito.

7. *possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.*

Mgr. Buconjić avea l'intenzione di aiutare suo fratello, al quale fu venduto questo terreno; ma il R.P. Nicolao Šimović ignora il prezzo della vendita.

8 et 9. *Duo aedificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandeterii) corn. 3.000.*

Questi beni furono venduti ad Adamo Mikačić; ma la vendita fu finta; in realtà fu una donazione all'orfanotrofio diocesano; ma prima di aver ricevuto il permesso del governo di accettare questa donazione fu necessario di fingere una vendita.

(**fol. 69r**) 10. *molinum cum adnexa possessione quae sustentationi parochi in parocchia Potoci destinatae erant, coron. 200.*

Come al n° precedente fu una finta vendita ad Adamo Mikačić, ma in realtà è una donazione all'orfanotrofio diocesano.

11. *Quanto dei possedimenti in Nevesinje*, il R.P. Nicolao Šimović dichiara che Mgr. Buconjić aveva fatto venire coloni cattolici in questa regione ove vivevano soltanto Greci ortodossi, ed aveva loro promesso che egli venderebbe loro questi beni al prezzo per il quale gli aveva comprati. Mgr. Buconjić fece egli stesso la vendita.

Il R.P. Nicolao Šimović dichiara in fine che Mgr. Lazaro Lazarević aveva conosciuto queste disposizioni ed i motivi che aveano addotto

il defunto Vescovo ad agire in tale guisa, Mgr. Lazarević non fece nessuna oggezione.

Mostar 23 gennaio 1911.

5. R.P. Ludovico Bubalo, segretario del concistoro vescovile di Mostar-Trebinje, ha prestato giuramento e dichiara come segue (69v-70v).

I. Relativamente al permesso concesso dalla Santa Sede a Mgr. Buconjić.

Il R.P. Ludovico Bubalo dichiara aver spesso sentito dal R.P. Nicolao Šimović e dal R.P. Ilario Glavaš che Mgr. Buconjić avesse affermato aver ricevuto dalla Santa Sede la facoltà di vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc, e non appartenenti alla diocesi.

(fol. 69v) II. Relativamente alla vendita dei beni.

Il R.P. Ludovico ha saputo che Mgr. Buconjić in presenza del giudice civile di Mostar avea nominato il R.P. Ilario Glavaš esecutore delle sue ultime volontà. Il R.P. Glavaš conosceva le volontà del defunto Vescovo.

1. *Aedificium in Civitate Mostar (Mandeterii) quod valoris localis circa 40.000 coronarum, praetio 9.000 coron.*

Egli ha inteso che una parte di questa casa fu venduta ad Antonio Jukić in compensazione della paga a lui dovuta e non data da parecchi anni; e ciò fu fatto alla preghiera del concistoro vescovile. Per la vendita dell'altra parte a Davide Suton, si ricorda che il Vescovo avea voluto ricompensare i servigi del suo servitore.

2 et 3. *Pratum in ambitu 3.950 m², agrum 1.480 m, nexum aedificium rusticum, omnia haec praetio coronarum 159, pratum 773 m praetio coron. 200.* Non sa nulla

4 et 5. *Duos agros cum adnexo prato in ambitu 13.780, praetio coron. 5.000. possessionem sic dictam "moba" praetio coron. 3.000.*

Ha spesso inteso che Mrg. Buconjić durante la sua vita promise di dare questi beni per la sostentazione del ginnasio di Širokibrijeg e del seminario teologico di Mostar. La vendita fatta ad Antonio Jukić fu finta per evitare le spese più alte richieste per le donazioni e perché il governo

non avea ancora dato il permesso di accettare queste donazioni. Ignora però se questi beni siano già iscritti alla provincia di Erzegovina.

6. *Provinciae Fratrum Minorum oppignaturus est locus aedificandae (fol. 70r) ecclesiae cathedralis destinatus, pro debito coron. 4.000.*

Questo terreno fu dato in cauzione per un prestito fatto da Mgr. Bucunjić alla provincia francescana di Erzegovina. Ha visto nell'archivio del convento dei Francescani di Mostar due schedule di prestito fatto a Mgr. Bucunjić, l'una di 4,000 corone, l'altra di 1,500 corone. Fin qui nulla fu restituito.

7. *possessionem sic dictam "moba" cor. 1.000.*

Dichiara aver sentito Mgr. Bucunjić manifestare la sua intenzione di vendere questa selva al suo nipote, il quale amministrava una parte dei suoi beni al prezzo per il quale egli avea comprato. Ignora però il prezzo.

8 et 9. *Duo aedificia cum adnexis hortis in civitate Mostar (Mandeterii) coron. 3.000.*

Questi beni venduti per vendita finta ad Adamo Mikačić sono una donazione all'orfanotrofio diocesano; ma come non si poteva accettare codesta donazione prima di avere il permesso del governo, fu necessario di fingere una vendita. Ora questi beni sono iscritti al nome dell'orfanotrofio.

10. *molinum cum adnexa possessione quae sustentationi parochi in paroecia Potoci destinatae erant, coron. 200.*

E lo stesso caso che nel n° precedente. Questo molino è una donazione all'orfanotrofio diocesano. Il R. P. Bubalo afferma che era volontà di Mgr. Bucunjić di lasciare all'orfanotrofio i due molini, ma per errore del notaro un solo fu dato all'orfanotrofio l'altro rimane per la sustentazione del parroco di Potoci.¹⁴¹

11. *quanto ai beni di Nevesinje*, il R.P. Bubalo dichiara che Mgr. (fol. 70v) Bucunjić durante la sua vita ha fatto stesso queste vendite, perché ci rimetteva ogni anno a conservare questi coloni.

Mostar, 23 gennaio 1911.

---

¹⁴¹ Usp. gore bilj. 81 i odgovarajuće tekst.

Prilog 12.

Popis dobara Mostarske biskupije. AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 60rv, No 49303.

Il lascito dei vescovi precedenti

Distretto di Županjac il valore incirca di 15.000 corone. La rendita annuale verso 500 corone.¹⁴²

Il possesso di Gabela nello (nel) distretto Stolac il valore incirca 10.000 corone, la rendita annuale non si può stabilire, perché il terreno è quasi sempre sotto l'acqua.¹⁴³

Il possesso in Mostar stesso con la vecchia residenza e colla vigna incirca 20.000 corone, ma la rendita annuale non è più di 100 corone, perché per adesso la casa è inabitabile.

Il possesso di Borajna nel circolo di Mostar il valore incirca di 3.000 corone la rendita annuale verso 100 corone.

Il lascito del defunto vescovo Buconjić

Per l'orfanatrofio vescovile da lui istituito il valore d'incirca 150.000 corone.

Il lascito per gli istituti religiosi durante la sua vita incirca di 20.000 corone.

I terreni intorno al nuovo palazzo vescovile, colla cantina, la stalla e i (gli!) edifici adiacenti circa 150.000 corone

Il terreno per la nuova cattedrale verso 20.000 corone.

Il terreno in Bijelopolje il valore incirca 2.000 corone, il terreno è poco coltivabile.

---

¹⁴² Glavaš najvjerojatnije misli na poznatu njivu na polju i sjenokošu na Libu, koje je Barišić kupio za vrijeme svoga boravka u Duvnu 1846.-1847. i za koje se borio sa Šaran-begom. Usp. ROBERT JOLIĆ, *Župa Seonica*, Tomislavgrad, 2006., str. 85. Kad je ovaj posjed prestao biti posjed (nekretnina) Mostarsko-duvanjske biskupije i na koga je kasnije uknjižen, treba još istražiti.

¹⁴³ Budući da se ova nekretnina, po pričanju poznavatelja mjesta, i danas nalazi većinom pod vodom, ne donosi nikakva prihoda.

Durante il suo vescovato nelle chiese e le case parrocchiali (**fol. 60v**) di nuovo fatte 11 e le riparature delle vecchie avrà speso di 300.000 corone.

Quanto agli sussidi non gli ha avuto da nessuna parte eccettuata la sua paga annuale dal governo di 12.000 corone ed il sussidio della Infanzia di Parigi di 5.000 corone che ha avuto da incirca prima di 15 anni.

Tutto questo il defunto vescovo Buconjic ha fatto e tanto lasciato colla incomparabile parsimonia.

Tutto questo ho calcolato sotto il prezzo.

Mostar ai 20. di Febbraio 1911

P. Ilario Glavaš, O.F.M. amministratore dei beni della diocesi di Mostar.

Prilog 13.

Popratno izvješće delegata Bastiena Svetoj Stolici od 19. veljače 1911. o ispitivanju rasprodaje biskupskih dobara u Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji. AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 71r-74v, N° 49303.

(**fol. 71r**) La Sua Eminenza Signor Cardinale Merry del Val avendomi pregato di esporre il mio parere intorno a questa questione della vendita dei beni del defunto Vescovo di Mostar, Mgr. Buconjić, obbedisco al desiderio di Sua Eminenza ed aggiungo le seguenti riflessioni.

Prima di considerare il valore di queste vendite, credo opportuno di riferire sulla natura di questi beni venduti o donati, i quali io ho visitato personalmente, fuori quelli che furono ai coloni di Nevesinje, e ciò a cagione della neve e del tempo cattivo che rendeva le vie impraticabili in questa regione.

La casa designata sotto il no 1. dell'allegato al no 48.317 contiene tre abitazioni distinte. Mgr. Buconjic l'acquistò per 12.000 corone. Io credo difficilmente che abbia valore di 40.000 corone, come asserisce la supplica di Mgr. Lazarević; al più potrebbe avere il valor di 25.000 corone. La casa è fuori di città; può darsi che dopo una ventina d'anni, quando il centro della nuova città si sarà trasportato

là dove si vuole fabbricare la chiesa cattedrale, questa casa acquisti un maggiore valore. Coll'assenso di Mgr. Buconjic fu venduta quasi al prezzo di compra, circa la metà del valore reale, volendo il defunto vescovo favorire il suo servitore al quale non lasciò nulla, non meno che la di lui famiglia.

Il n° 2 è un piccolo terreno con una casupola sulla declività della montagna, vicino a Mostar, terreno poco fruttifero ove al più si può raccogliere un poco di gran turco.

Il n° 3 è un prato, non fruttando ogni anno, perché tutto dipende se l'acqua del lago si ritira prima del giugno o no. Non ha gran valore, e (fol. 71v) questa vendita fu piuttosto una elemosina ad un povero colono di Vescovo.

Sotto i n. 4 e 5 sono designati i beni dati alla provincia francescana di Erzegovina per il mantenimento del ginnasio di Širokibrijeg e del seminario teologico di Mostar. Questi beni potrebbero avere un valore reale circa 40.000 corone. Le parrocchie della diocesi di Mostar, fuori 4 o 5 al di più, sono tutte amministrare dai Francescani, anche quelle che sono *liberae collationis Ordinarii*, e ciò per mancanza di clero secolare, qualsiasi la ragione di questa mancanza. Ora per provvedere alle parrocchie è uopo che i Francescani di Erzegovina educino i giovani nel loro ginnasio di Širokibrijeg, e, finito il noviziato, nel loro seminario teologico all'altezza degli altri simili istituti mandano i migliori studenti sia a Roma nel collegio di S. Antonio sia all'università di Friburgo in Svizzera, ove l'Ordine Franciscano ha un suo convento. Per raggiungere questo scopo sono spese necessarie, le quali la provincia di Erzegovina potrebbe difficilmente sostenere, e questo fu ragione della donazione fatta da Mgr. Buconjić. Questi istituti rendono grandissimi servizi alla diocesi.

Prima di cinquanta anni appena sarà possibile di avere un clero secolare sufficiente per reggere le parrocchie nuove o di *liberae collationis*, ammenoché il futuro Vescovo di Mostar non faccia in questo senso maggiori sforzi che Mgr. Buconjić.

Come fu detto nella deposizione dei testi, il terreno n. 6 fu oppugnato da Mgr. Buconjić: egli contrattò colla provincia di Erzegovina due prestiti: L'uno di 4.000 corone, l'altro di 1.500 corone, (fol. 72r) senza gli interessi. Il luogo stesso è adattissimo per la fabbrica della chiesa

cattedrale, benché ora quasi fuori di città, però prima di dieci anni questo luogo sarà il centro della nuova città. Questo terreno questo può avere un valore di 0.000 corone. La provincia francescana di Erzegovina sarebbe disposta a rimettere il debito se la donazione sotto n. 4 e 5 fosse confermata dalla Santa Sede.

Il n. 7 è un terreno poco fruttifero lasciato ad un nipote, il quale amministrò una parte dei beni di Mgr. Buconjić. Fu venduto sotto il prezzo per ricompensarlo per le sue cure.

I beni designati sotto i n. 8, 9,10 sono in realtà un legato alla diocesi, essendo l'orfanotrofio proprietà della diocesi e non delle Suore Terziarie francescane. Debbo notare che i beni sotto n. 10, cioè un molino ed una stalla annessa non erano la proprietà della chiesa di Potoci, ma del defunto vescovo, senza di che non si potrebbe approvare cotale donazione. Come è detto nella deposizione del R.P. Luigi Bubalo, Mgr. Buconjić aveva intenzione di dare anche un altro molino vicino all'orfanotrofio, ma per uno sbaglio del notaro, questo molino fu lasciato alla chiesa, e credo che sia meglio così, perché questo molino darà una piccola rendita annua al parroco di Bijelopolje-Potoci.

Quanto ai beni venduti ai coloni cattolici di Nevesinje, la vendita fu fatta dallo stesso Mgr. Buconjic. Egli fece venire queste famiglie in una regione ove non c'erano che Greci-ortodossi e creò una nuova parrocchia cattolica. In Bosnia ed Erzegovina vige ancora il sistema medievale dei coloni, i quali coltivano i terreni del padrone, a cui si dà una retribuzione annua fissata ora dalla legge. Mgr. Buconjić aveva promesso a questi coloni di vendere i terreni al prezzo di compra. Qui certamente (**fol. 72v**) fece Mgr. Buconjic una opera buona, fundando (sic) una nuova parrocchia cattolica, che va sviluppandosi.

Ora vengo ad esaminare il valore giuridico di queste vendite e donazioni. È fuori dubbio che Mgr. Buconjic abbia tutto fatto con buona fede, appoggiandosi sulla facoltà concessa *vivae vocis oraculo* del Sommo Pontefice. Il carattere di Mgr. Buconjic, come potevo conoscerlo da persone tanto laiche, s'opponne ad ogni contraria affermazione. Di fatto prima della sua elevazione alla sede vescovile di Mostar, Mgr Buconjic aveva occupato nella sua provincia importanti cariche e lavorato come parroco zelantissimo; era stimato come religioso esemplare, non solo dai cattolici, ma anche dai Musulmani. Basta ricordare qui i funerali del defunto vescovo, ai quali prendono parte

il metropolita Schismatico di Mostar col suo clero, e più di 200 Musulmani fra i principali, per mostrare in quale stima tenevano Mgr. Buconjic. Senza prova in contrario non si può affermare che egli fatto vescovo abbia tanto facilmente dimenticato i doveri ai quali sia tenuto un religioso fatto vescovo, tanto più che egli apparteneva ad un Ordine Medicante. Egli non poteva ignorare che un regolare fatto vescovo *non acquirit monasterio, sed ecclesiae cathedrali seu diocesi*, principio che, se si può dire, acquista una maggiore forza, trattandosi di un regolare appartenente ad un Ordine Mendicante, il quale non può né anche in communi possedere.

La vita di Mgr Buconjic era poverissima; danaro non ne (fol. 73r) avea mai, perché dava alla chiesa, alle buone opere, ed ai poveri. Fu quasi con violenza che egli, due anni indietro, lasciò la piccola casa che avea servito ad egli ed ai suoi predecessori di residenza in un luogo remoto della città, trovando il nuovo palazzo vescovile fabbricato dal governo troppo lussuoso per un frate. Della vita povera di Mgr. Buconjić come vescovo di Mostar, mi parlò diversamente il Governatore Generale di Bosnia -Erzegovina, Barone Varešanin de Vareš, il qual, come generale comandante a Mostar ebbe occasione di conoscere il defunto Vescovo intimamente.

Non è dunque senza prova da presumere che egli abbia senza speciale facoltà, ma di proprio arbitrio fatto quelle vendite. *Nemo praesumitur malus nisi probetur* (Ni za koga se ne pretpostavlja da je znao ako se ne dokaže).

Quanto all'esistenza di questa facoltà debbo costatare che non esiste un documento scritto, o almeno fin qui non fu trovato. Si deve dunque ricercare se questa facoltà non fosse d'un'altra maniera che per un documento scritto, cioè per un *vivae vocis oraculum*.

Due testi affermavano l'esistenza d'un *vivae vocis oraculum*, cioè il R.P. Glavaš, il quale fu segretario di Mgr. Buconjić negli ultimi anni della sua vita, ed il R. P. Nicolao Šimović, consigliere concistoriale delle diocesi di Mostar e Trebinje. Questo *vivae vocis oraculum* sarebbe stato concesso da Leone XIII e confermato dalla Sua Santità Pio X.

Il R.P. Glavaš afferma che presente all'udienza concessa a Mgr. Buconjić il 20 maggio 1905, abbia sentito il defunto Vescovo domandare al

Santo Padre la confermazione della facoltà concessa da Leone XIII di poter vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquisiti dai suoi risparmi, (**fol. 73v**) elemosine etc. La Sua Santità Pio X confermò le facoltà concesse dal suo predecessore.

Tutta la deposizione del R.P. Glavaš relativa a questo punto è desunta dal suo giornale. Nello stato in cui si trovano le cose nel 1905 in Bosnia ed Erzegovina, ove regnava tranquillità e concordia, il R.P. Glavaš non poteva prevedere che un giorno nascerebbero difficoltà intorno all'eredità di Mgr. Buconjić, le di cui intenzioni non conosceva allora. Perciò si deve metter fuori di ogni dubbio che egli abbia potuto scrivere la relazione di quella udienza appositamente per far un giorno fronte a future proteste. Egli scrisse questa relazione come scriveva le altre cose di ogni giorno. Di più è da notare che la sua deposizione è corroborata dal giuramento.

Il R. P. Nicolao Šimović è un religioso stimatissimo, che ebbe cariche importanti nella provincia francescana di Erzegovina. Egli ha affermato sotto giuramento aver sentito diverse volte dal defunto Vescovo, Mgr. Buconjić l'esistenza e la concessione di questo permesso dato *vivae vocis oraculo* da Leone XIII e confermato dalla Sua Santità Pio X. Il R. P. Nicolao Šimović era intimo di Mgr. Buconjić e consigliere concistoriale della diocesi Mostar e Trebinje. Se la sua salute e la sua età non fossero state un impedimento, Mgr. Stadler pensava nominarlo Amministratore Apostolico sede vacante; cioè che mostra la stima di cui gode.

Lascio da parte le due altre deposizioni del R.P. Luca Begić, Provinciale di Erzegovina, e del R.P. Luigi Bubalo, i quali in questa questione sono testi *de auditu alieno* (po čuvenju od drugih), che regolarmente secondo i principi giuridici non sono ammesso(!) o almeno a loro non si dà credenza.

(**fol. 74r**) Da questi argomenti, cioè il carattere e la vita di Mgr. Buconjić, de deposizioni del R.P. Glavaš e del R.P. Nicolao Šimović corroborati dalla fede del giuramento nasce la certitudine intorno all'esistenza della facoltà concessa a Mgr. Buconjić di vendere, commutare, donare *in pias causas* i beni acquistati dai suoi risparmi, elemosine etc.

Ma qui si pone una altra questione: il valore di un *vivae vocis oraculum* pu'essere ammesso dal giudice?

Regolarmente e per sé solo, cioè indipendentemente da altri argomenti, non penso che possa esser ammesso in giudizio; ma se è corroborato da altri argomenti, cioè dal testimonio di testi e del giuramento, tutti i diritti l'ammettono come capace di dare la certitudine al giudice. Ora questi argomenti esistono nella presente questione dell'eredità di Mgr. Buconjić, cioè l'affermazione di Mgr. Buconjić stesso, il quale certamente è una persona *omni exceptione major* (vjerodostojna), le deposizioni di due testi, dei quali uno fu presente all'udienza del Santo Padre, l'altro che ha sentito la cosa dal defunto Vescovo, in fine il giuramento di ambedue testi.

Prima di concludere debbo riscontrare un oggezione fatta da alcuni: che Mgr. Buconjić non sia più stato totalmente presente quando egli fece queste disposizioni e le fece eseguire dal R.P. Glavaš.

A questa oggezione si può rispondere, che le diverse persone, le quali furono intorno a Mgr. Buconjić durante la sua ultima malattia affermano il contrario. Ma oltre questa affermazione, c'è un argomento di valore indiscutibile: la presenza del giudice civile, quando Mgr. Buconjić nominò il R.P. Glavaš l'esecutore della sua ultima volontà e gli (fol. 74v) diede i suoi ordini. Se Mgr. Buconjić si fosse trovato in quel stato, il giudice civile, a meno delle leggi vigenti in questo regime, non poteva accettare la disposizione di Mgr. Buconjić sotto pena di nullità. E di fatto nella protesta mandata al tribunale civile di Mostar non ci fu nulla menzione dello stato di Mgr. Buconjić; solamente ne trovo un cenno nella lettera di Mgr. Lazarević a Mgr. Stadler, del di 1 dicembre 1910, e qui faccio tutte le mie riserve. Cfr. lettera p. 2.

Conchiudo: *Salvo meliori iudicio* (Poštujući bolju prosudbu), sono del parere che le vendite e le donazioni sono valide, e che la Santa Sede può legittimarle, imponendo per l'avvenire silenzio ad ambedue parti.

Dom Pietro Bastien, O.S.B.

Sarajevo, 19 febbraio 1911.

Prilog 14.

Dodatno završno izvješće Dom Pierre Bastiena Kardinalu državnom tajniku Merry del Valu od 19. veljače 1911. na francuskom jeziku, u kojem još jednom raščlanjuje crkveno-pravne i moralne implikacije rasprodaje crkvenih dobara od biskupa Buconjića. AAV SS Rubr. 247, fasc. 10. fol. 48v- 50r), N° 49303.

Eminence Illustrissime et Révérendissime,

Conformément aux instructions reçues de Votre Eminence, j'ai pris les informations les plus précieuses relativement aux biens de Mgr. Buconjić, évêque défunt de Mostar et Trebinje. Je reçu sous la foi de serment les dépositions des personnes qui pouvaient le mieux connaître la situation.

Ainsi que le témoigne *l'allegato 1°*, de le 1. Décembre 1910. c. à d. huit jours avant la mort de Mgr. Buconjic, pro-vicaire général Mgr. Lazar Lazarević avertissait le Mgr. Stadler de la vente de certains biens de Mgr. Buconjić, vente faite par le R. P. Hilaire Glavaš, O.F.M., qui par acte officiel avait été nommée exécuteur de la volonté du défunt. Avant cette date c. à d. vers le milieu de novembre, Mgr. Lazar Lazarević, ayant entendu de certain bruit circuler et sans avoir aucune connaissance des volontés de l'évêque, avait proprio motu fait faire des (fol. 48v) recherches par l'intermédiaire de laïcs et de prêtre séculiers au bureau de l'enregistrement des vents, afin de savoir quel' étaient bien vendus et le prix de vente.

Mgr. Lazarević allé plus loin : sur ordre de Mgr. Stadler, il envoyé en date du 5. Janvier 1911-*allegato 2°* - une protestation au tribunal civil demandant l'annulation de vents. Au ce moment le Saint-Siège n'avait aucune connaissance des faits, puisque la supplique a été rédigé à Sarajevo par le Vicaire Général de Mgr. Stadler, Mgr. Hadrović et envoyé à Rome après le 4. Janvier de Mostar.

Je me permets, Eminence, de signaler une erreur assez grave dans cette supplique - p. 2 *Insuper majores summae in pecunia...*etc. Cet alinéa ne se trouve pas dans la lettre de Mgr. Lazarević à Mgr. Stadler; il été insérée par Mgr. Hadrović a la suite d'une conversation avec Mgr. Stadler et désigne la valeur globale des biens vendus, mais non pas les sommes d'argent, qui auraient été donnée soit aux Franciscains de la province de l'Herzégovine soit aux Sœurs Tertiaires franciscaines, ce

qui certes eût été difficile à Mgr. Buconjić, qui n'avait jamais d'argent. Mgr. Lazarević a protesté contre cette insertion, qui, dit-il, le compromet devant le Saint-Siège - *allegato 3°* – Mgr. Hadrović a reconnu son erreur et a retiré le susdit alinéa - *allegato 4°* - Le Provincial des Franciscains de l'Herzégovine m'avait également remis une protestation pour le Saint-Siège, mais l'a retiré après avoir entendu mes explications.

(fol. 49r) Après la mort de Mgr. Buconjić, Mgr. Stadler agissant comme le métropolitain, nommera Mgr. Lazarević administrateur *in spiritualibus* des deux diocèses de Mostar e de Trebinje, bien que celui-ci ne fut pas uni à celui de Mostar, mais seulement donné en administration à l'évêque de Mostar, en sorte que la nomination de deux administrateurs apostoliques eût été nécessaire. Ni le diocèse di Mostar, ni celui di Trebinje n'a de chapitres. Le R.P. Hilaire Glavaš, O.F.M. fut nommé administrateur *in temporalibus*.

Les biens que furent vendus ou donnes n'appartiennent pas au diocèse de Mostar, mais furent acquis par Mgr. Buconjic de ses épargnes, aumônes et les biens appartenant au diocèse sont intact et désignés dans *l'allegato 5°*.

J'ai entendu sous la fois de serment les personnes suivantes : Mgr. Lazar Lazarević, le R.P. Hilaire Glavaš, le R.P. Lucas Begić, provinciale des Franciscaines d'Herzégovine, le R.P. Nicolas Šimović, conseiller consistorial, le R.P. Louis Bubalo, secrétaire de consistoire épiscopale, Je n'ai pas cru devoir dans une affaire aussi délicate faire intervenir des laïcs, qui du reste n'auraient fait que rapporter ce qu'ils auraient entendu.

Tout document écrit constatant la permission donnée par le Saint-Siège à Mgr. Buconjić de pouvoir vendre ou donner *in pias causas* les biens acquis de ses épargnes, aumônes etc., faisant défaut, et d'autre part cependant ceux qui ont le plus intimement connu Mgr. Buconjić affirmant qu'il avait obtenu cette faculté, il me fallait déférer les serments aux personnes que j'ai entendues.

(fol. 49v) Ce Prélat ayant été un excellent religieux avant son élévation à l'épiscopat, je ne pourrais croire sans preuve à l'appui qu'il ait agi de cette façon, s'il n'avait préalablement reçu la permission du Saint-Siège. La première question posée fut donc relation à l'existence

de cette permission. Les autres questions regardent -la vente des biens désignés dans *l'allegato au n° .48317*, que Votre Eminence a eu l'obligeance de me faire envoyer et que je retourne conjointement aux présents documents. Cependant comme la supplique manque de clarté, j'ai cru bon d'utiliser la lettre de Mgr. Lazarević à Mgr. Stadler, *allegato 1°*.

J'ajoute également la liste des biens appartenant au diocèse, *allegato 5°*. - Ces biens ne sont pas grevés de dettes.

Mgr. Buconjić administrait seul les biens du diocèse qui pour plus part sont inscrits à son nom. Le fait d'un seul administrateur des biens d'un diocèse n'est malheureusement pas unique à Mostar et peut avoir des graves conséquences, surtout si ces biens sont inscrits au nom de l'évêque. Tout dépend en effet de la prudence et des capacités financières d'un seul homme, qualités que ne se rencontrent pas en chacun. Je me permets de signaler la chose à Votre Eminence afin que le Saint-Siège puisse apporter un remède efficace.

Le tribunal civil de Mostar a fait enfermer les autres papiers de Mgr. Buconjić. Je n'ai pu m'en occuper, la plupart des documents étant écrite en langue croate ou turque. Mgr. Buconjić, paraît-il, (avait !) (**fol. 50r**) des débiteurs. Il serait nécessaire que le futur évêque de Mostar avec aide d'un homme des affaires examinât ces papiers afin de rendre clairement compte de la situation. Il doit y avoir déposée à la banque une somme d'environ 10.000 couronnes.

J'ai l'impression, Eminence, que cette question de l'héritage de Mgr. Buconjić est un de divers épisodes qui ont marqué et marquent encore la lutte entre le clergé séculaire et les Franciscaines.

Une chose m'a frappé dans Mgr. Lazarević, qui du reste est un excellent prêtre, autrefois élève de la Propagande : c'est son animosité contre les Franciscaines et même contre l'évêque défunt. Votre Eminence en jugera elle-même par le commencement de la lettre à Mgr. Stadler.

Eminence, les personnes intéressées dans l'affaire d'héritage de Mgr. Buconjić, surtout les Franciscaines et les Sœurs Tertiaires franciscaines, m'ont prié d'intercéder auprès Saint-Siège, afin d'obtenir une réponse promptement que possible, les travaux de culture étant urgents, sinon il y aurait des graves dommages à subir.

Je baise respectueusement la Pourpre Sacrée et présentement mes respectueux hommages, je signe de Votre Eminence très humble et dévoué serviteur.

Dom Pierre Bastien, O.S.B.

Sarajevo, St. Josefsinstitut, le 19 février 1911.

Prilog 15.

Pismo Kardinala državnog tajnika delegatu Bastienu od 3. ožujka 1911. u kojemu mu javlja da je Sveti Otac prihvatio njegov *votum* (mišljenje) o rasprodaji i donaciji dobara biskupa Buconjića i da može izvijestiti zainteresirane strane. AAA, Arch. Nunz. Vienna, vol. 775A fol. 19r.

Rev. Padre,

Ho ricevuto il Rapporto della V.P. Revma in data di 19 febbraio p.p. con l'accurata ed esauriente sua relazione intorno della vendita di alcuni beni fatta per ordine del compianto Mgr. Buconjić Vescovo di Mostar, dal R.P. Ilario Glavaš O.F.M. suo esecutore testamentario, e n'ho riferito al Santo Padre. Sua Santità, dopo maturo esame, si è degnato di approvare il vuoto da V.P: emesso in proposito. Ella, pertanto, potrà renderne consapevoli le parti interessate.

Nell'informare la V.P. di tale venerata decisione del Santo Padre, Le accuso il ricevimento degli altri suoi rapporti in data, rispettivamente, del 9, 19 e 25 Febbraio m.s. e profitto dell'incontro per raffermarmi con perfetta stima

Di V.P. affmimo (affezionatissimo) per servirla R. Card. Merry del Val
R. P. Pietro Bastien O.S.B. Sarajevo.

Prilog 16.

Pismo delegata Bastiena fra Radoslavu Glavašu od 9. ožujka 1911. u kojemu mu saopćuje da je Sveta Stolica potvrdila njegov *votum* (mišljenje) o rasprodaji i donaciji dobara biskupa Buconjića i nalaže da se o ovom predmetu više ne raspravlja. AHFP Mostar, Ostavštine, sv. br. 2, fol. 108rv.

Sarajevo, St. Josefinstitut, 9. 3. 1911.

Reverendissimo e carissimo Padre,

Ieri tornando da viaggio trovò una lettera dell'Emo Cardinale Segretario di Stato ove mi è comunicata la decisione del Santo Padre stesso intorno alle donazioni e vendizioni fatte da Lei per ordine di Mgr. Buconjić, compianto Vescovo di Mostar. La Sua Santità ha approvato le vendizioni e donazioni fatte da Mgr. Buconjić, ed impone silenzio di modo che non si disputi più sopra questa cosa.

Colla stessa posta mando il documento a Mgr. Lazarević.

Raccomandandomi alle sue preghiere mi confermo suo devotissimo in Cristo.

Dom Pietro Bastien OSB

Delegato Ap. in Bosniae ed Herzeg.

P.S. La prego di avvertire Mgr. Lazarević che questo documento debba rimanere nell'archivio della diocesi. Egli dovrà anche avvertire il Tribunale civile della decisione della Santa Sede.